

NASTANEK, GOSPODARSKA IN DRUŽBENA PROBLEMATIKA POLICIJSKIH REDOV PRVE POLOVICE 16. STOLETJA ZA DOLNJEAVSTRIJSKE DEŽELE S POSEBNIM OZIROM NA SLOVENSKE POKRAJINE*

Josip Žontar

I.

Prehod iz 15. v 16. stoletje spada v slovenskem zgodovinopisju med slabše raziskana in ne docela pravilno ocenjena razdobja. To velja zlasti za vidik gospodarske in družbene zgodovine.

Kakor je znano, so bile tedaj slovenske dežele po svojem družbenem sestavu in politični pripadnosti obrobni pas nemškega območja.¹ Od Maksimilijana I. (1493 do 1519) so razlikovali v Vzhodnih Alpah dve skupini habsburških dežel: »gornjeavstrijske« (Tirolska in »prednje dežele«) in »dolnjeavstrijske« (Zgornja in Spodnja Avstrija, Štajerska, Koroška, Kranjska s stranskimi, njej priklapljenimi pokrajinami: Krasom, Slovensko Marko, Metliko in avstrijsko Istro) ter Goriška od leta 1500 dalje.² Ker je bil Maksimilijan istočasno vladar nemške države, so se tudi na slovenskem ozemlju — vsaj v malem — morale čutiti ustavne in upravne težnje, ki so se pokazale tedaj na državnih zborih v Wormsu^{2a} (1495), Lindauu (1496/97), Freiburgu (1498) in vedle do sklepov augsburškega državnega zbora (1500), ki je postavil osrednji državni organ (regiment) in razglasil poseben »državni red« (Reichsordnung).³ Stanovi dolnjeavstrijskih dežel so se mogli seznaniti z dogodki v nemški

* Kratice: kranjski dež. ročin = Landshandvest des löbl. Hertzogthums Crain 1598; koroški dež. ročin = Lands Handvest des löbl. Ertzhertzogthums Khärndten 1610; štajerski dež. ročin = Lanndhandvest des löbl. Hertzogthums Steyr 1635; Policeyhandlung = Drž. arhiv na Dunaju, Österreichische Akten, Krain, fasc. 2, rkp. Policeyhandlung in Crain 1553; BKStGQu = Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, Graz; DAS = Drž. arhiv LRS, Ljubljana; MALj = Mestni arhiv, Ljubljana; PM = Zapisniki mestnega sodišča, MALj; Reg. I. = Starejša registratura MALj.; Stan. = Stanovski arhiv, DAS; Vic. = Vicedomski arhiv, DAS; f. = folij; fasc. = fascikel; list. = listina; rkp. = rokopisna knjiga; s. d. = brez navedbe datuma. Ostale kratice kakor v SBL.

¹ A. Kos, Družbeni nazor slovenskih protestantov, Ljubljana 1946, 46.

² B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda III. zv. Ljubljana 1956, 61 sl.

^{2a} H. Wiesflecker, Maximilian I. und die Wormser Reichsreform von 1495, Zeitschrift d. hist. Vereines f. Steiermark 49 (1958) 16, 23, 25 sl., 28 sl.

³ Jos. Segall, Geschichte und Strafrecht der Reichspolizeiordnungen von 1530, 1548 und 1577, Strafrechtliche Abhandlungen herausgegeben von Prof. dr. von Lilienthal, Heft 183, Breslau 1914, 11—42.

državi po poročilih deželnoknežjih komisarjev pri stanovskih zbiorih, zlasti pa po poročilih stanovskih odposlancev, ki so jih pošiljale posamezne habsburške dežele pogosto na vladarjev dvor in na državne zборе v Nemčijo. Maksimilijan I. je najbrž poslal augsburški »državni red« tudi stanovom dolnjeavstrijskih dežel, ker jih je naslednje leto pozval, naj povedo o njem svoje mnenje.⁴ Omenjeni »red« je nalagal teritorialnim oblastem vrsto novih pomembnih nalog (skrb za red, varnost in blagostanje), za katere so prevzeli tedaj iz sosednjih napredneje urejenih držav (Francoske in Burgundije) naziv »policija«.⁵

Tudi na sestankih stanov (deželnih zbiorih in dvornih pravdah) posameznih pokrajin, na zbiorih odposlancev notranjeavstrijskih (Štajerske, Koroške in Kranjske) in petih dolnjeavstrijskih deželnih zbiorov so v prvem desetletju 16. stoletja obravnavali poleg drugih perečih vprašanj deloma tudi snovi, ki so po širokem pojmovanju dobe sodile med »policijske« zadeve (cerkvene razmere, pravosodje, uprava, javna pravdnost, narodno gospodarstvo in promet). V naslednjem desetletju pa so začeli stanovi zbirati gradivo za »deželni red«, ki naj bi veljal za omenjene skupine dežel. Kako je potekalo to delo v slovenskih deželah, ki nas predvsem zanimajo, ni mogoče podrobneje prikazati. Spodnjeavstrijski deželni arhiv na Dunaju hrani ukaz Maksimilijana I. (1513), ki dovoljuje tamošnjemu stanovskemu odboru, da se začne posvetovati o omenjenem »deželnem redu«.⁶ Zelo verjetno je, da so zastavili precej ob istem času z enakim delom tudi stanovi slovenskih dežel. S temi težnjami nima nič skupnega ljubljanski kriminalni red, ki ga je predpisal Maksimilijan I. leta 1514 za mesto Ljubljano po starejšem tirolskem sodnem redu iz leta 1499. Vsebuje pa tudi nekaj »policijskih« snovi (bogokletje, kršitev deželnega miru [Absager], prepovedano prekupčevanje, uboj).⁷

Osnutek »deželnega reda« so obravnavali posebni, za to izvoljeni stanovski odbori dolnje- in gornjeavstrijskih dežel. V ljubljanskem stanovskem arhivu je ohranjen le drobec omenjenega osnutka, ki obsega tele člene:⁸

1. o bogokletju, priseganju in preklinjevanju,
2. o napivanju (siljenju s pijačo),
3. o zapiranju in kaznovanju plemstva, vladarjevih in plemiških oskrbnikov in služabnikov,
4. o oblekah,
5. o rokodelcih, poslih, dninarjih, pustolovcih in beračih,
6. o cenah hrane in krme ter hlevarini pri krčmarjih in gostilničarjih,

⁴ 6. VII. 1501, list. DAS, BKStGQu 6 (1869) 134 omenja rkp. graškega deželnega arhiva št. 1388 (2. VII. 1500, Reichsordnung zu Augsburg: Kriegs- und Kleiderordnung und andere polizeiliche Bestimmungen).

⁵ Handwörterbuch der Staatswissenschaften, herausgegeben von L. Elster, A. Weber und Fr. Wieser VI. Bd. Jena 1925, 884 sl.

⁶ Spodnjeavstrijski dež. arhiv na Dunaju, Stanovski arhiv, fasc. B-I-1-2 (12. aprila 1513).

⁷ 20. VIII. 1514, Gmunden, V. Klun, Diplomatarium Carnolicum 1. Bd., Laibach 1855, 63—64.

⁸ S. d. Stan. fasc. 394. Osnutek Maksimilijanovega dež. reda obravnava tudi S. Vilfan. Predpisi o obleki in blagu v policijskih redih 16. stoletja, Slov. etnograf II (1949) 27 sl.

7. o gostijah pri porokah, pogrebih, obletnicah, ob rojstvu otrok in botrinstvu ter o bratovščinskih pojedinah,

8. o trgovskih družbah,

9. o napakah potrebnega kupčijskega blaga:

a) volnenega, b) svilenega, c) špecerije, č) slanikov, d) zdravil v lekarnah,

10. o kršiteljih deželnega miru (*Absager*),

11. o cestnih roparjih (*Heckenreiter*),

12. o puškah, ki se same vžigajo,

13. o Škotih in Savojskih,

14. o najemniških vojaki (*Landsknecht in veld*).

Zastopniki kranjskih deželnoknežjih mest so dali nekatere pripombe, ki se tičejo tehle členov:⁹ Za kaznovanje deliktov iz čl. 1 naj bi bil pristojen v mestih in trgih sodnik s svetom, na podeželju pa »sodnik«, vendar ni razvidno, ali so mišljeni sodni organi zemljiških gospodov ali deželski sodniki. Na p i v a n j e preprostih ljudi (čl. 2) naj bi kaznovali po osnutku v mestih z zapiranjem v sramotno kletko. Meščani so predlagali dostavek: kjer takih ni, naj zapro storilce v ječo. Ob zaprtju in izpustitvi naj plačajo po 6 krc. Meščani so terjali zase pravico (čl. 3), da dajo zgrabiti in pripreti plemiča ali njegovega služabnika, ki je zagrešil hudodelstvo zoper meščana ali drugo osebo v mestu oziroma trgu in so ga zasačili pri samem dejanju. Mestna gosposka pa mora sporočiti svoje ukrepe deželnemu glavarju ali deželnemu oskrbniku (*Landesverweser*). Ako ti zaradi zaslišanja in kaznovanja zahtevajo storilca, jim ga morajo mestni organi izročiti. S predpisi o o b l e k i (čl. 4) so se strinjali meščani pod pogojem, da bodo veljali tudi na Štajerskem. Kmetom in kmeticam niso pustili, da bi imeli kaj svilenega na oblekah. Zaradi velikega števila b e r a č e v in p o s t o p a č e v, ki so se klatili po deželi z dresiranimi medvedi in psi, lajnarji, vedeževalci, »Jakobovi bratje«, in niso bili vredni ali potrebni miloščine, naj izda vladar strog mandat za izgon (čl. 5). Potrebni beračem domače dežele pa naj duhovščina izda primerna potrdila. Za h r a n o pri gostilničarjih so predlagali meščani takole tarifo: obed z mesom in 5 jedili naj stane 5 krc., večerja s 4 jedili 4 krc., obed z eno ribo 6 krc., z dvema 7 krc. Te cene morejo veljati le, ako dobe gostilničarji živila pri kmetih po primernih cenah, sicer se ne bodo mogli držati te tarife. Glede na krmo in hlevarino bi bilo primerno, da sčasoma vpeljejo po mestih, trgih in tudi v podeželju enako merico, tako da bi šlo 16 meric na 1 običajni četrtak (*Vierling*). Cena takšne merice naj bi znašala 1 krc., enako hlevarina za konja dan in noč. Če bi se izpremenile cene ovsa, naj pazijo sodniki, da ostane prodajna cena krme zmerna. Gostu, ki je kupil oves po četrtaku, gostilničar ne sme računati več kot 3 krc. preko cene ovsa na tedenskem sejmu (čl. 6). Meščan, ki se je ukvarjal s kupčijskimi posli ali imel znatno premoženje, naj bi smel prirejati poročne g o s t i j e pri 6 mizah in s 6 jedili, meščan s srednjim premoženjem pri 4 mizah in s 5 jedili, rokodelci in drugi preprosti meščani pri 3 mizah in s 4 jedili, enako tudi kmetje. Ob pogrebih

⁹ S. d. Stan. fasc. 394. Poznejša roka je zabeležila letnico 1542, ki pa ne drži.

in obletnicah bi premožen meščan smel povabiti gostov za 4 mize (vštevši pri tem tudi duhovščino), rokodelec in navaden meščan le za 3 mize; ob rojstvih in botrinah premožen meščan ali meščanka za 2 mizi, ostali meščani, pa tudi kmetje in kmetice, le za 1 mizo. Bratovščine so prirejale velike pojedine in povzročale s tem nepotrebne izdatke. Zato naj stanovi predpišejo, koliko gostov smejo te vabiti (čl. 7). Meščani so se strinjali s tem, da posameznim trgovcem in trgovskim družbam ni dovoljeno nakupovati za prekupčevanje na velikih in letnih sejmih blago pred zaključkom sejma; enako ne bi smeli sklepati javnih ali tajnih dogovorov ali pogodb pred sejmom ali med njim, marveč naj bi se prodajalo kupčijsko blago, ki je bilo prineseno na trg, na drobno brez prevare in pošteno do konca sejma (čl. 8). S predpisom o volnenem in svilenem blagu so soglašali, vendar bi se morali kranjski stanovi sporazumeti z ostalimi deželami za enake določbe o merjenju in žigovanju blaga. Trgovcem so očitali, da ne prodajajo špicerije po primerni ceni in take kakovosti, kakor jo dobivajo na velikih trgih v Benetkah, Lisboni, Anversu (Antwerpnu), Lyonu, Frankfurtu ob Menu ali naravnost iz Kalkute. Zato so meščani predlagali, naj sodnik z dvema svetovalcema vsako leto o božiču poizve, kakšna je cena špicerije v Benetkah in koliko znašajo povprečni dobavni stroški. Nato naj pregledajo kramarske in trgovske poslovalnice in se prepričajo o poštenu meri, teži, kakovosti in ceni blaga. Meščani so trdili, da mora biti po stari in obči navadi v enem sodu 1000 večjih ali 1200 do 1300 manjših slaničk. Pokvarjene slaničke je treba zapleniti in sežgati (čl. 9).

V dobo tik pred smrtjo Maksimilijana I. spada tudi poskus, da bi uredili glavna sporna vprašanja med zemljiškimi gospodi in njihovimi podložniki ter meščanskimi naselbinami na Kranjskem s pogodbo, ki naj bi nadomestila znani kompromis iz leta 1492.¹⁰ Pri obravnavi, ki je bila v Ljubljani pod vodstvom vladarjevih pooblaščenecv, deželnega glavarja in vicedoma, je postalo očitno, kako močno se je vključil v nekaterih področjih Kranjske podložni kmet v blagovni promet in se uveljavil kot prodajalec in kupec, pa tudi kot samostojen proizvajalec, da mu stara pogodba iz leta 1492 zdaleka ni več ustrezala in tudi mestni zastopniki niso mogli docela vztrajati pri njenih določbah. Zemljiški gospodje so predlagali tole:¹¹

Kmetje ne smejo tržiti z inozemskim blagom, to je s špicerijo, tkaninami, oljem, oblajstjo, milom, galunom, papirjem in podobnim blagom, ki je izrazito trgovskega značaja. Takšno blago bi smeli kupovati le za lastne potrebe. Enako naj bi bilo kmečkim ljudem prepovedano prekupčevati z »grobim blagom«, to je volovskimi, kravjimi, telečjimi, ovčjimi in kozjimi kožami, usnjem, navadno kožuhovino, janičjimi in kozličkovimi kožami ter kožami divjačine, prekajenimi gnjatmi in bohom, lojem, voskom, medom, žitom, platnom, lodnom, žebli, lingami in podobnimi

¹⁰ 23. III. 1492, F. Komatar, Das städtische Archiv in Laibach, Jahresbericht der Oberrealschule in Laibach für das Schuljahr 1903/04, Laibach 1904, 34—36. Prepisi te listine so tudi v Reg. I. fasc. 37 MALj, Stan. fasc. 78 in 532 DAS. O pomenu pogodbe prim. Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, 51 sl. Prim. še 15. I. 1494, list. DAS.

¹¹ S. d. Stan. fasc. 532 in izvleček s. d. Stan. fasc. 394.

predmeti. Tudi te bi smeli kupovati le za potrebe lastnega gospodarstva. Dalje naj bi jim bilo prepovedano vsako prekupčevanje živine, volov, bikov, kostrunov, prašičev, konj, koz, kozlov, enako nakupovanje katerekoli živine v deželi za prekupčevanje, da bi jo gonili ali vozili iz dežele ali izročali Italijanom, ki prihajajo ponjo ali se z njimi dogovarjali v prekupčevalske namene.

Prepoved naj ne velja za živino, ki jo je zredil kmet na svoji hubi, od katere »odrajuje« dajatve svoji zemljiški gosposki, tudi ne za, prej navedeno blago (volovske, kravje, telečje, ovčje, kozje, janjčje in kozličkove kože, loj, maslo, sir, prekajeno meso in slanino, žito, platno, vosek, med in podobno), ki ga je pridelal ali izdelal na svoji podložniški kmetiji, enako za žito, ki ga je pridobil kmet v zameno za sol. Vse to bi smel nositi in voziti brez ovir na Laško ali drugam.

Kmečkim ljudem nadalje ne bi bilo dovoljeno, da bi zaradi prekupčevanja vozili ali tovorili sladka laška vina n. pr. malvazijo, rebulo, vipavca, iz dežele na Koroško ali Ogrsko, pač pa bi smeli omenjena vina voziti v deželo in jih prodajati v mestih, trgih ali na deželi. Nasprotno bi smeli trgovati z briškim, goriškim, furlanskim in kanalskim vinom, teranom in dolenjcem (Marchwein) v deželi in zunaj nje. Železo ali drugo prej navedeno blago, ki so ga pribarantali za vino ali drugače in ga pripeljali v deželo, naj prodajajo na letnih, tedenskih in žegnanjskih sejmihi v mestih in trgih.

Kmetje bi smeli kupovati zunaj Kranjske vole, konje, krave, kostrune, prašiče in drugo živino oziroma prej navedeno blago in ga gnati ali voziti v deželo, prodajati bi ga smeli samo na mestnih sejmihi. Po starem običaju bi morali počakati s prašiči na sejmu, do tretjega dne. Kolikor ne bi prodali po mestih, bi smeli odpeljati na kmete in tam prodati komurkoli. Kupci živine pa ne bi smeli kršiti gornjih navodil. Samo duhovščina in plemstvo bi smeli kupiti za potrebe svojih hiš živino ali omenjeno blago od kmetov, še preden so dospeli z živino ali blagom do mest ali trgov.

Kmetom je odobreno, da smejo kupovati v podeželju drug od drugega vole, krave, konje, kostrune, mlade prašičke ali drugo živino in blago, ki ga potrebujejo za izboljšanje svojega gospodarstva, morda zaradi gnoja ali druge koristi, vendar se morajo pri tem izogibati vsega, kar bi se dalo tolmačiti kot prekupčevanje. Kmet, ki je zaradi paše, gnojenja njiiv in travnikov ali podobne koristi nakupil čredo 30, 40, 50 do 100 glav prašičkov, kostrunov, kozlov ali koz in jih je želel nato prodati, bi moral to sporočiti meščanom in mesarjem najbližjega mesta ali trga ter jim ponuditi naprodaj. Ni pa dolžan, da žene tako velike črede drobnice na mestne sejme. Ako kmet ne bi našel v meščanski naselbini kupcev, ki bi mu primerno plačali živino, bi jo smel sam ali njegovi posli gnati iz dežele na Laško ali drugam, vendar ne preko 100 glav. Da ne bi prišlo prekupčevanje v navado, ne bi smel kmetovalec, ki je gnal živino iz dežele poleti, storiti istega naslednjo jesen.¹²

¹² Kmetje iz okolice Radovljice so gnali na tisoče kostrunov čez gore na Laško. Tudi so jih nakupovali in nekaj časa pasli na planinah, prim. A. Kaspret, Über die Lage der oberkrainischen Bauernschaft beim Ausgange des XV. und im Anfange des XVI. Jahrhunderts, MMK II (1889) 77, 98, 109, 127, 128.

Kmetje, ki bivajo okoli Cerknice, Loža, Nadliška (severno od Blok), Turjaka, Ortneka, Ribnice in Dobropolj, bi smeli kupovati kraško in istrsko živino, bike in vole za plemo ter jih zopet prodajati Kraševcem in Istranom. Ker je bila ta živina primerna za delo, ne pa za zakol, bi jo smeli gnati neovirano v Istro, na Kras in na Laško, pri tem pa ne bi smeli mešati vmes domače kranjske deželne pasme.

Sejmi v podeželju, tudi pri župnih ali drugih cerkvah, niso dovoljeni. Izvzetih je teble šest starih žegnanjskih sejmov:¹³ pri Št. Gotardu v bližini Trojan, pri Sv. Mihaelu na Blokah, pri Sv. Gregorju pri Ortneku, pri Sv. Marku v Zapotoku pri Ribnici, pri Sv. Duhu nad Škofjo Loko in na Primskovem pri Litiji. Na navedenih žegnanjskih sejmih bi smeli kupčevati meščani in kmetje, vendar bi morali zlasti kmetje ravnati s kupljenim blagom, kakor določajo gornji predpisi.

Kmetje, ki imajo hube in znajo rokodelstvo, ki se stalno rabi v občo korist, n. pr. čevljarji, krojači, tkalci, usnjarji, kolarji, mizarji, tesarji, podkovski kovači, izdelovalci sekir in ral ter lončarji, zlasti v Ljubnem v radovljiškem deželskem sodišču, vsi ti bi smeli delati za kmete in izvrševati svojo obrt, da se s tem pospešuje podeželje. Vendar naj velja, da ne sme bivati ali se stalno muditi noben rokodelcec v razdalji ene nemške milje (okoli 7 km) hodá okoli glavnega mesta Ljubljane in v razdalji pol milje okoli Radovljice, Kranja, Škofje Loke, Kamnika, Višnje gore, Novega mesta, Kostanjevice, Metlike in Loža. Od te prepovedi so izvzeti le tisti rokodelci, ki bivajo od nekdaj na podložniških posestvih zemljiških gospodov in so kot taki vpisani v urbarske registre. Ti smejo še nadalje nemoteno ostati. Zlasti naj velja to za rokodelce pri ženskih samostanih v Mekinjah in Velesovem, ki so podložni omenjenim samostanom, v Stari Loki pri župni cerkvi, dalje kovači in čevljarji v vasi Puštalu pri Škofji Loki, toda vsi omenjeni rokodelci ne bi smeli kupčevati s svojimi izdelki ter jih voziti iz dežele, marveč jih morajo prodajati po mestih in trgih. Tudi se v teh področjih ne bi smel noben rokodelcec naseliti na novo.

Prepovedano je, da bi prirejali kmetje v podeželju po vaseh pri župnih ali drugih cerkvah javne, žegnanjske ali letne sejme in prodajali tam blago, ki spada po gornjih navodilih na sejme po mestih in trgih. Ni pa zabranjeno, prodajati lonce in druge lončene izdelke (razen položčenih), ki jih stalno potrebujejo revni ljudje. Tudi meščani ne bi smeli prinašati v vasi in k cerkvam naprodaj n. pr. čevljev, platna, sekir, srpov, kos, kramarskega ali drugega blaga, ki ga morajo poiskati potrošniki v mestih in trgih;¹⁴ izvzet je le kruh in vino, ki ga je dovoljeno prodajati po vaseh in pri cerkvah. V omenjenih okoliših polovične ali cele milje okoli meščanskih naselbin ne bi smele biti krčme (taberne) in točilnice vina razen tistih, ki so tam že od nekdaj in ki plačujajo po urbarju

¹³ O teh prim. S. Vilfan, Žegnanja v slovenski pravni zgodovini, Etnolog XVII (1944) 16—25.

¹⁴ Po prvotnem predlogu bi smeli prodajati pri cerkvah lončeno posodo, čevlje, srpe, kose in bruse, ker to kmet vsak dan nujno potrebuje; prim. s. d. Vermerkt di ordnung des fürkaufs halben, v Stan. Fasc. 394.

»tabernski činž« svojim gospodom, zlasti krčma v Mekinjah in Stari Loki. Novih točilnic pa ne bi bilo dovoljeno odpirati.

Vsem tujcem, pa tudi meščanom na Kranjskem, naj ne bo dovoljeno, da bi v podeželju pokupovali »grobno blago«, to je volovske, kravje, telečje, ovčje, kozje, jančje in kozličje kože, usnje, prekajeno svinjsko meso in špeh, loj, sir, maslo, vosek, med, žito, platno, loden, žeblje, linge in podobne predmete s prekupovalnim namenom, da bi izvozili ali prenesli blago iz dežele. Omenjeno blago naj iščejo tujci in meščani v mestih in trgih ter ga tam nakupujejo, da ne pride do zakotnih kupčij. Enako naj ravnaajo meščani, ki kupujejo živino za izvoz, oziroma tujci, ki pridobe živino od meščanov, da se ne bi izogibali rednih potov, marveč plačevali predpisano mitnino, naklado in drugo. Predpis naj ne velja za prelate, ostalo duhovščino, plemiče in meščane, če kupujejo v podeželju za lastne potrebe.

Deželni stanovi in mesta ter trgi na Kranjskem so se že nekaj let prepirali zaradi osebno ne polno svobodnih ljudi in rojenjakov, ki so jih sprejele meščanske naselbine in jim dale meščanske pravice. Na augsburškem državnem zboru leta 1510 so kranjski stanovi trdili, da po njihovih starih svoboščinah nihče ni upravičen sprejeti tujega podložnika, marveč ga mora na zahtevo odpustiti ali izročiti.¹⁵ Mestni zastopniki so tedaj ugovarjali, da se naselitvi podložnikov ne morejo odreči. Maksimilijan I. je odločil, da ostane pri starem običaju. Zato so uvrstili deželni stanovi v svoj predlog pogodbe zahtevo glede na *dečke in hlapce, kmečke sinove, ki se drznejo morda s privoljenjem in na željo svojih staršev, toda brez vednosti in odobrenja svojih gospodov, oditi v mesta in trge, kjer se prično »iz mrznje pred kmečkim delom« učiti rokodelstva, se poroče in stalno naselijo v mestih oziroma trgih. Ker izgube s tem gospodje in deželani svoje podložnike in trpe pomanjkanje delavcev za obdelovanje zemlje, naj velja odslej, da mora vsaka meščanska naselbina odpustiti omenjene podložnike cerkvenih in svetnih gospodov, za katere poizvedo in ugotove, da so se priselili v mesta po letu 1510, ter jih terjajo nazaj. Ako bo odslej zaprosil kmet, mlad ali star, rokodelec ali drugačen delavec, pri mestnih ali tržnih oblasteh, da mu dovolijo naselitev in podele meščansko pravico, mu omenjena oblastva ne bodo ustregla, marveč bodo najprej poizvedovala, kdo je njegov dedni ali zemljiški gospod in ali mu je ta dovolil preselitev v mesto. Brez gospodovega potrdila ga nobena meščanska naselbina ne bo smela več sprejeti. Deželni glavar bo moral skrbeti, da bodo mesta oziroma trgi vračali njihovim gospodom kmečke podložnike, ki nimajo potrebnih pogojev.*

Zastopniki mest niso mogli sprejeti stanovskega predloga v celoti in so ugovarjali zlasti: Kmetom se dovoljuje, da nakupujejo drug od drugega do 100 glav drobnice. To bi bilo zoper mestne svoboščine in stari običaj, predstavlja pa tudi primer prepovedanega prekupčevanja. So kmetje, ki premorejo denarja za več kot 100 koštrunov. Ker jih sami ne bi smeli toliko nakupiti, bi založili z denarjem druge kmete, ki bi

¹⁵ 10. IV. 1510, augsburški libel v kranjskem dež. ročinu f. 39'. Korošci so imeli zadevno svoboščino Friderika III. 14. I. 1444, kor. dež. ročin 25 sl., Štajerci Friderika III. 6. XI. 1445, štaj. dež. ročin f. 20', 23'.

nakupili prav tako čredo po 100 glav. Meščani takšnega prekupečevanja ne bodo trpeli, privolijo pa, da proda kmet živino, ki jo more krmiti čez zimo na svoji podložniški hubi, v mestih, iz dežele pa je ne sme gnati. Izjeme ne morejo dovoliti niti Dolenjcem za kraško in istrsko živino. Tamošnji kmetje se vobče ukvarjajo s prekupečevanjem in gonijo tudi kostrune na Laško. S predloženim dovoljenjem bi kmetje imeli večje koristi ko meščani. Odobriti se more le, da kupujejo živino za lastno potrebo.

Glede rokodelcev so mestni zastopniki vztrajali pri načelu, da sme biti pri vseh deželnoknežjih mestih in Škofji Loki v razdalji ene nemške milje samo po en kovač, čevljar, krojač in ena krčma brez vsake izjeme, kakor je bilo določeno leta 1492. Ako bi dovolili naselitev različnim rokodelcem v podeželju, se bodo izselili tudi rokodelci iz mest, ker jim v podeželju ni treba nositi številnih bremen, ki težijo obrtnike v meščanskih naselbinah.

Stanovi so zahtevali, da se mladi ljudje s kmetov ne bi smeli učiti rokodelstev, se ne poročiti v mestih in ne biti sprejeti za meščane. Kako naj pridobé meščanske naselbine novih prebivalcev in potrebno moštvo za obrambo? Po vseh deželah je običaj, da dovolijo mladim ljudem, ki prihajajo od koder koli, da se uče obrti, in ko se izkažejo kot pošteni in zmožni ljudje, jim pomagajo, da se poroče, in jim dajo meščansko pravico. Zato zastopniki mest nikakor ne morejo pritrditi predlogu stanov, pač pa obljubijo, da ne bodo sprejemali za meščane naseljenih kmetov, ki so dolžni dajatve svojim gospodom, naj bodo rojenjaki ali ne, ako bi se želeli preseliti v meščanske naselbine in ostati tam, razen ako jih odpuste njihovi gospodje.

Na' ugovor mečanskih zastopnikov so bili stanovski zastopniki pripravljeni popustiti v temle: *Kmetom so znižali od 100 glav na 50 drobnice, ki jo po odobrenju smejo nakupiti, pasti in prodajati. Pod kaznijo, da se živina zapleni, naj bi bilo prepovedano zvijačno ravnanje, ako posamezen kmet ali družba kmetov pokupi 200 ali več glav drobnice, jih porazdeli nato med 2, 4 ali več drugih kmetov, ki jih nato ženejo iz dežele.* Po mnenju stanovskih zastopnikov so meščani dotlej malo tržili s kraško živino. Prebivalcem navedenih okolišev Dolenjske pa je za preživljanje nujno potrebno, da se ukvarjajo s to kupčijo, le kranjske domače živine ne bi smeli mešati zraven. Glede rokodelcev na kmetih naj bi veljalo, da *kovači ne bi smeli izdelovati novih ralnikov, sekir, kopač, kos in podobnega orodja, marveč ga le krpati in popravljati. Smeli bi podkovati konje, ne pa izdelovati podkev, ling in žeblice za trgovski promet. Čevljarji tudi ne bi smeli pripravljati usnja v podeželju.* Glede rojenjakov pa je vztrajal odbor gospodov in deželanov na svojem prvotnem predlogu, kajti Maksimilijanov mandat po njihovem mnenju ni dovoljeval, da bi izgubljali podložnike s tem, da jih sprejemajo v mesta in trge. Trdno so upali, da bo vladar njihov predlog odobril.

Končni odgovor mestnih odposlancev je pokazal dobro voljo za mirno rešitev sporov glede trgovine kmetov z drobnico: kar bi jo mogel kmet zrediti na podložniški hubi in je ne bi mogel prodati v mestih in

v podeželju, bi jo smel gnati iz dežele. Tudi na odločbo glede kraške živine so privolili. Enako so dovolili, da z navedeno omejitvijo obstajajo rokodelci na kmetih, vendar bi jih ne smelo bivati več kot po eden od naštetih rokodelcev v okolišu ene milje pri vseh mestih. Na omejitev pri sprejemanju mladih rojnjakov, ki bi se želeli učiti rokodelstev v meščanskih naselbinah, mesta nikakor niso hotela privoliti. Ako s tem ne bi soglašali stanovi, so vztrajali mestni zastopniki pri stari pogodbi iz leta 1492. Veljavnost dogovora med višjimi stanovi in meščani je bila sedaj odvisna od odločitve in potrditve Maksimilijana I. Do te pa ni več prišlo.

Težnje posámeznihi stanov, tudi zadeve, ki naj bi bile urejene v »*deželnem redu*«, so razodeli odposlanci dolnje- in gornjeavstrijskih dežel na skupnem stanovskem zborovanju v Innsbrucku januarja do maja 1518. Načeta vprašanja in pogajanja z vladarjem so razvidna iz študij H. J. Zeibiga in A. Nagla.¹⁶ Glavno vsebino stanovskih pritožb je podal tudi A. Dimitz na podlagi kranjskih stanovskih spisov innsbruškega zasedanja.¹⁷ Rezultat pogajanj pa je bil le »*insbruški libel*«. ¹⁸ Zaradi »*deželnega reda*« je izrazil, Maksimilijan željo, da bi se zastopniki stanov ozirali pri sestavljanju členov o preklinjevanju, napivanju in potratnosti v obleki na predpise, ki so jih izdali državni zbori v Nemčiji. Toda vladarjeva smrt (1519) je delo začasno ustavila.

V času kratkega medvladja so se sešli stanovski odposlanci na pobudo Stajercev v Brucku ob Muri. Kranjski stanovi so želeli, da pridejo v obravnavo tudi »*policijske zadeve*«, in so naročili svojima zastopnikoma Felicijanu pl. Petschacherju in Ulriku pl. Wernekerju, naj spomnita delegate ostalih dežel, da poskrbe za dobro »*policijo*«, zlasti za določitev primernih cen hrani po mestih in trgih, ker je ta čas posebno nujno, da bodo mogli shajati vojaki najemniki s svojo plačo.¹⁹ Naslednje leto (1520) sta ista stanovska zastopnika potovala k vrhovnemu »*regimentu*« za avstrijske dežele v Augsburg. Tudi tam sta poudarila potrebo nekega »*reda*«, ki se naj razglasi pod skupnim imenom Karla V. in nadvojvode Ferdinanda, kajti na Kranjskem je splošen nered v pogledu gostij ob porokah in pogrebihi, obleke, rokodelcev in dninarjev, podložnikov po mestih, kar se tiče vinskih in žitnih mer, vatla in uteži ter prekupčevanja. Gostilničarji, trgovci, trgovske družbe in lekarnarji draže blago in goljufajo. Ker pa brez temeljitih priprav ne bi bilo mogoče sestaviti osnutka, so predlagali kranjski stanovi postavitev posebne komisije, v kateri bi sodelovali poleg deželanov tudi zastopniki mest in trgov.²⁰

¹⁶ H. J. Zeibig, Der Ausschuss-Landtag der gesammten österreichischen Erblande zu Innsbruck 1518, Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen XIII (1854) 203—366, A. Nagl, Der Innsbrucker Generallandtag vom Jahre 1518, Jahrbuch der Landeskunde von Niederösterreich, N. F. 17/18. Jg. (1918/19) 12—35.

¹⁷ Stan. fasc. 92 a, A. Dimitz, Geschichte Krains II. Laibach 1875, 56—64, za Stajersko H. Pirchegger, Geschichte der Steiermark, II. 347 sl.

¹⁸ 24. V. 1518, Innsbruck, gl. kranjski deželni ročin f. 61'—65, koroški 124—130, štajerski 48—59.

¹⁹ Stan. fasc. 87, snopič 2, str. 47, bruška zborovanja so se ukvarjala predvsem z vojaškimi zadevami, gl. A. Dimitz, o. d. II. 69—71.

²⁰ A. Dimitz, o. d. II. 84—85, 88, Stan. fasc. 86 (30. VIII. 1520).

II.

Nove pobude je dalo sklicanje državnega zbora v Wormsu (januarja 1521). Tu naj bi sestavili na podlagi sklepov starejših državnih zborov zbirko določb za ureditev miru in dobrega reda v državi; za tako zbirko se je tedaj uveljavilo ime: »*policijski red*«. Marca 1521 sta posebna odbora dovršila osnutek prvega policijskega reda v nemškem cesarstvu. Ker je pa obravnava zoper Martina Lutra jemala obilo časa in močno razvnela duhove, so morali maja 1521 ob zaključku državnega zbora prepustiti skrb za predelavo in redakcijo policijskega reda »regimentu«.²¹ Medtem je Kranjski grozil razpad. Po wormski pogodbi (aprila 1521) bi ostala samo Kranjska v ožjem pomenu, pri dolnjeavstrijskih deželah, ostalo pa bi obdržal Karel V. Šele po bruseljski pogodbi (januarja 1522) so šteli zopet Kranjsko s priključenimi pokrajinami k vladavini nadvojvode Ferdinanda, le Trst je zatrjeval, da je svobodno ali državno mesto in torej ne spada h Kranjski.²²

Po bratovem zgledu je želel tudi nadvojvoda Ferdinand poskrbeti za svoje dežele dober »*policijski red*«, češ da je »pomanjkanje policije« glavni vzrok gospodarskega nazadovanja. Že spomladi leta 1522 je naročil štaterski deželni zbor posebnemu odboru, naj vzame v roke osnutek, ki so ga pripravili za Maksimilijana I., in pretresa posamezne člene, da bodo pripravljeni, ko skliče vladar sestanek stanovskih zastopnikov.²³ Enako so izbrali stanovi Spodnje Avstrije odbor, v katerem so bili zastopani vsi štirje stanovi. Delali so osnutek in izročili svoje predloge nadvojvodu Ferdinandu, ki je po svojih komisarjih obvestil o tem stanove ostalih dolnjeavstrijskih dežel ob jesenskem zasedanju deželnih zborov naslednjega leta.²⁴ Hkrati jih je pozval, naj zberejo gradivo o vseh nerednostih, ki obstajajo v deželi, ter določijo po dva zastopnika, ki naj prideta na Dunaj, ko se bo začela razprava o policijskem redu pred dvornim svetom. Kranjski stanovi so obljubili na deželnem zboru 10. decembra 1523, da pošljejo vsaj enega zastopnika, prosili so pa za prepis spodnjeavstrijskih predlogov, da bi lažje in temeljiteje pripravili svoje strokovno mnenje.²⁵

Po Ferdinandovem pozivu so se sešli odposlanci dolnjeavstrijskih dežel v začetku februarja 1524 na Dunaju.²⁶ Kranjske deželane sta zastopala Bernardin iz Raven (v. Raunach) in Janž pl. Scharff. Ljubljana je poslala Jošta Gwinerja in Severina Hoffa.²⁷ Obravnavanje je trajalo od februarja

²¹ Jos. Segall, o. d. 46—74.

²² A. Dimitz, o. d. II. 103, Stan. fasc. 212 (zlasti dež. zbor 22. VII. 1521).

²³ 28. IV. 1522, Arhiv dež. stanov, Štaj. dež. arhiv v Gradcu.

²⁴ 5. XI. 1523, instrukcija za deželnoknežje komisarje, Stan. fasc. 212, DAS.

²⁵ 10. XII. 1523, Stan. fasc. 212, DAS.

²⁶ 12. I. 1524, Vic. I 97 in 130, DAS.

²⁷ S. d. Stan. fasc. 86, PM I/1, f. 80 (29. I. 1524), 80' (5. II. 1524). Po prvotnem predlogu je bil določen od mestnega sveta Volbenk Posch (o njem gl. Vlad. Fabjančič, Volbenk Polž, ljubljanski veliki trgovec, denarstvenik in župan v začetku 16. stoletja, Kronika VI/1939/7—14, 97—99, 131—134), od občine pa Severin Hoff in Jošt Luft. Račun pod 31. VII. 1527 (Stan. fasc. 532) pa kaže, da sta zastopala Ljubljano Jošt Gwiner, ljubljanski veletrgovec, ki se je odpovedal po letu 1538 meščanski pravici, postal deželan in umrl 1549 (o njem prim. rkp. VI. Fabjančiča, Ljubljanski župani in mestni sodniki 164 sl., MALj) ter Hoff, ki je bil dlje časa Gwinerjev družabnik v trgovski družbi, mestni svetovalec.

do aprila 1524. Odposlanci posameznih dežel so predložili spise, v katerih so izrazili želje, kaj vse naj bi prišlo v policijski red. Osnutek, ki je počasi nastajal, pa se ni ohranil v deželnem (stanovskem) arhivu na Dunaju, v Gradcu ali Celovcu, marveč le v Ljubljani, kjer sta dva popolna izvoda v Stanovskem arhivu in en okrnjen v Mestnem arhivu.²⁸ Vzrok je najbrž iskati v posebnem zanimanju, ki so ga gojili kranjski višji stanovi, pa tudi meščani, da bi dobili sporni členi policijskega reda ono besedilo, ki bi odgovarjalo njihovim interesom.

Osnutek je narasel v precejšen obseg. Naslednji pregled vsebine kaže, da temelji v glavnem, ponekod celo dobesečno, na gradivu, ki je bilo pripravljeno in predloženo na insbruškem zasedanju (1518). Nekaj členov (1. in 18.) pa ima že protestantovsko tendenco.

Člen	Innsbruck 1518	Osnutek policijskega reda 1524/25	Augsburg 1525/26
1.	I/1	<i>Bogokletje in drugo preklinjanje</i>	A/1
2.	I/2	<i>Napivanje</i>	A/2
3.		<i>Hospitali (hiše za revne in onemogle)</i>	
4.		<i>Prazniki</i>	A/4
5.		<i>Žegnanja, procesije</i>	
6.	I/6	<i>Splošne pritožbe zoper oficiale, višje duhovnike (archipresbyteri), župnike, vikarje in njihove duhovnike</i>	
7.	I/7	<i>Svetna posestva ne smejo priti v roke duhovščine z nakupom ali ustanovo</i>	
8.	I/8	<i>Trajna pravica rešilnega odkupa za nepremičnine, ki jih je pridobila duhovščina</i>	
9.	I/9	<i>Dedovanje samostanskih oseb</i>	A/9
10.	I/10	<i>Samostanske nadarbine</i>	
11.		<i>Predstojniki naj ne jemljejo samostanom imovine</i>	
12.	I/12	<i>Feodi cerkvenih knežov in prelato</i>	A/12
13.	I/13	<i>Obnova knjig in koledarjev za bogoslužne ustanove pri samostanih in župnih cerkvah</i>	
14.	I/14	<i>Ustanovne listine</i>	
15.	I/15	<i>Oddajanje beneficijev po rimski kuriji</i>	A/15
16.	I/16	<i>Zapuščine duhovnikov</i>	A/16
17.	I/17	<i>Rezidenčna obveznost duhovnikov, odprava anat in absenc</i>	A/17
18.		<i>Titulus provisionis in izpit novih duhovnikov</i>	
19.	I/19	<i>Premoženje cerkvá in cerkvenih bratovščin</i>	
20.		<i>Cerkvene zbirke in beračenje mendikantskih samostanov po vaseh</i>	
21.		<i>Cerkvene ali železne krave</i>	
22.	I/22	<i>Skrb za mir in varnost na cestah (zoper razbojnike in druge kršitelje deželnega miru)</i>	A/22
23.	I/23	<i>Samovžigalne puške</i>	

²⁸ Glede osnutka sem se sam prepričal v Spodnjeavstrijskem dež. arhivu na Dunaju, za Gradec in Celovec pa po sporočilu ravnatelja dr. Fritza Poscha z dne 21. XII. 1957 št. 605. Ljubljanski izvodi so v Stan. fasc. 394 in Reg. I. fasc. 12 MALj.

Člen	Innsbruck 1518	Osnutek policijskega reda 1524/25	Augsburg 1925/26
24.	I/24	Uboji	A/24
25.		Kaznovanje hudodelcev in ureditev krvnega sodstva	
26.		Redna večja (Pantaiding)	
27.		V rudnikih zaposlene osebe	
28.		Prisojanje premičnin v pravadah	
29.		Posojanje denarja na bodoče plodove	A/29
30.	I/30	Samopridne svoboščine posameznih stanov	A/30
31.		Pravica do ladijskega tovora ob brodolomu na rekah (Grundruehrecht)	
32.	I/32	Oporoke	A/32
33.	I/33	Varuštva	A/33
34.	I/34	Swoboda možitve (ženitve)	A/34
35.	I/35	Ekspektance (oddaje služb, fevdov in drugih posestev; preden so bile proste)	A/35
36.	I/36	Poslovanje komornega prokuratorja	A/36
37.	I/37	Odgoditve v pravadah (Schub)	
38.		Izrekanje glob	
39.	I/39	Pridobitev posesti zapuščine	A/39
40.	I/40	Vsakdo naj ostane pri svoji posesti (Gewere) in pravici	A/40
41.	I/41	Fevdno sodišče in fevdna taksa	
42.		Gozd in les deželanov	A/42
43.		Cigani	A/43
44.		Glumači	
45.		Pevci, piskači in godci	
46.	I/46	Berači in postopači	
47.		Samski (nenaseljeni) postopači	
48.		Sprejemanje takšnih ljudi pod odvetništvo zemljiških gospodk (Anvogten)	
49.		Stalna naselitev in ženitev takšnih ljudi	
50.		Bratovščine beračev	
51.		Vzdrževanje cest, potov in mostov	A/51
52.	I/52	Trgovske družbe	A/52
53.	I/53	Škoti in Savojski	A/53
54.	I/54	Volneno blago	
55.	I/55	Zlate, srebrne in svilene tkanine	
56.	I/56	Špecerija in sladkor	
57.	I/57	Lekarne	
58.	I/58	Slaniki	
59.	I/59	Izdelki iz zlata in srebra	A/59
60.	I/60	Izdelki iz kositra	A/60
61.		Prekupčevanje (Fürkauf)	
62.		Enaka mera, vatel in utež	
63.		Prodaja mesa in rib	
64.	I/64	Dobri novci se ne sme spravljati iz dežele	A/64

Člen	Innsbruck 1518	Osnutek policijskega reda 1524/25	Augsburg 1925/26
65.	I/65	Obleka	A/65
66.		Bareti	A/66
67.	I/67	Stroški svatb	A/67
68.	I/68	Botrine in pojedine ob rojstvu otrok	A/68
69.	I/69	Banketi, pustne zabave in podobne gostije	A/69
70.	I/70	Pogrebi	A/70
71.		Doktorji zdravilstva	
72.		Doktorji prava in prokuratorji	
73.		Oboroženci (Reisige) in drugi hlapci	A/73
74.	I/74	Rokodelski cehi: ukinitve vseh cehov in njihovih pravil, izvolitev dveh zapriseženih mojstrov in pomočnikov za posamezna »rokodelstva«, pristojnost mestnih oblasti pri razsojanju rokodelskih zadev, prepoved dopisovanja med »rokodelstvi«, pomoč rokodelcev mestnim oblastem pri kaznovanju hudodelcev, ukinitve zloglasnosti zaradi ubitja nekaterih živali, prepoved dogovarjanja med rokodelci, določanje cen po zapriseženih mojstrih in pomočnikih, ogled izdelkov in neupravičena graja ogleda	A/74
75.		Rokodelski mojstri: izkušnja, prisega novega mojstra, obdolžitev nečastnosti, pravice vdov po mojstrih	A/75
76.		Rokodelski pomočniki: zaposlitev došlih pomočnikov, zaobljuba sprejetih pomočnikov, plače, pokorščina mojstrom, ni obvezno dajati darila tujim pomočnikom, držati se je praznikov, poštenost, prepoved stavkanja, priležništva, plesov in iger na javnih prostorih, obljube poročiti se z mojstrovo sorodnico, ugrabitve in spolnega občevanja z njo, položaj oženjenih pomočnikov, pristojnost mestnih organov, da kaznujejo kršitve predpisov	A/76
77.		Prenehanje službe: pred potekom dogovorjenega časa ni dopustna odpoved, spremljanje odhajajočega pomočnika ni dovoljeno, tujemu pomočniku, ki ni mogel dobiti v kraju stalne zaposlitve, naj priskrbe zapriseženi mojstri in pomočniki dela za 8 dni, da zasluži za potnino	A/77
78.		Bolni in umrli pomočniki: oskrba obolelih, zapuščina umrlih	A/78
79.		O vajencih	A/79
80.		O otrocih kmečkih podložnikov in drugih zlorabah pri njih	

Opombe: Dokazila za obravnavo posameznih členov v Innsbrucku navajam po Zeibigu, n. d. in fasc. 92 a Stan. DAS, za augsburške razprave pa po fasc. 86 Stan. I/1:236 sl., 293, 299; 77 sl. I/2:237; 79 sl. I/6:249; 122 sl. I/7:245; 108. I/8:245; 108. I/9:245; 110. I/10:246; 112. I/12:233, 283; 46, štajerski dež. ročin 47, kranjski 62. I/13:246; 113 sl. I/14:248; 121. I/15:247; 115 (delno). I/16:247 sl.; 118, I/17:247; 116

Predlagani predpisi za policijski red so bili le odsev gospodarskih in družbenih razmer tedanjega časa. Gospodarsko življenje je kazalo zlasti dvoje značilnih pojavov: naraščanje blagovnih cen in uveljavljanje tujih trgovcev, trgovskih družb in kramarjev (Škotov in Savojevcev) v vzhodno-alpskih deželah. Krivdo za zmanjšanje kupne moči denarja in podražitev potrebščin pa so pripisovali ljudje oderuskemu početju sebičnežev, ki se ukvarjajo s prepovedanim prekupčevanjem (Fürkauf). Pri tem so pa združevali dve obliki oderuštva: prekupčevanje (Fürkauf-Vorkauf) in prekomerno nakupovanje (Aufkauf). Prekupčevanje je bil nakup blaga, preden je bilo pripeljano naprodaj na trg. Nakupovanje pa je bil nakup blaga preko potreb lastnega gospodarstva in z namenom, da se nakupljeno zopet z dobičkom odproda, vendar ne takoj ali v primernem času, marveč šele tedaj, ko bo tistega blaga pomanjkovalo. Po mnenju ljudi tedanje dobe so povzročili vsako občutno in neupravičeno zvišanje blagovnih cen prekupčevalci in nakupovalci blaga. Mnogi so sodili, da bi bilo takšno početje skoraj onemogočeno, ako bi se strogo držali predpisa, da je treba prinesiti ali pripeljati vsako blago, ki se ne potrebuje za lastno gospodarstvo in želi prodati, na javne trge (sejme) meščanskih naselbin, kjer bi mogel vsakdo po prosti volji kriti svoje potrebe. Zato naj bi čim bolj omejili kupčevanje tujih trgovskih družb, trgovcev in kramarjev, pa tudi zemljiških gospodov, njihovih oskrbnikov ter kmečkega prebivalstva v podeželju.²⁹

Zastopniki kranjskih višjih stanov so prosili, da se uvrsti v čl. 5 (o žegnanjih) in 61 (o prekupčevanju) v bistvu to, kar je stalo v nepotrjeni pogodbi iz dobe Maksimilijana I.:

sl. I/19:250; 127—129. I/22:239, 295, 300; 86, 89. I/23:239; 86. I/24:239, 295, 300; 87, štajerski dež. ročin 48—49, kranjski 64. I/30:238, 293; 81 sl., štajerski dež. ročin 47, kranjski 63. I/32:238, 294; 84, štajerski dež. ročin 47, kranjski 63. I/33:238, 295; 85, štajerski dež. ročin 48, kranjski 64. I/34:239; 85, štajerski dež. ročin 48, kranjski 64. I/35:233, 275, 293; 46, štajerski dež. ročin 47, kranjski 63. I/36:238, 294; 83, štajerski dež. ročin 48, kranjski 64. I/37:301. I/39:82, štaj. dež. ročin 47, kranjski 63. I/40:233; 46, štajerski deželni ročin 47, kranjski 63. I/41; štajerski deželni ročin 47, kranjski 62, I/46:242; 98 (delno). I/52:232 sl., 282, 287 sl.; 45, štaj. dež. ročin 46, 47, sl., kranjski 62 sl. I/53:240, 282, 288; 93. I/54:240 sl.; 89, 92. I/55:240; 93. I/56:240 sl.; 94. I/57:241; 96. I/58:241; 97. I/59:241 sl., 307; 97. I/60:307. I/64:230; 38. I/65:244; 101 (delno). I/67:242; 99 (delno). I/68, 69, 70: ravno tam (delno). I/74:242; 97 (delno).

A/1:II. 46—51, III. 97, IV. 13. A/2:II. 52 sl. A/4:II. 53—55, III. 97 sl. A/9:II. 41, III. 95, IV. 41. A/12:II. 29, III. 87 sl. A/15:II. 42, III. 95 sl. IV. 13. A/16:III. 90. A/17:II. 42 sl., III. 27 sl., 47 sl., 66, 96. A/22:II. 45 sl., III. 96 sl., IV. 13, 41. A/24:II. 37 sl., III. 93 sl. IV. 41. A/29:II. 56, III. 98, IV. 41. A/30:II. 56 sl., III. 98. A/32:II. 33, III. 89 sl., A/33:II. 34, III. 90. A/34:II. 34, III. 90 sl., A/35:II. 35, III. 91, IV. 41. A/36:II. 25, III. 86, IV. 10, 22. A/39:II. 35 sl., III. 91 sl. A/40:II. 36, III. 91 sl. A/42:II. 36 sl., III. 93, IV. 12, 24. A/43:II. 38, III. 94. A/51:II. 39 sl., III. 95. A/52:II. 44 sl., III. 96. A/53:II. 40, III. 95, IV. 12, 24, 41. A/59:II. 58, III. 98 sl., A/60:II. 58, III. 98 sl., A/64:II. 12—19, III. 84 sl., A/65:II. 67—73, III. 99. A/66:II. 73 sl. A/67:II. 75 sl. A/68:69, 70: ravno tam, A/73:II. 58 sl., III. 99, IV. 14, 41. A/74—79:II. 61—67, III. 99, IV. 14 sl., 24, 41.

²⁹ H. Crebert, Künstliche Preissteigerung durch Für- und Aufkauf. Ein Beitrag zur Geschichte des Handelsrechts, Deutschrechtliche Beiträge Bd. XI. 2, Heidelberg 1916, 14 sl.

1. Kmetom je na prosto dano, da hodijo zamenjevat žito za sol na Laško in zopet sol za žito drugam, kakor želijo in jim kaže.

2. Kmetom je dovoljeno, da prinašajo sladka vina z juga v deželo in jih prodajajo v mestih, trgih in na kmetih. Vino z Brd, Goriškega, Furlanije, teran in dolenjca pa smejo prodajati tudi zunaj Kranjske.

3. Kmečkim ljudem ni prepovedano kupovati razno živino in drugo blago brez izjeme zunaj dežele, ga prinašati vanjo in tu prodajati. Ako ga pa ne bi mogli prodati v deželi, ga smejo tudi izvoziti (živino gnati na Laško).

4. Nekateri žegnanjski sejmi naj ostanejo na Kranjskem (Št. Götard, Bloke, pri Ortneku, Zapotok, Sv. Duh, Primskovo).

5. Kmetje, ki znajo rokodelstvo, ga smejo izvrševati po vaseh in prodajati izdelke.

6. Na deželi smejo biti krčme in točilnice vina, ki plačujejo »činž« zemljiškim gospodom.

7. Mesta in trgi ne smejo sprejemati kmetov za meščane ali da bi se učili rokodelstva brez odobrenja njihovih gospodov.³⁰

Zastopnika kranjskih mest pa nista hotela privoliti v te zahteve deželanov, češ, da se je močno poslabšal položaj trgovcev, zlasti zaradi nove dajatve, ki jo pobirajo v Trstu, Gorici in Ljubljani.³¹ Trdila sta, da je umrlo zadnja leta več veletrgovcev v Ljubljani in drugod na Kranjskem, pa so morali na dražbi prodati njihovo imovino, kljub temu ni prejel še četrti upnik plačila svoje terjatve.³²

Na Koroškem so izvažali prelati in plemstvo žito in železo na Laško in dobivali od tam fine tkanine, sladka vina, razne »poštne jedi« in drugo.³³ Trdili so, da jim je odobril Maksimilijan I. svoboščino, da smejo vsako leto za 1000 gld. žita naklade prosto izvoziti po Kanalski dolini na Laško,³⁴ in da izvažajo samo žito, ki ga sami pridelajo ali prejemaajo kot dajatev. Tudi železne izdelke so dobivali kot dajatev od fužin in plavžev ter od kmetov-oglarjev, ki so jim železarski podjetniki plačevali oglje in opravljeno delo z železom.³⁵ Da bi olajšali in pocenili dovoz vina iz Spodnje Štajerske, so nameravali koroški prelati urediti plovbo po Dravi, kar bi koristilo tudi ptujskim trgovcem, da bi pošiljali živalske kože z Ogrskega po Dravi na Beljak in odtod v Italijo (Benetke, Latisano), zlasti v Ankono, kjer je bilo tedaj živahno tržišče za levantsko blago.³⁶ Koroški stanovi so se pritoževali na rokodelske cene v deželi, ki so si sami postavljali pravila in določali cene in mezde, kar je vse proti obćim koristim.³⁷

³⁰ Ti predlogi so razvidni iz nedatiranega spisa (Stan. fasc. 394) o pogajanjih med zastopniki višjih stanov in kranjskih mest v Augsburgu 1526.

³¹ »Quarentes« v Ljubljani je bil ukinjen 16. IX. 1524, gl. V. Klun, o. d. 67 sl. št. 99.

³² Vloga kranjskih mest stanovom k sestanku 1. XII. 1524, Stan. fasc. 212.

³³ 10. IV. 1510, augsburški libel, v koroškem dež. ročinu 71, 73.

³⁴ 30. VIII. 1520, Stan. fasc. 86 DAS.

³⁵ 10. IV. 1510, koroški dež. ročin 74.

³⁶ ok. 1525, poročilo mesta Ljubljane o trgovskih cestah, Acta mag. fasc. 6, MALj.

³⁷ 10. IV. 1510, koroški dež. ročin, 77 sl.

V zvezi s sestavljanjem policijskega reda so predložila koroška mesta obširno spomenico, v kateri so opozorili na:

1. *prekupčevanje* in drugo trgovanje kmetov, voznikov, tovarnikov, nekaterih prelatov, plemičev in drugih oseb, ki jim ni dovoljeno opravljati meščanskih trgovskih poslov zunaj mest in trgov v podeželju z vinom, žitom, živino (voli, konji, prašiči), s soljo, mastjo, sirom, medom, maslom, lojem, prekajenim mesom, platnom, voskom, volno, kožami, razno, kožuho, oljem, milom, »postnimi jedili«, železom in drugim kupčijskim blagom, ki ga prodajajo na drobno.

2. Proti staremu običaju so odprli na Koroškem mnogo novih *krčm* in varilnic piva, ki trošijo dosti žita, s tem pa povzročajo draginjo. Tudi v župniških točijo vino in pivo, tam opravljajo nakup, prodajo in menjo blaga, kar spada v mesta in trge. Kmetje in prekupčevalci izvažajo tudi krmo, oves in drugo žito na Laško, zaradi česar naraščajo cene in tedenski sejmi po mestih nazadujejo.

3. Pod zaščito zemljiških gospodk so se naselili v podeželju mnogi *rokodelci* (kovači, ključavničarji, usnjarji, krojači, krznarji, čevljarji); *škoti* in *Savojci* ter drugi kramarji, ki niso stalno naseljeni na Koroškem, se klatijo po deželi ter obiskujejo s svojim blagom (zlasti z začimbami), ki je povečini slabe kakovosti, graščine, župnišča, vasi, gostilne in žegnanja, kar je proti mestnim svoboščinam in staremu običaju.

4. Nekateri prelati in plemiči prevažajo obilo vina, žita, medu, masla, prekajenega mesa, zlasti pa gonijo mnogo velike živine in drobnice, pod imenom in videzom lastnega pridelka. V mitniških listkih izkazujejo, da vse to potrebujejo za lastno gospodarstvo in ne plačajo mitnine.

5. Nekateri prelati in drugi duhovniki, tudi plemiči zalagajo krčme na deželi z vinom, ki bi ga morale kupovati od meščanov v mestih in trgih.

6. Zadnja leta so prišli na Koroško Švabi in drugi *tujci* trgovci, imajo skladišča blaga v deželi, prihajajo na mestne sejme in žegnanja, prodajajo na drobno in izvažajo dobri denar iz dežele.

Da se odpomore mestom, so predlagali:

1. *Prepovedo in odpravijo naj vse krčme in varilnice piva, ki niso bile že od nekdaj pri samostanih, župniških, graščinah in drugod na kmetih.*

2. *Vozniki in tovarniki, ki prinašajo vino z Laškega, naj bi ga morali pripeljati v mesta in trge ter tam prodajati, ne pa na kmetih.*

3. *Duhovščina, plemstvo in kmetje se ne bi smeli ukvarjati s kupčevanjem, ker se jim ne spodobi. Saj morejo živeti duhovniki in plemiči od svojih rent in dednih dohodkov, kmetje pa so preskrbljeni s hrano od letnih plodov. Vse kupčijsko blago naj prinašajo naproday v mesta in trge. Tam naj ga iščejo in kupujejo potrošniki.*

4. *Podeželske rokodelce, one, ki niso dovršili predpisane učne dobe, in tiste, ki izvršujejo rokodelstva, ki niso po starem običaju dovoljena zunaj mest in trgov (n. pr. krznarje, sedlarje, usnjarje, jermenarje, vrvarje)*

je treba odpraviti. Tudi ni dovoljeno, da bi izvrševal kakšen rokodelec dve obrti drugo poleg druge ali skupaj.

5. Švabom in drugim tujim trgovcem, enako Škotom, Savojem in drugim tujim kramarjem, ki niso naseljeni v mestih ali trgih, ne sme biti dovoljeno, da opravljajo kupčijske posle izven privilegiranih letnih sejmov, enako ne smejo tuji krznarji naročati, pokupovati in izvažati razno kožuhovino, ker je potrebna na Koroškem.

Za nadzorstvo nad vsem trgovskim prometom so predlagala koroška mesta po štajerskem vzoru posebnega deželnoknežjega uradnika »Hansgrafa«, ki mu naj dodele potrebno število paznikov na konjih. Mitnice naj izdajajo potrdila (bolete) o blagu, ki se prevaža. Z njimi naj bi se izkazali vozniki in tovarniki omenjenim paznikom. Koroška mesta in trgi so predlagali za policijski red tudi določila o cehih in bratovščinah, o mezdah rokodelcev, zlasti zidarjev in tesarjev ter dninarjev. Ker so pridobile nekatere bratovščine na Koroškem precej nepremičnin z nakupom, volili in drugače, naj predpiše policijski red, da imajo sorodniki prodajalca ali zapustnika pravico, odkupiti nepremičnino za primerno ceno.³⁸

Na Štajerskem so sicer postavili v začetku 16. stoletja omenjenega deželnega nadzornika za trgovski promet (Hansgrafa),³⁹ vendar ni mogel biti kos tujim trgovcem in trgovskim družbam. Saj je Maksimilijan I. sam odobril neki družbi s sedežem v Beljaku izključno pravico za trgovino z živino na Štajerskem, ker mu je dala večje denarno posojilo. Le s težavo so dosegli stanovi na inšbruškem zasedanju, da je preklical vladar dani privilegij.⁴⁰ Velike trgovske družbe zlasti iz Gornje Nemčije, ki so uvažale tkanine, špecerijo, nürnberško blago in drugo ter ustanovile skladišča v deželi, se niso več ozirale na stare skladiščne pravice štajerskih mest in trgov. Trgovale so naravnost na Ogrsko in v Slavonijo z različnim blagom, po katero so prihajali dotlej trgovci z Ogrskega in Slavonije na štajerske letne sejme ter pripeljali živino (vole, konje, koštrune), kože, vosek in drugo naprodaj. Zaradi tega je močno nazadovala posredovalna vloga štajerskih mest. Pri izvozu so podpirali tuje trgovce tudi štajerski zemljiški gospodje. Ker tuji trgovci niso več puščali svojega blaga v štajerskih meščanskih naselbinah, so potovali ogrski in češki trgovci preko Štajerske v Benetke, Verono, Bozen (Bolzano) in drugam, enako italijanski trgovci na Ogrsko. Celo tako daleč je že prišlo, da so tuji trgovci vino, ki so ga nakupili na Štajerskem, zopet prodajali v deželi. Kakor na Koroškem in Kranjskem, so tudi tu razni kramarji (Škoti) in krošnjarji ponujali svoje blago po graščinah,

³⁸ Pritožba koroških mest in trgov, Arhiv dež. vlade v Innsbrucku. spisi stanovskih zborov, fasc. 2 (1525/26); prim. tudi M. Mayr, Der Generallandtag der österr. Erbländer zu Augsburg (Dec. 1525 bis März 1526), Zeitschrift des Ferdinandeums III. F. 38. Heft (1894) 114.

³⁹ G. Göth, Zur Geschichte des Hansgrafen in Steiermark, Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark 8 (1858) 125—139; A. Muchar, Geschichte des Herzogtums Steiermark VIII. 241 (22. VI. 1510), 253 (14. VII. 1514).

⁴⁰ BKSStGQu 4 (1867) 74.

samostanih, vaseh in podeželskih krčmah. Zato se je glasila zahteva zastopnikov in trgov: *tujci smejo trgovati samo ob času letnih sejmov*.⁴¹

Meščanske naselbine so predlagale, da prelati, nižja duhovčina, tudi samostani, plemiči, njihovi služabniki in podložniki ne bi smeli trgovati z beneškim blagom, suknom, kožuhovino, železom in drugim blagom razen z vinom in žitom, ki ju pridelajo, živine, ki jo prirede, in lodna ter platna, ki ju izdelajo. Vse to bi smeli prodajati doma ali na sejmi. Duhovščini in plemstvu naj bi bilo tudi na voljo, da kupujejo živino za lastne potrebe. Deželani pa so zatrjevali, da smejo pripeljati žito lastnega pridelka in vino, ki so ga pridelali ali prejeli kot dajatev, desetino ali gornino, v svoje hiše, ki jih imajo po mestih in trgih, ter prodajati te pridelke, kolikor jih ne bi rabili zase.⁴² Želeli so imeti na kmetih razne rokodelce, ki naj bi smeli prodajati svoje izdelke ne le na letnih, marveč tudi na tedenskih in nedeljskih sejmi. Duhovščina, plemiči in njihovi oskrbniki so celo zalagali omenjene rokodelce z denarjem in materialom.⁴³ Da bi šel vinski pridelek na Spodnjem Štajerskem čim lažje v denar, je veljala tam izjemna pravica, da sme vsakdo točiti svoje vino. V zaščito domačega vinogradništva so veljale omejitve glede uvoza tujega, zlasti ogrskega vina, pa tudi sladkih vin z juga (Lagelweine).⁴⁴

Februarja 1524 je razširil dunajski dvorni svet štajerskemu »Hansgrafu« področje tudi na Koroško ter mu poveril nalogo, da preprečuje vsako prekupčevanje. Z nakupom in prodajo vina, žita, živine, suknja in drugega blaga naj se ukvarjajo le naseljeni meščani ali osebe, ki imajo meščansko pravico v mestih in trgih obeh dežel. Tuji trgovci smejo prodajati blago, ki ga pripeljejo, ter nakupovati vse, kar se pridelava ali izdelava v obeh deželah, toda le od meščanov v mestih in trgih, v podežlju pa le pridelke prelatov in plemstva. Nakupljenega blaga ne smejo zopet v deželi prodajati, marveč le izvoziti, ker je preprodajanje pridržano meščanom. Prelati in plemiči naj ne kupčujejo z vinom, žitom, živino in drugim blagom. Lastne pridelke in zrejeno živino naj prodajajo meščanom. Kupovati smejo le, kar potrebujejo za hišne potrebe. Kmetje naj pripeljejo svoje žito, vino, sukno, sir, maslo in drugo, kar pridelajo, zrede in izdelajo, na tedenske sejme v mesta in trge. Le tam, kjer to ne bi bilo mogoče, smejo prodajati pri svojih hišah. Preko tega se ne smejo ukvarjati z nakupovanjem in prodajanjem. Podeželski krčmarji so upravičeni kupovati vino za svoje točilnice, kar ga rabijo, ne smejo ga pa prodajati na veliko. Enako morejo kupovati podeželski mesarji živino, kar je potrebujejo; ne smejo pa živine dalje prodajati. Tovornikom in voznikom je dovoljeno, da nakupijo za povratno pot žita, soli in drugo blago. Naloga »Hansgrafa« naj bi bila nadalje, da pazi na trgovino s hüttenberškim železom na Koroškem, ki ga smejo izvažati le preko

⁴¹ 7. IX. 1501, 10. IV. 1510, 24. V. 1518, Štaj. dež. ročin f. 32, 43' sl., 46 sl.; 4. IV. 1510, Zbirka listin MALj, A. Muchar, o. d. VIII. 208, 238, H. Pirchegger, o. d. II. 240 sl., III. 122 sl.

⁴² 6. XI. 1445, 23. VII. 1502, Štaj. dež. ročin, f. 22' 27'; 7. IX. 1501. A. Muchar, o. d. VIII. 208, H. Pirchegger, o. d. II. 256 sl.

⁴³ 23. VII. 1502, Štaj. dež. ročin, f. 26—30.

⁴⁴ 6. XI. 1445, Štaj. dež. ročin, f. 21; 23. VII. 1502, 24. IV. 1522, BKStGQu 6 (1869) 79, 16 (1879) 27.

Št. Vida ob Glini in Velikovca na Kranjsko, v Slavonijo in Italijo. Nadzira naj tudi uporabljene mere in uteži v obeh deželah, skrbi za varnost na cestah (proti razbojnikom) in gleda, da se trgovci ne izogibajo rednih cest z mitniškimi in nakladniškimi uradi.⁴⁵

Na pomladanskem zasedanju na Dunaju leta 1524 niso dokončali razprave o policijskem redu. Jeseni je sporočil Ferdinand kranjskim stanovom, da se izdeluje policijski red, ki bo služil napredku dežel in njihovih prebivalcev, in da so izročili zastopniki dežel svoje pripombe. Naročil je dvornemu svetu, naj pospeši delo in čimprej objavi policijski red, da se popravijo razmere v deželah.⁴⁶ Podobno je odgovoril koroškemu mestom, da bo dokončno rešeno vprašanje »prekupčevanja« in podeželskega trgovanja z določbami policijskega reda, ki se pripravlja. Delo zanj je nekoliko zastalo zaradi nemirnih in hudih časov. Namerava pa ukazati dvornemu svetu, naj po možnosti kmalu dokonča in predloži osnutek.⁴⁷

Naslednje leto (1525) so morali meseca julija ponovno potovati stanovski odposlanci v zadevi policijskega reda na Dunaj, kjer so ostali sedem tednov. Ljubljano sta zastopala Jošt Gwiner in Lenart Gruber.⁴⁸ Stanovska odposlanca Bernardin iz Raven in Trojan pl. Auersperg sta se pritožila pri dvornem svetu, ker ni upošteval kranjskih predlogov v besedilu osnutka. Prejela sta odločbo, naj se stanovi in zastopniki mest poravnajo glede tega. Ker pa to ni uspelo, je ostalo besedilo pri čl. 5 in 61 v zadevi Kranjske odprto še potem, ko je predložil 3. nov. 1525 dvorni svet obsežno spomenico k posameznim členom osnutka.⁴⁹

Oktober istega leta je pozval nadvojvoda Ferdinand na skupno zborovanje stanovskih zastopnikov vseh avstrijskih dežel v Augsburg, ki naj bi se začelo na Martinovo (11. novembra). Ravno tja je bil sklican tudi državni zbor, ki naj bi ga vodil Ferdinand v zastopstvu brata Karla V.⁵⁰ Višji stanovi Kranjske so ponovno izbrali za odposlance Bernarda iz Raven in Trojana pl. Auersperga, deželnoknežja mesta pa Lenarta Gruberja, ljubljanskega mestnega pisarja Jurija Kache-ja, Janža

⁴⁵ G. Göth, o. d. 134 op. 2; 5. II. 1524 BKSStGQu 19 (1883) 14.

⁴⁶ 5. XI. in 1. XII. 1524, Stan. fasc. 212.

⁴⁷ 24. XII. 1524, Acta mag. fasc. 6, MALj.

⁴⁸ Razvidno iz obračuna 31. VII. 1527, Stan. fasc. 532. Lenart Gruber je bil znan trgovec in rudarski podjetnik, gl. I. Tkalčič, O staroj zagrebačkoj trgovini, Rad jug. akad. 176., 226 sl.; 178., 103, E. Laszowski, Monumenta Habsburgica I. 464.

⁴⁹ S. d. 1525, Stan. fasc. 86; 3. XI. 1525, Des Hofrats Ratslag und Guetbedunckhen auf die aufgericht Pollicey, Spodnjeavstrijski dež. arhiv na Dunaju, Stanov. arhiv, fasc. B I-1-2. V osnutku so naslednje opombe (Stan. fasc. 394, f. 9, 44) pri čl. 5: Kljub prepovedi žegnanjskih sejmov se dovolijo na Kranjskem zaradi potreb deželanov in podložnikov tale žegnanja in sejmi..., pri čl. 61 pa: Zastopniki Kranjske naj se sporazumejo glede prekupčevanja in drugih zadev doma in potem naj se uvrsti določilo, ki bo veljalo za to deželo.

⁵⁰ Stan. fasc. 86; M. Mayr, o. d. 6, 118, ki je opozoril na pogreško A. Dimitza, o. d. II. 194 sl. (pravilno pa ravnotam II. 107), da so poslali kranjski stanovi 1525 odposlance na državni zbor v Augsburgu. Vse razprave so bile na generalnem zboru odposlancev avstrijskih dežel v Augsburgu in ne na tamošnjem državnem zboru.

Inditscha in kámníškega mestnega pisarja Janžeta Stainerja.⁵¹ Kranjski stanoví so bili užaljeni in so naročili svojim odposlancem: Ako bodo obravnavali odbóri dolnjeavstrijskih dežel osnutek policijskega reda, ne smejo privoliti v obstoječe besedilo, ker dvorni svet ni sprejel od predloženih členov niti črke. Kranjska mesta se bodo namreč držala člena o. prekupčevanju, kakor stoji v osnutku, in ne bodo dopustila kmetom, da bi trgovali. Pod takimi pogoji se pa ne bodo mogli držati podložniki na hubah, ki bodo kmalu pustote. Nujno je, da izve sam vladar za to in dovoli uvrstiti predlagana določila. Zadevo so priporočili tudi Janžu pl. Auerspergu, ki je bil član štajerske delegacije. Računali so s tem, da bodo trajala pogajanja v Augsburgu dlje časa in so poskrbeli svojim odposlancem večji kredit pri augsburških Höchstetterjih. Zavezali so se, da bodo vrnili posojeni denar nemudoma z obrestmi vred faktorju Höchstetterjev v Idriji.⁵² Za svet so vprašali tudi ljubljanskega škofa Krištofa Raubarja, ki je užival na Ferdinandovem dvoru velik ugled. Tudi on je odklanjal osnutek policijskega reda, pa iz drugih razlogov, ker je namreč vseboval razna določila »zoper pravice in svoboščine duhovnikov«. Zato je mislil, da bi bilo primerno, ako gre s stanovskimi odposlanci tudi duhovnik, ki bi v Augsburgu zagovarjal koristi cerkvenih ustanov. Po njegovem zatrjevanju je veljala za Maksimilijana I. določba, da morajo izročati mešta pobegle rojenjake njihovim gospodom, ako niso bivali že dve leti v meščanski naselbiini.⁵³

Začetek augsburškega zasedanja, ki predstavlja neko nadaljevanje insbruških posvetovanj iz leta 1518, se je zavlekel do 12. decembra 1525, trajalo pa je tja do marca 1526. Delo odborov in pogajanja z vladarjem so razvidna iz izčrpne študije M. Mayra.⁵⁴ Delegacije so prejele na razpolago osnutek policijskega reda, kakor ga je odobril dunajski dvorni svet. Kranjska zastopnika sta se še enkrat pogajala z odposlanci mest in zagovarjala svoje stališče v spisih, ki sta jih predložila nadvojvodu Ferdinandu. Toda mestni odposlanci niso hoteli priznati veljavnosti one pogodbe, za katero so tekla pogajanja v dobi Maksimilijana I., češ da ni prišlo do popolnega sporazuma in da vladar ni potrdil predlogov. Na posamezne točke stanovskega spisa so pripomnili naslednje:

1. Trgovina s soljo je po vseh deželah v rokah meščanov. Od nje se morejo pošteno preživljati mnogi. Spada med prave trgovske posle in gre torej meščanom. Kmetje zamenjavajo sol za žito na Kranjskem, Štajerskem, v Slovenski Marki, Slavoniji in drugod. Od Slavoncev prevzemajo žito navadno v Brežicah, Kostanjevici in Krškem.⁵⁵ S tem odpeljejo velike količine žita, zato mu raste cena. Ako bi pa vodili trgovino s soljo meščani, kakor je to običaj drugod in se tudi spodobi, bi plačevali sol z gotovino ali pa bi jo zamenjavali za drugo blago, žito pa bi ostalo in se ne dražilo.

⁵¹ M. Mayr, o. d. 19, ki je napačno bral Rache, namesto Kache; gl. MP I/1, f. 106, 112.

⁵² 28. X. 1525, Stan. fasc. 86.

⁵³ 23. in 25. X. 1525, Stan. fasc. 86.

⁵⁴ M. Mayr, o. d., 7. XII. 1525, Stan. Registratursprotokoll II. f. 180, H. Pirchegger, o. d. II. 365 sl.

⁵⁵ S. d. 1523, Stan. fasc. 212.

2. Trgovanje kmečkih podložnikov z vinom ni le neznosno za mesta in trge, marveč tudi hudo škodljivo za deželane in njihove kmete. V trumah odhajajo kmetje po vino, ga prinašajo v deželo in ga prodajajo, kjer in kakor ga pač morejo. Zato ni vasi, pa naj ima le 5 hiš, kjer bi ne bila vsaj ena krčma, kamor zahajajo kmetje, se vdajajo pijančevanju, požrešnosti, igranju, pohajkovanju in zanemarjajo domače delo. Ko napravijo zadnji novc, prodajo kravo, konja in drugo, kar imajo. Posledica je, da ostane huba neobdelana, pride do tatvin, ubojev in drugih hudodelstev. Ako pa kmetje ne bi imeli vina pred nosom in bi morali miljo daleč ali še več peš do prve gostilne, bi ostali doma, se držali dela ter ohranili sebe in hubo v dobrem stanju, njihov gospod pa bi v redu prejemal dajatve. Sedaj pa jim mora vzeti zemljiški gospod to in ono, da si poplača urbarske dajatve in davek.

Odkar so se kmetje tako močno poprijeli vinske trgovine, se je vino podražilo. Prej je veljal čeber najboljšega vipavca 1 goldinar, slabšega 40 do 50 krajcarjev. Sedaj je treba dati zanj 19 do 25 grošev. Podobno se je podražil teran od 26 do 30 krajcarjev na 12 do 17 grošev. Leta 1525 je stal celo preko 1 ogrskega goldinarja, podobno je z dolenjcem (Marchwein). Omenjeno podražitev so povzročili kmetje s takimle ravnanjem. Tovorijo žito, ki so ga pridelali doma, dobili v zameno za sol, oziroma kupili v deželi ali zunaj nje, na Vipavsko, Goriško in v Furlanijo ter ga ocenijo višje, kakor znaša njegova redna prodajna cena proti plačilu v gotovini. Zaradi tega so tudi Vipavci, Goričani in Furlani zvišali ceno svojemu vinu. To barantanje je navijalo cene od leta do leta, tako da so ostale visoke cene tudi pri kupčiji za gotovino.

Zla posledica kmečke kupčije z vinom pa je tudi ta, da so se vdali pijači mnogi ljudje po vaseh in mestih. Kmetje dajejo vino tudi na up. Tako kupujejo zlasti mestni rokodelci cele tovore ali sodčke od njih, ga prično točiti, pri tem pa zamujajo svojo obrt. Ko je steklo vino, ga je treba plačati, pa ni ne vina ne denarja. Kmet mora tožiti, sodnik rubiti in revni rokodelci pridejo na nič. Ker je sedaj toliko krčem, se tudi točenje vina ne bo več splačalo. Zato mesta ne morejo dopustiti, da bi kmetje trgovali z vinom. Ostanejo naj le stare krčme, ki naj se drže neke mere.

3. Kamor pridete na letne in tedenske sejme doma in zunaj dežele, povsod srečate kmete, ki trgujejo z živino in drugim blagom. V tem pogledu ne zaležejo vladarjeve prepovedi. Zato mesta ne morejo privoliti, da bi smeli kmetje spravljati živino in drugo blago od drugod in z njim trgovati.

4. Žegnanjski sejmi so zelo škodljivi. Ako želijo napraviti dober red in preprečiti »zveze« in upore kmetov, jim ne smejo dovoliti, da se sestajajo v velikih množicah in na raznih krajih. Na omenjenih žegnanjskih sejmi jih ni mogoče ovirati, da ne bi se nemoteno in po prosti volji razgovarjali ter sklepali o svojih namerah. Kdo more tudi zadržati kmete, da ne bi na teh sejmi »prekupčevali«? Na žegnanjskih sejmi pride tudi pogosto do ubojev in drugih hudodelstev. Znano je, da poizvedujejo Turki pred svojimi napadi, kje bo kakšno žegnanje ali shod. Zgodilo se je že, da so nepričakovano pridrli in zajeli mnogo ljudi na žegnanju. Ob pogostih kužnih boleznih se močneje razširijo epidemije zaradi omenjenih

sejmov. Od stanov navedeni kraji leže v bližini deželnoknežjih mest in trgov. Zato bi bilo najprimerneje preložiti sejme v sosednje meščanske naselbine. S tem bi bili tudi naprej preprečeni poskusi kmečkih uporov. Ako bi se sestajali kmetje kje v mestih in govorili kaj posebnega med seboj, ne bi ostalo dolgo prikrito in neovadeno.

5. Pravično je, da biva obrtnik v mestih in trgih ter ne sedi po vaseh. Zato razen kovačev ne bi smelo biti rokodelcev na kmetih in še ti ne v razdalji ene milje od vsakega mesta ali trga.

6. Večji del mest ima svoboščine, da smejo sprejemati vsakogar za meščana, ki za to prosi, ako je le pošten. Tudi če teh pravic ne bi bilo, vladar ne more dopustiti, da bi meščanske naselbine propadle. V dveh ali treh letih pride 50 do 60, kvečjemu 100 mladih kmečkih fantov iz vse dežele v mesta, ki se posvete rokodelstvu in postanejo meščani. Zaradi tega stanovi še ne bodo trpeli škode, saj sedi pogosto po dvoje ali troje oseb na eni kajži. Mesta pa ne sprejemajo naseljenih kmetov, marveč le mlade, nenaseljene in samske ljudi.

Ker so kmetje na Kranjskem odvzeli meščanom toliko trgovskega prometa kot v nobeni drugi avstrijski deželi, odposlanci mest niso upravičeni, da bi popustili. Vendar so pripravljeni zaradi ohranitve dobrega prijateljstva med stanovi privoliti v tole:

1. Kmetje smejo trgovati s soljo, vendar morajo ponujati naprodaj in prodajati le na običajnih letnih in tedenskih sejmi v mestih in trgih, ne pa kakor doslej krošnjariti s soljo po vaseh in pri župnih cerkvah. Cesar ne bi mogel prodati na omenjenih sejmi v deželi, bi smeli peljati iz dežele in tam zamenjati za žito, v deželi pa ne bi smeli zamenjavati soli za žito. Zunaj dežele dobljeno žito bi smeli tovoriti na Laško in zopet barantati za sol.

2. Kmetje, ki imajo stare krčme, smejo nakupovati vino v vinorodnih krajih, kar ga potrebujejo za svoj obrat, točiti ga smejo le na malo, ne pa prodajati na sodčke, sode in tovore.⁵⁶

Stanovski odposlanci niso ostali dolžni odgovora. Opozorili so vladarja, da ne zagovarjajo samo interesov svojih podložnikov, marveč tudi podložnikov iz urbarja deželnega kneza. O izrednih svoboščinah kranjskih mest jim ni nič znano. Tudi nimajo namena, da bi vpeljavali novotarije, kajti na Kranjskem se ukvarjajo kmečki podložniki z omenjenim kupčevanjem, kar pomnijo ljudje, in vsaj 100 let. Kmetje se pečajo s tem le toliko, kakor jim gre po starodavni navadi. Brez opisanega trgovanja na Kranjskem kmetje ne morejo vzdržati na hubah, tudi bi odpadlo 4000 do 6000 tovarnih konj, ki so sedaj stalno zaposleni. Kdo bo potem vozil in tovoril proviant in strelivo za obrambo proti Turkom? Tovorjenje kmetov ne more veljati za prepovedano »prekupčevanje«. Ako bi smeli samo meščani kupovati žito in vino, bi bili vsi v cenah odvisni od meščanov. Ze prejšnji vladarji so dovolili nekatere žegnanjske sejme, ki ne morejo biti v škodo meščanom, kajti vedno prihaja mnogo meščanskih kramarjev na ta žegnanja, kjer prodajajo svoje blago preprostemu človeku draže,

⁵⁶ S. d., Copey so di gesandten von Crain mit den steten zu Augsburg den furkauf gehandelt, Stan. fasc. 394.

kakor bi to mogli storiti v mestih. Tam kupujejo živino in drugo pri kmetih ceneje kakor doma. Draginje tudi ni povzročil kmet, marveč meščani in trgovske družbe. Vladar naj ne verjame, da je nazadovalo število prebivalcev po mestih, tudi ne, ako tožijo nad svojo revščino, saj kupujejo in spravljajo v svoje roke mnoga plemiška posestva. Končno so izjavili zastopniki stanov, da nimajo pooblastila od stanov, da bi smeli sprejeti kakšno odločbo, ki bi bila v nasprotju s starim, dolgotrajnim običajem. Višek pa je pomenila njihova trditev: »Skrbi nas, da nas pokliče k m e ě k i r a z r e d (ein gemein Bauerschaft) na odgovor, ko se vrnemo domov, ker smo privolili v kaj takega. P o b i j e j o nas do mrtvega! Bati se je novega kmečkega u p o r a.«⁵⁷

Stanovski zastopniki so priložili svojemu spisu izvleček obravnavane pogodbe iz dobe Maksimilijana I., ki vsebuje nekaj pomembnih podrobnosti: *V krajih, kejer obdelujejo zemljo z voli, naj bo dovoljeno kmetom, da kupujejo živino za pomladansko in jesensko delo, vendar ne preko 4 parov volov na leto. Ako bi jih želeli prodati, naj jih ženejo na tedenski sejem najbližjega mesta ali trga. Če jih tam ne bi mogli prodati, jih smejo gnati drugam v deželi ali zunaj nje. Na Krasu živi mnogo ljudi, pa nimajo niti letnih niti tedenskih sejmov. Zato naj podeli vladar dvem ali trem primernim krajem svoboščine letnih in tedenskih sejmov z enakimi pravicami, kakor jih imajo meščanske naselbine. Rojenjakov, ki se gredo učiti rokodelstva, preden so dosegli 12 let, ne bodo terjali njihovih gospodje nazaj. Ako pa pridejo s kmetov starejši od 12 let in se želijo učiti obrti ali dobiti kakšno službo, enako naseljeni kmetje, jih mesta ne smejo sprejeti brez dovoljenja njihovih gosposk, marveč jih morajo izročiti na zahtevo, razen ako so že bivali nemoteno dve leti v mestu ter jih ves ta čas ni nihče terjal nazaj.*⁵⁸

Stanovsko poročilo o augsburškem zasedanju kaže, da niso obravnavali vseh členov osnutka. Na prvem mestu je stala prošnja odposlancev, naj poskrbi vladar za dober d e n a r.⁵⁹ Trdili so, da primanjkuje dobrih srebrnikov in da so preplavili laški novci slovenske dežele. Tu imajo celo višjo vrednost kakor v pokrajini, kjer so bili kovani. Ker pa imajo omejene avstrijske dežele srebrno in ne zlato valuto, trpijo prebivalci mnogo škode, ko pada vrednost srebrnih novcev. Zato so postavili v čl. 64 osnutka vladarjev sklep, da bo dal kovati dober stalen srebrn denar, ki naj bi ga nihče ne izvažal niti ne špekuliral z njim, marveč si ga nakupoval le toliko, kar bi ga potreboval za trgovske posle in plačilo dolgov.

Interesi višjih stanov so prišli do izraza v naslednjih pritožbah:

1. zoper deželnoknežjega komornega p r o k u r a t o r j a, vendar se niso mogli zediniti z vladarjem in je običalo pri odločbi Maksimilijana I. (čl. 36),⁶⁰

⁵⁷ S. d. Stan. fasc. 394, vloga stanovskih odposlancev na Ferdinanda. Pasus v konceptu »sie wurden uns zu tod schlachen«, je bil naknadno prečrtan.

⁵⁸ Ravnotam, z naslovom: Vermerkt di Ordnung des fürkaufs halben.

⁵⁹ Podobno že 10. XI. 1508 (Stan. fasc. 97), 10. IV. 1510 (augsburški libel), kranjski dež. ročin f. 32', 1515 (Stan. fasc. 101).

⁶⁰ Starejše pritožbe 1510, A. Muchar, o. d. VIII. 242; 7. VII. 1513, BKSStGQu 6 (1869) 86 sl.

2. zoper posege vladarja v oporočno razpolaganje s premoženjem, postavljanjem varuhov in ženitev (možitev). Tudi v teh zadevah je vztrajal Ferdinand na izjavah Maksimilijana I. ob insbruških pogajanjih leta 1518 (čl. 32, 33, 34),

3. zoper vladarjeve ekspektance, s katerimi je oddajal fevde, cerkvena in svetna posestva, ki jih je še neka oseba uživala. Leta 1509 je obljubil Maksimilijan kranjskim stanovom, da bo ustavil izdajanje ekspektanc, podobno 1510 Koroščem,⁶¹ vendar ni manjkalo pritožb. Zato je določal čl. 35, da vladar ne bo več dovoljeval ekspektanc, vsaj za določeno označena svetna in cerkvena posestva ne več. Dvorni svet pa je pripomnil, da to ne spada v policijski red, ker gre za vladarjevo vrhovnostno pravico.

4. zoper cerkvene kneze in prelate, ki so želeli zapadle fevde obdržati in jih ne podeljevati več svetnim osebam. V tem pogledu naj bi ostal v veljavi insbruški libel, da so cerkveni knezi dolžni proste fevde zopet odajati svetnim osebam (čl. 12).

5. Glede na pridobivanje zapuščine in posesti ter pravice (čl. 39, 40) naj bi tudi ostalo pri predpisih Maksimilijana I. Vsaka zadeva naj se obravnava v prvi stopnji pred rednim sodiščem

6. Posebno je bolelo deželane, da so jemali njihove gozdove k rudnikom, topilnicam in fužinam, ne da bi se sporazumeli prej z njimi in jim dali za to odškodnino.⁶² Zato so želeli, da se vse to uredi s čl. 42; dvorni svet pa je menil, da tudi to iz istega razloga kakor zgoraj ne spada v policijski red.

Ker so bili uboji po deželah zelo pogosti, so stanovski odposlanci želeli učinkovitih ukrepov. Medtem ko je razlikoval čl. 24 osnutka le med naklepnim ubojem in ubojem v silobranu, kar je bilo odločilno za dopustnost podeljevanja »varnosti« (= *salvus conductus*) in sklepanje sprave, je upošteval dvorni svet še tretji primer »nenamernega uboja«, pri katerem naj bi oblast posredovala spravo s sorodniki ubitega. Pri naklepnem uboju ne bi smel nihče dovoliti azila storilcu. Tudi gosposke ne bi smele nuditi podpore ubijalcu, marveč ga zgrabiti, da se prične kazenski postopek zoper njega.⁶³ Hkrati so obravnavali vprašanje cigánov. O njihovem poreklu si niso bili na jasnem in so jim pripisovali zlobne namene. Zato jih nobena gosposka ali meščanska naselbina ne bi smela sprejemati pod streho, marveč bi jim morala vzeti vso imovino, jih kaznovati in pregnati čez mejo (čl. 43).⁶⁴

Ceste, pota in mostove so dolžni popravljati imetniki (zakupniki) mitnic in nakladniških uradov (čl. 51); ako pa služijo potrebam sosesk, naj pomagajo tudi te s tlako. Pri tem naj posredujejo njihove gosposke. Trgovske družbe, ki so imele povečini svoje sedeže v nemški državi, so po zatrtjevanju stanovskih zastopnikov izkoriščale avstrij-

⁶¹ 10. XI. 1508, Stan. fasc. 97, 10. III. 1509, list. DAS, 8. IV. 1510, kor. dež. ročin, 52 sl.

⁶² Prim. že v augsburškem libelu 1510, kranjski dež. ročin f. 34.

⁶³ O tem vprašanju prim. Jos. Zontar, Kranjski sodni red za deželska sodišča iz leta 1535, ZC VI—VII (1952—1953) 570 sl.

⁶⁴ Prim. starejše mandate 17. XII. 1512, BKStGQu 19 (1883) 7 sl., 19. V. 1522, BKStGQu 4 (1867) 9.

ske dežele in dražile vse vrste blaga (čl. 52). Zato so predlagali, naj jih odpravijo s sklepom državnega zbora. Ako pa to ne bi bilo možno, naj določijo za vse vrste blaga maksimalne cene, ki naj veljajo pod kaznijo. Dvorni svet je pravilno opozoril, da ne bo koristilo, ako predlagajo v policijskem redu odpravo vseh trgovskih družb, ker so bile povečini inozemske. Imele so svoje zastopnike (faktorje) v avstrijskih deželah in so trgovale tudi v času med letnimi sejmi. To pa ne bi smelo biti dovoljeno. Nihče bi jim ne smel niti skrivaj niti očitno pomagati, da bi preprečili prevare in kontrabant. Nadvojvoda Ferdinand je obljubil, da bo obravnaval zadevo na prihodnjem državnem zboru, vendar je bilo malo upanja za uspeh, ker je že leta 1524 na državnem zboru prenehal boj zoper nemške velike trgovske družbe in monopoliste.⁶⁵ Glede Škoto v in S a v o j c e v (čl. 53) je bil Ferdinand za to, da bi smeli krošnjariti, s svojo kramo ne le po gradovih in samostanih, marveč tudi po mestih in trgih. Odposlanci mest pa so ugovarjali, ker ti tujci ne plačujejo davkov kakor meščani. Zato bi smeli imeti omenjene pravice le, ako se stalno naselijo v mestih in trgih in si pridobe meščanske pravice. Ker je vztrajal vladar pri svojem, so odvrnili tudi odposlanci, da morajo sporočiti zadevo domov.

Pritožbe zoper duhovščino in cerkvene ustanove⁶⁶ obsegajo člene 6.—17. osnutka. G. Loesche⁶⁷ jih je našel tudi med verskimi akti Državnega arhiva na Dunaju kot poseben spis, ki je bil menda izroččen nadvojvodu Ferdinandu 23. junija 1524. V Augsburgu so obravnavali le nekatera vprašanja iz te vrste (čl. 9, 15, 17). Glede vizitacije samostanov je želel dvorni svet še strožje predpise (čl. 6), da ne bi smela biti dopustna brez dovoljenja deželnega kneza, ki naj določi po dva komisarja kot spremljevalca vizitatorja. Oporočna volila nepremičnin za cerkve in duhovščino naj bi bila neveljavna (čl. 7). Posestva naj bi pripadla zapustnikovim dedičem. Le v času življenja in s privoljenjem deželnega kneza naj bi bilo dovoljeno podariti zemljišče duhovščini ali cerkvam.⁶⁸ V čl. 7 in 8 je sledil osnutek starejšim mandatom Maksimilijana I. in Ferdinanda.⁶⁹ Zadnji člen je določal tudi najvišjo odkupno ceno za funt (gilito) proste lastnine na Koroškem in Štajerskem v znesku

⁶⁵ Jos. Segall, o. d. 87. O delovanju inozemskih trgovskih družb prim. 4. IV. 1510, Zbirka listin MALj in H. J. Zeibig; o. d. 232 sl.

⁶⁶ Prim. o razvadah med duhovščino in pritožbah proti njej A. Dimitz, o. d. II. 62 sl., Jos. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije, Ljubljana 1908, 79—84, B. Grafenauer, o. d. III. 33, 91 sl.

⁶⁷ G. Loesche, Aus den Anfängen der Reformation in den Erblanden, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich, 27. Jg. (1906) 59—64. Opozoriti pa moram na vrsto težjih pogršk Loescheja pri branju rokopisa: namesto »Ertzpriester« (str. 59, 60) je bral »Ortspriester«, »pergrechte« (= gornine) je smatral za »Bergwerke« (= rudnike). Docela napačno je tolmačil (str. 61): Duhovnike, ki kršijo predpis, se mora prijaviti njihovi pristojni gosposki, ki naj jih kaznuje, »soweit unwissentlich, dementsprechend«. Dejansko pa gre za naslednje: Ako cerkvena oblast ne bi kaznovala prijavljenih duhovnikov in se to zve, naj kaznuje duhovnike svetna gosposka kraja storitve dejanja.

⁶⁸ 3. XI. 1525, Spodnjeavstrijski dež. arhiv na Dunaju, stan. arhiv fasc. B I-1-2, f. 14—14'.

⁶⁹ A. Muchar, o. d. VIII. 251, 326, BKStGQu 19 (1883) 11, 66.

26 gld., za fevd 18 gld., na Kranjskem pa 20 oziroma 16 gld. Po nazorih plemstva in meščanstva so bili samostani in kanonikati »preskrbovališča« (hospitali) za plemiške in meščanske otroke (čl. 9).⁷⁰ O oddajanju beneficijev po rimski kuriji ter o anatah in absencah so bili stanovski odposlanci z vladarjem enega mnenja, da je treba preprečiti nadaljnje odtekanje denarja v tujino (čl. 15 in 17).⁷¹

Varnost in mir na cestah (čl. 22) sta bili želja vseh stanov, ki so jo ponavljali že desetletja.⁷² Mandati Ferdinanda so naročali zasledovanje in uničenje razbojnikov in oseb, ki odpovedo »deželni mir«,⁷³ že doslej. Tudi osnutek policijskega reda je pozival k preganjanju, prepovedoval, da bi jim kdo pomagal ali dajal zavetja, ter je razglašal od njih izsiljene prisoge za neveljavne. Uporabo samovžigalnih pušk, ki so se tedaj pojavile, je prepovedal že Maksimilijan I., vendar ni uspel z ukazom, da jih ne bi smel noben rokodelc izdelovati.⁷⁴ Tudi dvorni svet je bil docela za to, da se docela prepovedo, člen 23 pa je puščal izjeme za plemiče in trgovce, ki jih potrebujejo za obrambo.

Za bogokletje in drugo preklinjevanje (čl. 1), ki so ga šteli med posebno hude zločine, so predlagali, kakor na insbruškem zborovanju leta 1518, zelo ostre telesne, celo smrtne kazni; to naj bi se ravnilo po stopnji krivde, prištevnosti oziroma, če je šlo za ponovitev istega dejanja. Za prekomerno napivanje (čl. 2) pa je bila določena ječa ali denarna kazen. Nadvojvoda Ferdinand je ugovarjal, da bo težko odvaditi ljudi obeh grdobj in slabosti. Ako objavi strogi predpis, ki so ga predlagali, in ga ne bi izvajali, bi bilo smešno. Če bi pa zadela storilce zagrožena kazen, bodo ljudje močno nevoljni. Zato bi bilo potrebno, da deželani sami pomagajo pri uveljavljanju omenjenih predpisov.⁷⁵ Glede zapovedanih praznikov (čl. 4) so se strinjali z regensburškim redom⁷⁶ iz l. 1524. Ob ostalih praznikih naj bi, delali ljudje, ne popivali, ne igrali in ne uganjali drugih lahkomiselnosti.

V mnogih, zlasti v vinogradniških krajih je bil star običaj, da so si revni podložniki izposojali denar ali drugo blago na račun bodočega pridelka (mošta, žita) od plemičev, višje duhovščine ali meščanov. Da ne bi imel posojilodajalec prekomernega dobička, so že l. 1502 predpisali za Spodnje Štajersko, da ima izposojevalec na prosto, da poravna dolg z denarjem, moštom ali drugim pridelkom.⁷⁷ Po osnutku (čl. 29) naj bi veljala za obračun tržna cena mošta ali žita, ki bi veljala 14 dni po trgatvi ali žetvi na najbližjem tedenskem sejmu. Svobosčine cerkvenih in svetnih oseb, mest, trgov in cehov (čl. 30), ki na-

⁷⁰ S. d. rkp. »Pollicey«, Stan. fasc. 394, f. 14, 14'.

⁷¹ Stan. fasc. 212.

⁷² Stan. fasc. 101 (1515), A. Dimitz, o. d. 56 (1518), 20. IX. 1518 (BKStGQu 19/1883/11).

⁷³ 24. XI. 1521 (ravnotam, 12), Stan. fasc. 212 (1522), 24. IV., 18. VIII. 1522 (BKStGQu 16/1879/27, 19/1883/13). Prim. še O. Brunner, Land und Herrschaft, Baden 1939, 91 sl., B. Grafenauer, o. d. III. 91.

⁷⁴ 3. XI. 1517, BKStGQu 19 (1883) 10 sl.

⁷⁵ Stan. fasc. 86, vol. III. 97 sl., A. Dimitz, o. d. II. 57 sl.

⁷⁶ 7. VII. 1524, BKStGQu 19 (1883) 15 sl., J. W. Valvasor, Die Ehre des Hertzogthums Crain XI. 715.

⁷⁷ 23. VII. 1502, štaj. dež. ročin, f. 27.

sprotujejo deželnim privilegijem in so v škodo obćemu blagru, naj da revidirati vladar. Že na insbruškem zborovanju so se obilo pritoževali zaradi nerednosti in prevar pri prodaji najvažnejših vrst kupčijskega blaga (volnenih, svilenih, zlatih tkanin,⁷⁸ špecerije, sladkorja, slanikov in drugih osoljenih rib, izdelkov iz zlata, srebra in kositra ter zdravil v lekarnah). V Augsburgu so ponavljali iste zahteve po ogledu (kontroli) blaga (čl. 54 do 60) ter po tarifi prodajnih cen zlasti za špecerije, s katerimi so razpolagale velike trgovske družbe. Dvorni svet je dvomil v učinkovitost predpisov, ako jih ne prevzamejo tudi sosednje dežele Salzburška, Bavarska, Češka, Ogrska in Poljska. Osnutek pa je opozarjal na dejstvo, da se morajo plačati špecerije in sladkor z zlatom; zato naj jih deželani in kmetje ne poželijo čez mero, marveč uživajo zmerno.

O oborožencih in drugih hlapcih so trdili odposlanci, da so neposlušni, da zapušćajo svojega gospoda iz neznatnih vzrokov, pogosto ravno ob času, ko bi jih najbolj potreboval. Zato je predpisoval člen 73 osnutka, da so dolžni pomagati svojemu gospodu na vojnih pohodih, ob zasledovanju hudodelcev in pri vseh hišnih opravilih. Izstop iz službe naj bi bil dopusten šele po poteku dogovorjene službene dobe,⁷⁹ navadno pa po dvomesečni odpovedi. Nihče ne bi smel sprejeti oboroženega ali drugega hlapca brez spričevala (Passport) njegovega prejšnjega gospoda.

Stanovski odposlanci so nastopili posebno ostro zoper rokodelske cehe v mestih in trgih, češ da so dosegli potrditev svojih pravil pogosto zahrbtno brez vednosti oblastev in da je prišlo do mnogih zlorab zaradi tajnih zvez in dogovorov o cenah, ki jih sklepajo cehi. Zato so prosili, naj razpusti vladar vse cehe, razveljavi njihove statute, ukine njihovo avtonomijo ter predpiše nov, strožji red za »rokodelstva«, ki naj pridejo pod nadzorstvo deželnoknežjih in mestnih oblastev. Nadvojvoda Ferdinand je dvomil, ali je čas za tako dalekosežne ukrepe primeren. Bal še je, da utegne priti do uporov mestnih rokodelcev. Na ponovno prošnjo stanov pa je obljubil, da bo odobril predlagane reforme (čl. 74 do 79), vendar si je pridržal odločitev glede njihovega izvajanja.⁷⁹

Bistvena sestavina policijskega reda so bili predpisi o obleki, blagu in pokrivalu. Ker sta objavila o tem predmetu Sergij Vilfan in Gertruda Kallbrunner večje študije,⁸⁰ ne bom razpravljaj o omenjenih

⁷⁸ O tem prim. S. Vilfan, Predpisi o obleki in blagu v policijskih redih 16. stoletja, Slov. etnograf II (1949) 28 sl.

⁷⁹ Stan. fasc. 86, vol. III. 99, IV. 14 sl., 24.

⁸⁰ S. Vilfan, o. d. 26 sl. pripomnil bi le nekaj malenkosti: lindensko blago (gl. str. 29, 30, 31, 32, 36, 44) = angleško volneno blago iz Londona, prim. K. Otto Müller, Quellen zur Handelsgeschichte der Paumgartner von Augsburg (1480–1570), Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit Bd. IX. Wiesbaden 1955, 344, Fr. Wild, Beziehungen zwischen England und Österreich im Mittelalter und im 16. Jahrhundert, Anzeiger der österr. Akademie der Wissenschaften, philos. histor. Klasse Jg. 91 (1954) Wien 1955, 325; »ort« v zvezi z goldinarjem pomeni 1/4 gld.: n. pr. drey ort 1 Gld. = 3/4 gld., prim. S. Vilfan, Prispevek k zgodovini mer na Slovenskem, ZČ VIII (1954) 58, K. O. Müller, o. d. 345, str. 30 nojeva (ne pavja peresa), str. 35. Bern = Verona. Gl. tudi B. Grafenauer, o. d. III, 90. G. Kallbrunner, Beiträge zur Geschichte der Kleiderordnungen mit besonderer Berücksichtigung von Österreich, dokt. disertacija filozofske fak. dunaj. univerze, 1949.

problemih. Dvorni svet je smatral pravila za obleko (čl. 65 do 66) za preširoka in premila. Ferdinand je želel odgoditi zadevo do prvega državnega zbora. Če bi pa menili odbori, da se bodo ljudje držali predpisov, je bil pripravljen ugoditi in jih objaviti, vendar bi morali stanovi posameznih dežel pomagati pri uveljavljanju ukazov.

Mnogih vprašanj, ki jih je želel urediti osnutek policijskega reda, se pa sploh niso lotili v Augsburgu. Sem je spadal problem žegnanih in procesij na kmetih. Zaradi močnih zlorab, ki so se tu dogajale, naj bi preprečevali, da bi jih ljudje obiskovali zavoljo svetnih opravil in zabave (čl. 5). Zato ob takih prilikah ne bi smeli točiti vino, plesati, kegljati ali kockati. Kdor pa obišče žegnanje ali gre za procesijo iz pobožnosti, sme po končanem bogoslužju zmerno in dostojno obedovati v krčmah, ki obstajajo od nekdaj. Po zatrjevanju stanovskih zastopnikov so trošile cerkvene bratovščine (čl. 19) lahkomišlno svoje dohodke s pojedinami. Zato naj bi deželni knez razpustil bratovščine v dolnjeavstrijskih deželah. Ostalo naj bi le bogoslužje. Upravo bratovščinskega premoženja pa naj bi prevzele krajevne gosposke ter porabile dohodke za vzdrževanje siromakov. Župnije in cerkve bi smele (čl. 20) zbirati prostovoljne darove (denar in drugo) za svoje potrebe le pri ljudeh svojega okoliša, beraški redovi pa v mestih in krajih, kjer so njihovi samostani. Cerkve ali samostani pa ne smejo zatrjevati, da imajo kakšne pravice do omenjenih dajatev. Člen 21 je predlagal likvidacijo na Slovenskem močno razširjene pravne ustanove »železne živine«. Kmetje so zapuščali (volili) ob smrti ali drugi priliki cerkvi kravo, vola ali ovco in se zase in svoje pravne naslednike zavezali, da bodo trajno vsako leto dajali »činž« v denarju od omenjene živali. Kmet oziroma njegov dedič je obdržal voljeno živinčce, bil pa je obremenjen z »večno« dajatvijo, ki ni prenehala, ko je poginila žival, bila zaklana ali odsvojena. Dotedanji koristnik je moral preskrbeti na lastne stroške drugo žival iste vrste, bodisi da jo je sam zredil ali nabavil, kajti dajatvena obveznost je tekla dalje. Zato so predlagali stanovski zastopniki, naj vladar odpravi »železno živino«. Kmetje naj jo odkupijo od cerkva za primerno vsoto denarja, ki naj bi jo določila gosposka. S tem pa naj bi ne bilo prepovedano, da bi volili ljudje cerkvi ali komu drugemu kakšno živinčce ter se zavezali za kako dajatev od njega. Ta dajatev pa bi veljala le tako dolgo, dokler bi obstajala omenjena žival.⁸¹

Skrb za uspešnejše kaznovanje hudodelcev se kaže v čl. 25 osnutka, ki ga je želel razširiti dvorni svet v »malefični pravdni red« s podrobnimi predpisi o zasliševanju, izvedbi torture, zapisniku, končni sodbi, krvnem sodniku in pravici azila.⁸² Ukinjene »redne večje« (čl. 26) naj bi obnovile gosposke. Dvorni svet pa jih je želel reformirati po vzoru deželskih sodišč. Sodstvo nad osebami, ki so bile zaposlene v rudnikih (čl. 27), je bilo sporno, ker so se izgovarjale omenjene osebe, da so »eksemptna«. Po osnutku policijskega reda naj bi smelo postopati proti njim sodišče, pod katerega je spadal kraj storitve dejanja, dvorni svet pa je zahteval, da morajo biti v tem pogledu odločilni predpisi rudarskih

⁸¹ Pravna ustanova »železne živine« se je obdržala na Slovenskem do 19. stoletja.

⁸² 3. XI. 1525, Spodnjeavstrijski dež. arhiv, fasc. B I-1-2, f. 18—23.

redov. Glede izterjavanja dolgov v mestih in podeželju naj bi obstajala neka vzajemnost. Ako tožijo plemiči ali duhovniki prebivalce mest in trgov, naj jim ugodijo mestne oziroma trške gosposke (čl. 28). Enako naj ustrezajo tudi deželani meščanom in tržanom pri izterjavanju dolgov njihovih podložnikov. Ako ne more dobiti upnik plačila v denarju, naj mu prisodi sodnik premičnino ali kakšno blago. Podrobneje je predlagal dvorni svet, naj poravna dolžnik svojo obveznost najprej z gotovino, dragotinami ali srebrom; ako tega ne zmore, pride druga imovina: premičnine (pohištvo, blago), končno nepremičnine na vrsto. Oboje pa mora oceniti sodnik nekoliko nižje, da ne bi trpel upnik ob prodaji škode. Člen 31 je veljal le za pokrajine ob Donavi. Hudo so se pritoževale stranke, ker so odobrili vladarji tako pogosto na prošnjo ene izmed pravnih strank izredno odgoditev (Schub) postopka, ki je že tekел.⁸³ Zato je stalo v čl. 37 osnutka, da tega vladar odslej ne bo več dovoljeval. Čeprav je ukazoval deželni knez prelatom, plemštvu in mestom pod kaznijo, vendar ne bi smel terjati zagrožene globe, dokler ni izreklo redno sodišče sodbe (čl. 38). Dvorni svet pa je bil v obeh primerih proti temu, da bi prišla takšna določila v policijski red, ker je šlo za vladarjeve pravice.

Značilen pojav dobe so bili številni berači in postopači, ki so imeli deloma tudi svoje organizacije.⁸⁴ Tujih beračev in postopačev (čl. 46) ne bi smel nihče sprejemati, marveč jih mora izgnati. Ako bi nastopili kje nasilno, naj prihite sosedje ali pristojna gosposka na pomoč in preprečijo škodo ter berače zgrabijo, gosposka pa naj jih kaznuje. Ako gre za bolne in neboljene ljudi, ki so vredni miloščine in potrebni postrežbe, naj jim pomagajo iz usmiljenja; tuje berače naj napotijo v domači kraj. Če pa ne bi mogli potovati, naj jih sprejmejo v svoj hospital. Bratovščine beračev (čl. 50) naj gosposke ukinejo, njihovo imovino pa porabijo za vzdrževanje revežev.

Postopačev (čl. 47) ne sme nihče prenočevati ali trpeti na istem kraju dlje ko dva dni, marveč se morajo ti ljudje izkazati pri gosposki ali sodišču. Osebe, ki so zmožne in voljne delati, smejo ostati, druge morajo oditi. Zaposlitev takšnih ljudi, s poljskim, vinogradniškim ali drugim dninarskim delom naj bi bila po želji stanovskih zastopnikov dopustna le pod pogojem (čl. 48), ako predhodno stopijo omenjene osebe pod odvetništvo ali zaščito kaké gosposke, dvorni svet pa je bil za ukinitve te navade. Zadoščalo naj bi, da obljubijo pokorščino sodišču ali krajevni gosposki. Še strožje pogoje so predpisovali v čl. 49 za prevzem vinograda ali drugega zemljišča v najem ali dedni zakup. Zavezati bi se morali, da se bodo stalno naselili⁸⁵ in v enem letu poročili. Ako tega ne bi storili, naj se jim odvzame zemljišče.

Odločilnega pomena pa je bilo vprašanje »prekupčevanja«, ki ga je urejal čl. 61 osnutka takole: *Letni in tedenski sejmi v mestih in trgih imajo svoj izvor in namen v tem, da se pripelje in prinese tja vse*

⁸³ 17. I. 1494, kor. dež. ročin 36 sl., 10. IV. 1510, Augsburg, štaj. dež. ročin, f. 38—39, Kranjski f. 35, 1515, Stan. fasc. 101, 16. VI. 1523, list. DAS.

⁸⁴ Prim. razne patente: 19. V. 1522, BKStGQu 4 (1867) 9, 18. IV. 1524, BKStGQu 19 (1883) 67, 28. III. 1525, BKStGQu 19 (1883) 17.

⁸⁵ Prim. isto že 1515, Stan. fasc. 101.

blago, proviant, hrana in hišne potrebščine; tu jih ima na voljo vsakdo, bogat in reven, ter dobi po primerni ceni v občo korist. Ti letni in tedenski sejmi so izgubljali že dlje časa na svoji veljavi s tem, da je postalo prekupčevanje med meščani in kmeti, deloma tudi med plemstvom in duhovščino, škodljiva razvada, vsled česar pripeljejo malo blaga na letne in tedenske sejme; nasprotno pa prekupčujejo na kmetih duhovniki in svetne osebe, plemiči in kmetje, od hiše do hiše, od kraja do kraja, deloma tudi v mestih in trgih, preden morejo deželani, meščani in podložniki kriti svoje potrebe. Pri prekupčevanju so udeleženi tudi oskerbniki in deželski sodniki. To pa je povzročilo podražitev blaga, hrane in drugih potrebščin, obogatitev nekaterih tujcev in domačinov, dežela in ostali ljudje pa trpe pomanjkanje in propadajo.

Ker dosedANJI ukazi niso zalegli, se prepoveduje odslej vsakomur brez izjeme, da bi trgoval in prekupčeval z namenom nadaljnje prodaje in dobička zlasti na podeželju. Izvzeto je trgovanje z vinom v vinogradniških predelih. Zato naj pripelje vsakdo, ki želi prodati kakšno blago, z dežele le v mesta in trge na običajne letne in tedenske sejme v prosto prodajo. Mesta in trgi pa naj skrbе za dober red na omenjenih sejmih. Nedeljske sejme je prestaviti na naslednje dneve. Ob tedenskih sejmih naj obesijo posebno znamenje poleti ob sedmih, pozimi ob osmih. Dokler še ni obešeno, ne smejo sklepati kupčij niti se drugače dogovarjati o blagu. Ko pa visi znamenje, imajo prebivalci mest in trgov, pa tudi s kmetov, enako pravico do kupčevanja, vendar le za potrebe hišnega gospodarstva ali rokodelstva, ne pa za nadaljnje preprodajanje. Po treh urah naj odstranijo omenjeno znamenje. Kar je ostalo na trgu še neprodanega blaga, ga smejo nakupiti meščani in gostači mest za nadaljnjo prodajo, kolikor ga ti ne bi hoteli, pa tujci; vendar mora biti vsakomur na prosto dano, da proda svoje blago ali ga pelje domov ali pa shrani do prihodnjega tedenskega sejma.

Dvorni svet pa je predlagal naslednjo ureditev, ki je pozneje obveljala: Znamenje naj se izobesi poléti ob šestih, pozimi ob sedmih in naj ostane obešeno dve uri. V tem času bi smeli kupovati za lastne potrebe samo meščani in gostači iz mesta, ne pa tujci in kmetje. Ko je odstranjeno znamenje, pa tudi kmetje za lastne potrebe in vobče vsi po volji za nadaljnjo preprodajo.

Prelatom in ostali duhovščini, plemičem in kmetom je dovoljeval člen 61, da naroče in kupijo na deželi za svoje hišno gospodarstvo potrebščine od svojih podložnikov, sosedov in od drugih, vendar nakupljenega ne smejo naprej prodajati. Kmetom, ki jim ni mogoče ali je od rok, da bi pripeljali na mestne sejme svojo živino, žito in drugo, kar so pridelali ali zredili, smejo prodajati pri svojih hišah, vendar kupci ne smejo z nakupljenim prekupčevati. Krčmarji in gostilničarji smejo nakupovati vse potrebščine za svoje gospodarstvo (krčmarsko obrt), ne smejo pa prodajati vina v sodih. Enako smejo nakupovati klavci in mesarji primerno količino živine, kar je potrebujejo za mesarije, ne smejo pa prodajati naprej. Kdor sam pridelava vino in žito ali ga prejme kot desetino, dajatev ali gornino, sme voziti oboje na mestne sejme ali prodajati doma. V pogorjih pri rudnikih, fužinah ali plavžih, ki so daleč od mest in

trgov, niso obvezna določila člena o prekupčevanju zaradi preskrbe tamšnjih prebivalcev z vsemi potrebščinami.⁸⁶

Prodajalcem žita in vina v prid so stanovi želeli, da uredi deželne gosposke (čl. 62) po vladarjevem naročilu za vso deželo enotne trgovske mere za žito in vino, tudi vatel in utež tako, da se ravna po merah deželnega glavnega mesta; obenem odpravijo vrhano in jo nadomeste z raženo mero. Niso pa želeli, da bi bile s tem spremenjene mere, ki so jih od nekdaj uporabljali za gornino, desetino in druge dajatve. Zapriseženi merilci naj reformirajo po mestih in na deželi mere, vate in uteži, jih nadzirajo in vzdržujejo v redu.⁸⁷ Glede prodaje mesa in rib (čl. 63) naj bi skrbela mestna in trška oblastva, da bodo cene primerne in da bo kupcu na prosto dano kupovati po teži ali na oko.

Zadnji člen (čl. 80) je obravnaval razne zlorabe pri kmečkih podložnikih:

1. Podložniki bi smeli odslej romati v tuje inozemske kraje le z dovoljenjem zemljiške gosposke.

2. Otroci podložnikov so odhajali v druge pokrajine ali celo zunaj dežele v službo, dalje so šli v mesta učiti se rokodelstva. Starši sami so oddajali svoje otroke v službo brez vednosti in privoljenja gosposk, čeprav bi jih potrebovale njihove gosposke same. Ko pa so onemogli starši in je ostala zemlja neobdelana ter so umrli, so se pojavili otroci iz mest ali trgov oziroma od drugod ter hoteli dedovati, čeprav niso prej pomagali pri delu na hubi. Zato naj predstavi vsak kmet svoje sinove, ko dopolnijo dvanaajsto leto, svoji gosposki, da jih sprejme pod svoje odvetništvo. Hčere naj pomagajo staršem doma. Če jih pa ti ne bi potrebovali, naj stopijo v službo pri domači gosposki, ako rabi posle. Brez očetove volje in odobritve zemljiške gosposke pa otroci ne smejo odhajati drugam v službo, sicer izgube pravico do dediščine.⁸⁸

3. Ob uobjih in drugih spörih, ki se pogosto pripetijo na kmetih, so podložniki takoj nestrpni, groze, se združujejo v »punte« in snujejo uporé, da bi s silo uveljavili svojo voljo. Zato jih svari vladar pred objestnostjo, upornostjo, samovoljo, jih poziva h pokorščini in uslužnosti, sicer jih utegne zadeti ostra kazen.

III.

Na pogajanjih v Augsburgu (1524-25) so bili doseženi zelo skromni rezultati, gotovo manjši kot na insbruškem zasedanju leta 1518. Da bi vsaj deloma zadovoljil stanove, je dal Ferdinand I. povezati člene 74 do 78 (o rokodelcih) in 73 (o hlapcih in poslih) iz osnutka policijskega

⁸⁶ Prim. rkp. Pollicey v Stan. fasc. 394, f. 40—44'.

⁸⁷ S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem 32, 43.

⁸⁸ Podobno načelo so proglasili na Stajerskem 6. II. 1528, A. Mell, Das steirische Weinbergrecht und dessen Kodifikation im Jahre 1543 (Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, phil. histor. Klasse 207, 4. Abh.) Wien 1928, 116 op. 11: sinovi kmetov, ki gredo čez leto na delo v Avstrijo in drugam, na zimo pa se vračajo domov in doma jedo in pijejo, niso pa pomagali staršem pri obdelavanju zemlje. Zato naj se razdedinijo vsi, ki gredo v tuje službe brez odobrenja zemljiških gospodov.

reda v poseben patent, ki so ga razdelili na 57 manjših odstavkov. 1. aprila 1527 je objavil zbirko pod naslovom »Nova policija in red rokodelcev in služinčadi v dolnjeavstrijskih deželah« (Die new Pollicey und Ordnung der Handtwercher und Dienstvolckh der niederösterreichischen Lande).⁸⁹ Tiskane izvode je dal poslati deželnim glavarjem, da razglase omenjeni »red« na običajni način. Toda na Kranjskem (glede Štajerske in Koroške nimam na razpolago zadevnih virov) ga mesta niso hotela izvajati. Saj je pomenil novi »red« popoln preobrat v obrtništvu naših krajev, ako bi ga dejansko uveljavili. Obrtniškim skupnostim je jemal vsako samostojnost. Brez vednosti in privoljenja mestnega sodnika in sveta se rokodelci ne bi smeli več sestajati in si sami predpisovati kakšnih pravil. Vsako »rokodelstvo« bi moralo izvoliti za leto dni po dva mojstra in po dva pomočnika, ki naj bi jih zaprisegel mestni svet. Le kot uradni organi mestnih oblastev naj bi vodili tekoče posle svojega »rokodelstva«. Njihova naloga je bil ogled blaga, ne pa razsojati spore ali odrediti izprtje. Vsi rokodelski spori naj bi spadali pred mestnega sodnika in svet. Novi red je puščal odprto pot v »rokodelstvo« tudi neorganiziranim rokodelcem. Sprejemanje mojstrov naj bi opravljal mestni (trški) sodnik. Pri tem naj bi ne igralo vloge, ali je opravljal prosilec obrt neupravičeno (Störer) oziroma ali je bil nezakonski otrok. Mojster bi smel izvrševati hkrati več obrti, ako je za vsako opravil predpisano učno dobo in izpit ter imel za vsako obrt posebno delavnico. Pomočnikov bi smel zaposliti mojster, kolikorkoli bi jih potreboval.⁹⁰

Ko so zvedeli višji stanovi, da se mesta nočejo držati novih predpisov, so prosili vladarja, naj pošlje strog ukaz kranjskemu vicedomu.⁹¹ Toda Ferdinand ni storil nobenega koraka za uveljavitev »reda«, nasprotno kmalu nato je preklical svoj ukaz.⁹² Zato »red za rokodelce« iz leta 1527 ni imel posledic.⁹³

V zadevi s plošnega policijskega reda so ostala mnoga vprašanja še nerešena. Ferdinand I. je sicer naročil leta 1527, naj izbere vsaka dežela po enega zastopnika, ki naj bi obravnaval na Dunaju z vladarjevimi svetovalci in komisarji osnutek policijskega reda,⁹⁴ toda do sestanka ni prišlo predvsem ne zaradi zunanjepolitičnih dogodkov. Pogoste pritožbe stanov pa so prisilile vladarja, da je izdal o važnih policijskih zadevah posebne ukaze (mandate), pa tudi pooblastil deželne glavarje, da razglase, takšne patente:

⁸⁹ 1. IV. 1527, Dunaj, tisk, Stan. fasc. 394, knjiga patentov, Narodna biblioteka na Dunaju, rokopisni oddelek, Series nova 12. 344, št. 23. W. F r e s a c h e r, Vom Handwerk in Villach, Carinthia I 130 (1940) 319 napačno, da je izdal Ferdinand I. ta red za Štajersko.

⁹⁰ V. Thiel, Die Handwerkerordnung Ferdinand I. für die fünf n. ö. Lande (1527), Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, N. F. 8. Jg. Wien, 1910, 29—66, H. Pirchegger, o. d. III. 119 sl.

⁹¹ 3. VII. 1527, Stan. fasc. 213.

⁹² To je priznal v dopisu 3. I. 1551, Stan. fasc. 394.

⁹³ Fr. Popelka, Geschichte des Handwerkes in Obersteiermark bis zum Jahre 1527, Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte XIX (1926) 105 sl.

⁹⁴ 3. VII. 1527, Stan. fasc. 213.

1. zoper bogokletje, preklinjevanje in pijančevanje (28. aprila, 29. maja 1529).⁹⁵

2. prepoved navadnih žegnanj in žegnanjskih sejmov, koder niso letni ali posebni živinski sejmi že od nekdanj (1. aprila 1530). L. 1535 so odposlanci kranjskih stanov ponovno prosili za ukinitve navadnih žegnanj v podeželju. Naslednje leto je objavil kranjski deželni glavar strogo prepoved podeželskih žegnanjskih sejmov razen privilegiranih in starih sejmov (16. maja 1536). Ob navadnih žegnanjih se ne sme plesati, točiti vino in kramarji ne smejo kupčevati. Zemljiški gospodje in deželski sodniki naj preprečijo, da bi točili kmečki podložniki v bližini cerkva vino v svojih hišah ter se ob žegnanjih ukvarjali s kupčevanjem.⁹⁶

3. Samovžigalne puške so prišle na Kranjskem tako v navado, da so jih nosili ljudje po mestih in na deželi, če so šli v gozd, na polje, v cerkev ali drugam. Ker so izvirali iz tega pogostni uboji in je obstajala nevarnost za deželni mir, so jih prepovedali leta 1536, razen za pokrajine ob meji in tam, kjer je stalno grozila nevarnost turških napadov (na Krasu, v Istri in v deželskih sodiščih Metliki, Kočevju, Ribnici, Ložu, Ortneku in Mehovem).⁹⁷

4. Stanovski zastopniki so tožili leta 1537, da odhajajo kmečki sinovi iz ene dežele v drugo, doma pa starši ne morejo v redu obdelati zemlje. Prosili so vladarja, naj ukaže, da morajo ostati doma in pomagati staršem. Kdor bi odšel brez dovoljenja zemljiškega gospoda, naj izgubi svoj delež pri dediščini. Ferdinand I. je izdal mandat o tem l. 1539, ki je bil sprejet tudi kot člen 12 v »Gorske bukve« leta 1543.⁹⁸

Najbolj sporno je bilo vprašanje prepovedanega prekupčevanja in podeželske trgovine. Zdi se, da je želel Ferdinand urediti to zadevo najprej v okviru posameznih dežel. Leta 1527 je naročil kranjskim stanovom, naj se posvetujejo z zastopniki mest, kako bi postavili nek red za preprečitev prekupčevanja, in naj pošljejo predloge dolnjevavstroski vladi in komori. Do kakšnega sporazuma z mesti ni prišlo.⁹⁹ Kranjski stanovi so le na videz odnehali in sporočili leta 1531 vladarju, da so sklenili skupno z deželnim glavarjem odpraviti kupčevanje kmetov z vsem blagom razen barantanja z žitom, vinom in soljo, dalje neredno prekupčevanje z vsemi živili in zlasti z drobnico ter veliko deželno živino, ki jo nakupujejo zaradi dobička in ženejo iz dežele, vsled česar je narasla cena. Kar je bilo prej mogoče kupiti za 1 krc., stane sedaj 3 ali več krc. Od omenjene prepovedi naj ostane izvzeta kraška in druga žilava živina,

⁹⁵ Oba mandata poznam le iz zbirke patentov dunajskega Mestnega arhiva št. 19 in 20. Tiskana sta v *Notizenblatt* 1858, 231—232, 249—251, vendar s precejšnjimi pogrškimi; BKStGQu 19 (1883) 68.

⁹⁶ 13. I. 1530, Stan. fasc. 94, 1. IV. 1530, Stan. fasc. stare listine in knjiga patentov Nar. biblioteke Dunaj, series nova 12. 344, št. 110, f. 154—154'; Drž. arhiv Dunaj, Österr. Akten, Krain fasc. 1 (13. II. 1535), 16. V. 1536, Stan. Fasc. 215.

⁹⁷ 16. V. 1536, Stan. fasc. 215.

⁹⁸ 16. I. 1537, Stan. fasc. 101, 18. III. 1539, BKStGQu 19 (1883) 31, 9. II. 1543, A. Mell, o. d. 116, M. Dolenc, »Gorske bukve« v izvirniku, prevodih in priredbah, Pravni spomeniki slovenskega naroda knj. 1., Ljubljana 1940, 107 sl.

⁹⁹ 29. X., 3. XII. 1527, Stan. Registratursprotokoll II. f. 246, 252.

ki je rabna le za delo, ne pa za zakol. To živino naj bi smeli prebivalci gnati iz dežele in prodajati. Vse drugo, kar podložniki proizvajajo v svojih gospodarstvih, pa naj prodajajo na letnih in tedenskih sejnih. Na deželnem zboru so predlagali stanovi tele kazni za prekupčevalce: za navadne ljudi 4 tedne zapora, za deželane, oskrbnike, deželske in mestne sodnike, ki bi pozivali kmečke podložnike k takšnemu ravnanju, jim dovoljevali in pomagali, vsakikrat globo 50 gld. Prosili so vladarja, naj odobri ta sklep ter enako odredi v drugih deželah.¹⁰⁰

Nekaj let pozneje so potožila kranjska mesta Ferdinandu I., da je podeželska trgovina občutno narasla. Kmetje so se lotili tudi kúpcijskih poslov v ožjem pomenu (Kaufmannschaft). Ne le maslo, sir, prašiči, drugo meso, tudi ostala živila grédo preko več rok, preden pridejo mnogo dražja, na tedenski sejem v mesta. Kmetje so začeli nakupovati sukno, žeblje, železo, platno, olje, med, krdela ogrskih volov (po 300 živali v enem); 600 do 700 prašičev kupi en kmet. Imetniki zastavljenih gospodsk, del gospodov in deželanov, ki bi lahko živel od rent in gilt, je prepovedal v svojih okoliših, da bi podložniki prodajali komu drugemu maslo, prašičke, jagnjeta, kozličke, kostrune, krmo, žito, kožuhovino (zlasti lisic in risov). Pod videzom hišnih potreb odpeljejo dosti živine brez plačila mitnine na Laško. Nekateri deželani se vežejo s kmeti za skupno trgovanje. Pri tem pretaknejo kmetje vse hribe in doline, da dobe blago. Lansko leto je kmet Dabič iz Šmarja pri Ljubljani nakupil okoli 800 prašičev. Pri tihotapljenju so mu pomagali kmetje z Gornjega grada in Koroškega, da jih je spravil čez Savo po Tuhinjski dolini preko Črnilca in druga manj običajna pota. Po istih stezah je gnal tudi prašiče, ki jih je kupil od kmetov v Štangah. Letos pa je odšel Dabič k Bezjakom na Hrvaško, kjer je zaaral veliko živine. Prej so prignali Bezjaki prašiče sami na Kranjsko v mesta in trge, kjer so jih mogli nakupiti revni in bogati po primerni ceni. Podobno prekupčujejo tudi gospodje, deželani in njihovi oskrbniki, n. pr. neki oskrbnik je postavil pred kratkim na Laško 200 volov in juncev naprodaj.¹⁰¹ Ker pa kljub pogostim tolažilnim besedam vladarja še vedno ni gotovo, kdaj bo objavljen policijski red, so prosila kranjska mesta, naj uveljavi Ferdinand I. takoj vsaj dva člena: o prekupčevanju z živili na kmetih in v mestih ter prepoved, da bi kmetje trgovali z živino in drugim blagom razen z žitom, ki ga sami pridelajo ali za vino in sol zamenjajo. Vladar naj odobri kranjskim mestom »Hansgrafa« s pooblastili, kakor ga ima na Štajerskem. On naj kaznuje prekupčevalce in tihotapce, kajti brez vladarjevega organa bodo ostali vsi ukazi bob v steno.¹⁰² Nekako istočasno so trdili meščani Kamnika, da so zgradili kmetje v starograjskem deželskem sodišču (Oberstein) preko 20 novih taborov, pri čemer so jim pomagali njihovi zemljiški gospodje celo s cerkvenim denarjem. V teh taborih hranijo kmetje

¹⁰⁰ 17. VII. 1531, Stan. fasc. 90, 92 a.

¹⁰¹ S. d. Acta mag. fasc. 6, MALj.

¹⁰² Tudi ljubljanski mestni svet je obravnaval leta 1537 vprašanje prekupčevanja in odredil, da mora ostati mestna zastavica na tedenskem sejmu obešena poleti do 11., pozimi do 12. ure. V tem času ne smejo nakupovati tujci in prekupčevalci. MP 1537, f. 108.

svoje pridelke, točijo vino, trgujejo z raznim blagom in prekupčujejo, kar je usodno za meščanske naselbine.¹⁰³

Rastoča draginja je dala povod, da so štajerski stanovi leta 1534 določili poseben red za trgovanje z deželno živino in glede na prekupčevanje.¹⁰⁴ Na Koroškem je predlagal stanovski odbor tale generalni mandat:

1. Kmetje v podeželju odslej ne smejo več kupčevati niti prekupčevati z veliko živino, drobnico, mastjo, maslom, sirom, svinino, soljo, platnom, sploh z nobenim blagom. Kdor želi kaj prodati, naj prinese v mesta in trge na tedenske sejme.

2. Izjema velja za kmete in krčmarje na deželi, ki smejo nakupiti vino od tovarnikov ali prevoznikov; tudi to, kar potrebujejo za hišne potrebe, smejo kupiti ali z zamenjavo pridobiti od sosedov.

3. Kdor potrebuje žito, ga more nakupiti pri prelatih in plemstvu na deželi ali pa na tedenskih sejmih, potem ko je bilo tržno znamenje odstranjeno. To znamenje naj ne bo obešeno poleti preko devete, pozimi preko enajste ure dopoldne.

4. Ker so pričeli oboroženi hlapci (Landsknecht) ponovno nadlegovati kmete z beračenjem in »malefičnimi dejanji«, so dolžni sosedje priti na pomoč, da zgrabijo te nasilneže in jih izroče deželskim sodiščem za kaznovanje.

Koroška mesta in trgi so bili mnjenja, da pušča odlok kmetom še preveč možnosti nedovoljenega prekupčevanja pod videzom hišne potrebe. Tudi predpis o trznem znamenju jim ni prijal, ker so začeli tedenski sejmi po mestih in trgih šele okoli 10. oziroma 11. ure. Zato bi moralo ostati znamenje vsaj do poldneva, da bi preprečili delo prekupčevalcev. Stanovi so nato izjavili, naj visi tržno znamenje do enajstih, pojasnili so pa, da smejo kupovati kmetje žito od prelatov, plemičev, župnikov in beneficiatov na kmetih; enako pa tudi na tedenskih sejmih in zopet na tedenske sejme naprodaj voziti; vse drugo, kar spada k meščanski trgovini, pa ni dovoljeno kmetom.¹⁰⁵

Zastopniki koroških mest in trgov se kljub temu niso zadovoljili z izjavo višjih stanov, marveč so se pritožili pri vladarju ter navedli v glavnem isto, kakor leta 1525/26. Kar še pride na tedenske sejme, je šlo že preko štirih ali petih prekupčevalcev in se tako podražilo, da se revni meščani komaj preživljajo. Nekateri prelati in plemiči trajno pošiljajo prevoznike in tovarnike z železom, platnom, dvonitnikom, kožami, žitom in drugim blagom na Laško, od koder jim vozijo vino, s katerim zalagajo svoje krčme. Nekateri izmed njih so prepovedali svojim kmetom, da bi prodajali presežke svojih pridelkov v mestih in trgih, marveč jih morajo prepuščati svojim gospodom, kakor da bi šlo za njihove hišne potrebe. S prekupčevanjem se ukvarja precej kmečkih fantov in kočarjev, ki niso stalno naseljeni, marveč gostujejo pri starših ali sorodnikih, trgujejo doma in na cestah ter prevažajo razno blago, zlasti pa živino, iz dežele ali sem in tja po deželi. Pri tem imajo za vsak primer potrdila

¹⁰³ Pred 8. X. 1534, 25. X. 1534, Stan. fasc. 214.

¹⁰⁴ 19. V. 1535, Stan. fasc. 214.

¹⁰⁵ 19. V. 1533, 27. II., 31. III. 1534, Acta mag. fasc. 6, MALj.

svojih gospodov pri sebi, kakor da vozijo ali gonijo za njihove domače potrebe.

Zadnja leta se je lotilo nekaj sto koroških kmetov, med njimi precej kmečkih fantov, stalnega prevoznništva na Laško in na Štajersko. Po deželi nakupujejo žito, svinino, maslo, mast, loj, kože, platno, železo in drugo. Ko pripeljejo vino, ga drago prodajajo po mestih in trgih, pa tudi v podeželskih krčmah in župniščih ga oddajajo. Nekdanji tovarniki in prevozniki so postali s tem trgovci na lasten račun. Stari način trgovanja z vinom je bil docela drugačen. Poleg koroških meščanov so dovažali laška vina kmetje iz Furlanije in Karnije, ki so uporabljali za prevoz povečini vole. Vsi potrošniki (duhovščina, plemstvo in podeželski krčmarji) so kupovali vino v mestih in trgih. S kmečkim prevozništvom in podeželskim trgovanjem pa je propadel stari red. Zato naj postavi vladar »Hansgrafa«, ki naj ustavi s svojimi pazniki prepovedano prekupčevanje, po cestah, odpravi nedovoljene krčme, varilnice piva ter rokodelce, da bi mesta in trgi zopet postali težišča trgovskega prometa.¹⁰⁶

Skoraj neprenehoma so se oglašali stanovi notranjeavstrijskih dežel (Štajerske, Koroške in Kranjske) s prošnjami, naj vladar vendar že objavi obljubljeni policijski red.¹⁰⁷ Na sestanku stanovskih odbornikov v Linzu (1530) so bili odposlanci mnjenja, da vladar zaradi grozeče turške nevarnosti zdaj ne bo mogel ustreči v polni meri. Zato so predlagali po naročilu dežel, naj odobri in objavi vsaj nekaj najvažnejših in najpotrebnejših členov, ki so jih odbrali iz starega osnutka:

1. o kovanju dobrega srebrnega novca, o izločitvi vdirajočih tujih slabših novcev in določitvi pravilne vrednosti renskega goldinarja in ogrskega dukata.

2. prepoved goljufij in prevar v prodaji začimb, dišav in raznih soljenih rib (polenovke, slanikov, kambal).

3. zoper potrato v obleki, draguljih, okrasju, nepotrebni jedi in pijači, zlasti pri porokah, pa tudi vsakdanjih obedih, prepoved uvoženih biretov, laških klobukov in peres, kajti zapravljanje gotovine pelje v gospodarski propad.

4. gostilničarjem je postaviti tarifo za jedila (obede, malice), dninarjem, drugim delavcem in rokodelcem pa določiti višino mezde.

5. Glede oboroženih hlapcev in poslov naj velja, da ne sme nihče sprejeti v službo, nikogar brez potrdila prejšnjega gospoda.¹⁰⁸

¹⁰⁶ 2. XII. 1534, Acta mag. fasc. 6 MALj.

¹⁰⁷ 1529 (BKStGQu 16/1879/31, 32, BKStGQu 4/1867/15, 27. XI. 1529, Stan. fasc. 94), 1530 (14. III. 1530, Stan. fasc. 214), 1531 (8. III. 1531, BKStGQu 16/1879/33, 28. IV. 1531, A. Muchar, o. d. VIII. 386, 17. VII. 1531, Stan. fasc. 90, 92 a, 30. X. 1531, Stan. fasc. 94), 1532 (A. Mell, o. d. 74), 1533 (A. Mell, o. d. 76, A. Muchar, o. d. VIII. 395 sl., BKStGQu 4/1867/30), 1534 (25. II., 25. V., 1534, Stan. fasc. 214), 1535 (21. II. 1535, BKStGQu 16/1879/35, 6. IV. 1535, Stan. fasc. 214, 5. VII. 1535, BKStGQu 4/1867/32), 1536 (A. Mell, o. d. 83, A. Muchar, o. d. VIII. 414), 1537 (12. I. 1537, Stan. fasc. 101, 19. II. 1537, Stan. fasc. 215), 1538 (14. I. BKStGQu 4/1867/35, 6. VIII. Stan. fasc. 94, 6. XII. Stan. fasc. 101).

¹⁰⁸ Ponovno kranjski stanovi 28. I. 1537, Stan. fasc. 101.

6. predpise zoper beračce, cigane in druge postopače.¹⁰⁹

Jeseni istega leta so objavili v Augsburgu prvi *policijski red za nemško državo*.¹¹⁰ Gotovo so se nadejali stanovi dolnjeavstrijskih dežel, da bo sedaj tudi Ferdinand I. odločneje reševal vprašanje policijskega reda za omenjene dežele. Ker se pa ni zganil, so urgirali na deželnih zborih uvedbo policijskega reda ter pritiskali, naj skliče vladar poseben sestanek odborov. Trdili so, da brez dobre »policije« ne bo napredka. V deželah vlada velik nered, stanovi stiskajo drug drugega, cene in mezde rastejo stalno. Ako bo še dalje odlašal Ferdinand I., bo dežele zadela nepopravljiva škoda.

Ko se je opravičeval vladar leta 1532 stanovskim odposlancem v Innsbrucku, da je razglasil n. pr. mandat zoper čezmerno popivanje, pa ni nič zaleгло, so mu odvrnili, naj prične izvajati predpise na dvoru in pri visokih državnih funkcionarjih, potem bodo ubogali tudi preprosti ljudje.¹¹¹ Nato jih je Ferdinand I. ponovno tolažil, da želi čimprej vzeti osnutek v roke, se odločiti in poslati končni predlog deželam v obravnavo.¹¹² Štiri leta pozneje je obljubil v instrukciji za deželne zboré skrajšno rešitev in potrditve policijskega reda.¹¹³ Dve leti nato je zatrjeval na sestanku v Linzu, da so nemirni časi doslej preprečevali izpolnitev obljube. Stanovski odposlanci so mu odvrnili, da jih je že pogosto tolažil na podoben način. Z uveljavljanjem dobrega policijskega reda bi prihranili mnogo denarja v deželah, kar bi koristilo tudi za vojno proti Turkom. Zato naj vladar ne odlašá več.¹¹⁴ Toda Ferdinand je bil nezaupljiv. Bal se je sklicati poseben sestanek dežel, kjer bi morda obravnavali po njegovem mnenju nepotrebne zadeve, zlasti cerkvena in verska vprašanja (n. pr. o pridigovanju »čistega božjega nauka«) in predpisovali pravila celo vladarjevemu dvoru.¹¹⁵

Šele naslednje leto (1539) je pregledal Ferdinand osnutek policijskega reda iz leta 1525 in dal izločiti iz njega zlasti vse, kar se je tikalo cerkvenih vprašanj, pravosodja in regalov, tako da je ostalo od 80 samo 15 členov. To sestavek, ki ga nameravam imenovati »*dunajski osnutek*«, ¹¹⁶ je predložil vladar jeseni 1539 na dunajskem sestanku stanovskim odposlancem dolnjeavstrijskih dežel in ga poslal posameznim deželam s pozivom, naj se posvetujejo o njem. Ko bo prejel odgovore in predloge dežel, bo končno odločil in objavil v tisku »*policijski red za dolnjeavstrijske dežele*«. Odposlanci so prosili, da bi smeli obravnavati celotni tekst, ki ga je ocenila leta 1525 dolnjeavstrijska vlada, in ne samo vladarjev izvleček iz osnutka, kajti od tega ne bodo imele dežele in ljudje dosti koristi. Toda Ferdinand je vztrajal pri tem, da bo objavil čimprej izbrane

¹⁰⁹ 13. I. 1530, Stan. fasc. 94.

¹¹⁰ 19. XI. 1530, Augsburg, Joh. Christian Lünig, Des Teutschen Reichs-Archivs Partis generalis continuatio prima, Leipzig 1713, 566—578, Jos. Segall, o. d. 88 sl.

¹¹¹ 20. I. 1532, Stan. fasc. 92 a.

¹¹² 15. II. 1532, Stan. fasc. 94.

¹¹³ A. Mell, o. d. 83.

¹¹⁴ 11. in 13. VIII. 1538, Stan. fasc. 94.

¹¹⁵ Stan. fasc. 101.

¹¹⁶ Stan. fasc. 394.

člene osnutka, ki jih je poslal deželam, od ostalih členov, morda pozneje še katerega, če bo kazalo, da je koristno.¹¹⁷

Člen	Dunajski osnutek 1539/40	Člen osnutka iz leta 1524/25
1.	<i>Bogokletje in drugo preklinjanje</i>	1.
2.	<i>Napivanje</i>	2.
3.	<i>Posojanje denarja na bodoče plodove</i>	29.
4.	<i>Samski (nenaseljeni) postopači</i>	47.
5.	<i>Škoti in Savojski</i>	53.
6.	<i>Zlate, srebrne in svilene tkanine</i>	55.
7.	<i>Prekupčevanje</i>	61.
8.	<i>Enaka mera, vatel in utež</i>	62.
9.	<i>Prodaja mesa in rib</i>	63.
10.	<i>Obleka</i>	65.
11.	<i>Bareti</i>	66.
12.	<i>Stroški svatb</i>	67.
13.	<i>Botrine in pojedine ob rojstvu otrok</i>	68.
14.	<i>Banketi, pustne zabave in podobne gostije</i>	69.
15.	<i>Oboroženci. (Reisige) in drugi hlapci</i>	73.

Za oktober 1541 je pozval Ferdinand I. zastopnike dolnjeavstrijskih deželnih stanov na sestanek v Linz, decembra istega leta pa v Prago.¹¹⁸ Stanovi so slutili, da se bliža odločitev. Štajerci so zatrjevali svojim odposlancem, da vse pričakujejo od dobrega policijskega reda.¹¹⁹ Janž baron Ungnad je predlagal, naj objavi vladar za vso državo policijski red, ki bo prepovedal nepotrebno potrato v obleki in hrani, dajal enotne predpise za gostilničarje v mestih in na deželi, za rokodelce, posle in dninarje, ukazoval vsem čisto življenje in lepo vedenje.¹²⁰ Kako so to pojmovali stanovski zastopniki, je prišlo do izraza na njihovem sprejemu pri vladarju v Pragi, kjer so zatrjevali, da vsi predpisi policijskega reda ne bodo pomagali, ako se ne bo zakoreninila v ljudeh prava vera in čista božja beseda. Le božji nauk, ki ga je treba nepokvarjenega pridigovati, more temeljito uničiti vse grehote, ki jih prepoveduje policijski red.¹²¹ Tudi v delu odborov, ki jim je predložil Ferdinand I. že predelani in izpopolnjeni »*praški osnutek*«, ¹²² se je zrcalila protestantovska miselnost.

¹¹⁷ 15. X., 25. XI., 7., 14., 19. XII. 1539, Stan. fasc. 101.

¹¹⁸ 7. IX. 1541, Stan. fasc. 95, Joh. Loserth — Fr. v. Mensi, Die Prager Ländertagung von 1541—1542, Archiv für österr. Geschichte 103 (1913) 536. Praški sestanek je bil pomemben tudi za določitev zemljiške obdavčbe in davčne mere, prim. J. Polec, Svobodniki na Kranjskem, GMS XVII (1936) 17 sl.

¹¹⁹ Loserth — Mensi, o. d. 449.

¹²⁰ Loserth — Mensi, o. d. 446.

¹²¹ Loserth — Mensi, o. d. 459.

¹²² Stan. fasc. 95, Spodnjeavstrijski dež. arhiv na Dunaju, fasc. B I-1-2, s. d., der n. ö. Erblandten Ausschuss und Gesandten Vertzaichnus und Erwegung in hierinn gestelten Artigclen der Policey.

Za kršitev člena 1 (*bogokletje*) so predlagali neznatne denarne kazni,¹²³ kajti »upoštevajoč božje usmiljenje človek ne sme soditi slabosti svojega bližnjega, marveč naj ga poboljša z naukom in zgledom.« Vladar jim je očital preveliko popustljivost, saj spada bogokletje med največje grehote, in jim je predložil nekdanji stanovski osnutek iz l. 1524, ki je obsegal sila stroge kazenske sankcije (odrezanje jezika, obglavljenje in utopitev). Po vladarjevem mnenju bi bilo sramotno sprejeti predlagane nizke kazni. Odločil se je za regensburško-augsburške sklepe ter predpisal za naklepna in tretjič ponovljena dejanja zaporno in telesno kazen, v ostalih primerih pa večje globe.¹²⁴ Tudi glede *napivanja* (čl. 2) so bili stanovski odbori za majhne globe v primeru grdega in nezmernega pijančevanja, medtem ko prijateljsko popivanje sploh ne more biti kaznivo. Ferdinand I. je vztrajal pri tem, da mora imeti tudi tretji primer prekomernega popivanja zaporno kazen za posledico. Glede *igranja* s kartami in kockami so bili edini v mnenju, da ne prinese nič dobrega. Zato so prepovedali igranje preprostim ljudem. K čl. 7 (*prekupčevanje*) so pripomnili odbori, da *tržno znamenje ne bi smelo ostati predolgo obešeno, da ne bi bili kmetje in tujci preveč zadržani. Glede tovarnikov, ki prinašajo za žito sol, vino ali drugo blago v deželo, in glede oskrbovanja rudnikov z vsemi potrebščinami naj bi ostala stara navada v veljavi. V deželah, kjer ni vinogradov, naj bo dovoljeno plemstvu in duhovščini, ki nima drugod vinogradov, da pripeljejo vina za hišne potrebe in obrat svojih dvornih ali dednih krčem (Hof-, Eetafernen), vendar ne smejo prodajati vina na veliko. Kdor pa ima lasten vinograd, je upravičen prodajati svoj pridelek. Enako naj bo prepovedano v mestih, da bi tekali gostilničarji, branjevci in drugi prekupčevalci pred mestna vrata kmetom nasproti ter pokupovali vse potrebščine. Vse blago se mora pripeljati na mestni trg in samo tam prodajati. Vse te dodatke k členu o »prekupčevanju« je vladar sprejel.*

Odbori stanovskih odposlancev se niso strinjali s predpisom člena 9 (*posojanje denarja na bodoče plodove*), da se za posojeni denar sme računati le 5 odstotne obresti, ker je obstajala v vseh sosednjih deželah višja obrestna mera za denarna posojila. Po mnenju odbornikov ljudje v dolnjeavstrijskih deželah, kjer že itak manjka gotovine, ne bodo mogli dobiti denarja na posodo, če ne bo dovoljeno zahtevati višjih obresti. Ferdinand sicer ni pritrjeval mnenju stanov, vendar je izpustil določilo o višini obrestne mere. Odbori so prosili nadalje, naj uvrsti vladar v policijski red določbe o višini *plač* za služabnike in posle, *mezd* za rokodelce in tarifo za jedila in pijače gostilničarjev. V zadevi cen za *hrano in hlevarino* pri gostilničarjih je opozoril Ferdinand na čl. 6, za ostalo pa je obljubil pooblastiti v policijskem redu deželne glavarje, da bodo skrbeli za primerne tarife. Končno so opozorili stanovi vladarja na *trgov-*

¹²³ Za popolne siromake nekaj časa pripora v kladi ali cerkvenem zaporu (Kirchengatter), za ostale preproste ljudi, ki niso brez premoženja, 1 krc., za meščane 2 krc., za nižje plemstvo in duhovščino 1 groš, za gospode 1 šestico, za prelate in grofe 2 groša.

¹²⁴ Za kmete 6 krc., za rokodelce 12 krc., meščane 20 krc., nižje plemstvo 30 krc., za gospode in grofe 1 gld.

ske družbe in njihove monopole.¹²⁵ Obdolžili so jih, da narekujejo ceno blagu, medtem ko bi se morala ravnati po razmerah na tržiščih. Trdili so, da zbirajo trgovci v avstrijskih deželah boljši srebrni novc, ga spreminjajo v »pagament« (=pretope v žlahtno kovino) in izvažajo preko morja tja, kjer ima srebro višjo ceno, nasprotno pa uvažajo zlato od drugod, kjer ne velja toliko kot v avstrijskih deželah. Vsled teh arbitražnih spekulacij rastejo cene in mezde. Zato so prosili Ferdinanda I., naj odpravi trgovske družbe in njihove monopole v svojih deželah. Vladar pa jim je odvrnil, da tega ne more storiti in da mora počakati na sklepe prihodnjega državnega zbora v Nemčiji.

S tem je bilo zaključeno praško obravnavanje. Ferdinand je dal tiskati in 1. junija 1542 objaviti »*Red in reformacijo dobre policije za dolnje-avstrijske dežele*«. ¹²⁶ Avgusta je dal kranjski deželni glavar Nikolaj Jurišić poslani tiskani izvod policijskega reda prebrati na deželnem zboru, obenem pa je z mandatom pozval vse, naj se ga drže.¹²⁷

Za slovenske dežele so bila najvažnejša načela, ki jih je vseboval člen 7 (o prekupčevanju): *Mnogi deželani in kmečki podložniki prekupčujejo,*¹²⁸ *ravnajo sebično, draže vse potrebščine in povzročajo s tem tudi*

Clen	Policijski red za d. a. dežele iz 1542	Clen dunajskega osnutka
1.	<i>Bogokletje in drugo preklinjanje</i>	1.
2.	<i>Napivanje in igranje</i>	2.
3.	<i>Izvenzakónsko spolno občevanje in druge javne pregrehe (prešuštvo, zvodništvo)</i>	po polic. redu za nem. državo iz 1530
4.	<i>Neredna potratnost v obleki (s. predpisi za posamezne sloje prebivalstva)</i>	10, 11.
5.	<i>Stroški za svatbe, bankete in pojedine ob rojstvu otrok</i>	12, 13, 14.
6.	<i>Draga hrana pri gostilničarjih</i>	po polic. redu za nem. državo iz 1530
7.	<i>Prekupčevanje</i>	7.
8.	<i>Enake vinske in žitne mere, vatel in utež</i>	8.
9.	<i>Posojanje denarja na bodoče plodove</i>	3.
10.	<i>Samski (nenaseljeni) postopači</i>	4.
11.	<i>Škoti in Savojsci</i>	5.
12.	<i>Zlate in svilene tkanine</i>	6.
13.	<i>Oboroženci, vozniki, vinogradniški in hišni blapci, drugi služabniki in posli</i>	15.
14.	<i>Kuharice in druge služkinje</i>	
15.	<i>Rokodelci, dninarji in sli</i>	po polic. redu za nem. državo iz 1530

¹²⁵ Prim. tudi Jos. Segall, o. d. 93. sl.

¹²⁶ Ordnung und Reformation gutter Policey in derselben niderösterreichischen Länden 1542 auffgericht, Wien, Hanns Singröener.

¹²⁷ 5. VIII. 1542, Stan. fasc. 394.

¹²⁸ Ferdinand I. je očital 5. II. 1542 zemljiškim gospodom in kmetom na Kranjskem, da izvažajo svoj žitni pridelek na Beneško, potem pa si preskrbe na Koroškem žita, ki ga zopet spravljajo na Beneško ali pa domov. To je prekupčevanje, ki škoduje Koroški; prim. Stan. fasc. 87 in 101 a.

visoke mezde poslov, dninarjev in ostalih delavcev. Zato naj noben duhovnik, plemič, meščan in kmet zunaj mest in trgov ne kupčuje, trguje in prekučuje z nobenim blagom, marveč vsakdo, ki biva na kmetih, naj vse, kar pridelava, priredi, kot desetino prejme in za hišno gospodarstvo ne potrebuje, temveč želi prodati, pripelje ali dá pripeljati na tedenske in letne sejme v mesta in trge naprodaj. Pri tem naj ne ovirajo gospodke podložnikov in naj jih ne silijo, da bi prodajali pridelke in drugo blago samo svojim gospodom, ki jih za svoje hiše ne potrebujejo.

Tržno znamenje naj ostane pozimi in poleti po eno uro izobešeno. Dokler visi, smejo kupovati le meščani in gostači v mestih in trgih za lastne potrebe, po odstranitvi znamenja pa tudi drugi ljudje za lastne potrebe, meščani pa tudi za nadaljnjo preprodajo.

Vendar meščanom in tujim trgovcem ni prepovedano, da kupujejo na kmetih pri zemljiških gospodih, njihovih oskrbnikih, župnikih in beneficiatih žito in vino, ki so ga ti pridelali ali kot dajatev prejeli. Kjer pa ni v bližini tedenskih sejmov, smejo prelati, plemiči in kmetje za lastne potrebe kupovati od sosedov in lastnih podložnikov, vendar je treba paziti, da ne pride pri tem do prevar. Peki in mesarji smejo nakupovati žito, moko in živino za potrebe svojih rokodelstev, ne smejo pa s tem prekučevati.

IV.

I z v a j a n j e policijskega reda je bilo odvisno od krajevnih oblasti, na eni strani od mestnih (trških) sodnikov, na drugi od zemljiških gospodov in deželskih sodnikov. Obe skupini pa sta presojali predpise s svojega gospodarskega vidika. Če smemo verjeti pritožbam višjih stanov, so obračala kranjska mesta vso pažnjo na prepoved podeželskega trgovanja in prekučevanja. Zato so ostro pazili na kmečke podložnike in njihovo trgovanje. Če je kupil nemeščan, čeprav šele po odstranitvi tržnega znamenja star žita, četrto, polovico ali cel tovor soli za hišne potrebe, so večkrat razglasili meščani to za prepovedano prekučevanje in mu dali blago zapleniti, da ga je le s težavo dobil nazaj.¹²⁹ Tudi na Koroškem so izvajala mesta dejansko predpise policijskega reda, ker so trdili višji stanovi, da je bila ustavljena trgovina v podeželju. Naravnost dramatično in gotovo pretirano so prikazovali zle posledice: »Ubogi podložniki hodijo sedaj potrti in povešenih glav po cestah, ne ozirajo se na druge ljudi, kakor da od silne bede in žalosti nikogar ne bi videli; na tihem pa stokajo: Gorje, da se nas Bog usmili! Tako delajo mnogi, dokler ne pridejo do svojih bajt. Ko pa so doma, se oglašajo nova bol; zdaj kriči žena v bedi in stiski, zdaj kličejo otroci: Oče, mati, dajte nam kruha! Pa ga ni pri hiši, ker so ga pojedli vojaki, ki so prišli rubit za davke, že za leto dni naprej. To je bridkost in srčna žalost!«¹³⁰

Gotovo so skušala mesta kolikor mogoče preprečevati kmečkemu prebivalstvu trgovanje. Toda zaradi lastne koristi so branili zemljiški gospodje svoje podložnike. Ako so ustavili meščani kakega kmeta, ki je po njihovem

¹²⁹ S. Vilfan, Predpisi o obleki in blagu 32 sl., 15. III. 1543, Stan. 101 a.

¹³⁰ S. d. priloga spisa, 15. I. 1550, Stan. fasc. 78.

prepričanju proti predpisom policijskega reda trgoval z živino ali drugim blagom, se je takoj zavzel zanj njegov gospod; začel se je prepir, sledila je tožba in dolgotrajna pravda. Posledica je bila, da se niso dali izvajati predpisi o prekupčevanju s pomočjo sodišč, mitničarjev ali nakladničarjev.¹³¹ Višji stanovi so imeli še drugo možnost, da izrazijo svojo nezadovoljnost. Na stanovskih deželnih zborih so navajali kot razlog, zaradi katerega ne bodo mogli ustreči vladarjevi zahtevi po davkih, da se »revnim ljudem« pod videzom izvajanja predpisov policijskega reda preprečuje vsako kupčevanje; brez njega pa se pri svojih drobnih, malo rodovitnih »gruntih« ne morejo prehraniti in vzdrževati. Ako nimajo kmečki podložniki zaslužka, zemljiški gospod ne more dobiti dajatev in davkov. Zato obstoji tudi veliko pomanjkanje denarja.¹³²

Značilno pa je, da so se mesta kot prva obrnila že leta 1542 s prošnjo na vladarja za spremembo predpisov policijskega reda. Šlo je za prodajo volnenega blaga. Policijski red je vseboval določbo, da morajo prodati krojači (Gewandschneider) v 4 mesecih zalogo sukna, ki ni bilo prej namočeno in ostriženo. Prosili so, da odgodi vladar izvajanje omenjenega predpisa.¹³³ Ko so naslednje leto stanovi poslali svoje zastopnike na novi sestanek v Prago, so jim naročili, naj obveste vladarja o nepravilnem in naravnost nasilnem ravnanju meščanov, ki jemljejo kmečkim podložnikom pridelke oziroma izdelke, pa tudi to, kar nakupijo za hišne potrebe. Vladar je nato ukazal, da še morajo takšne nepravilnosti odpraviti.¹³⁴ Kmalu so došle iz raznih dežel na Dunaj pritožbe in prijave o pomanjkljivostih v policijskem redu. Leta 1544 so zahtevali kranjski stanovi od deželnoknežjih komisarjev, naj poskrbe, da bo vladar pojasnil člen o prekupčevanju v tem smislu, da smejo »revni ljudje« (=kmečki podložniki) nemoteno kupčevati in zamenjavati žito, sol, vino in živino, kajti drugače ne bodo mogli zemljiški gospodje dobiti od njih odobrenih davkov.¹³⁵

Tako je vobče vsa akcija za uveljavitev najvažnejšega člena policijskega reda zastala in meščani so kmalu trdili, da se je trgovanje in prekupčevanje na deželi v škodo mest in trgov še bolj razširilo ne le med kmeti, marveč tudi pri plemstvu.¹³⁶ Štajerska deželnoknežja mesta so se pritožila pri vladarju in trdila:

1. da se ukvarjajo prelati, gospodje, ostali plemiči, njihovi oskrbniki in podložniki z razno trgovino in prepovedanim prekupčevanjem z vinom, žitom, živino in drugim kupčijskim blagom;

2. da polnijo tovorniki vse kleti in krčme na Štajerskem z vinom iz južnih krajev in se poslužujejo pri tem skrivnih potov, da se izognejo plačevanju mitnine;

3. da odpirajo povsod po deželi v bližini mest nove krčme;

¹³¹ 29. V. 1551, Stan. fasc. 78, 532.

¹³² 6. XI. 1543, Stan. fasc. 216.

¹³³ 15. I. 1550, Stan. fasc. 78, 18; I., 30. III. 1544, Stan. fasc. 282.

¹³⁴ S. d. Stan. fasc. 532, 15. III. 1543, Stan. fasc. 101 a, BKStGQu 16 (1879) 44 sl.

¹³⁵ 5. III. 1544, Stan. fasc. 216.

¹³⁶ 20. VI. 1551, Stan. fasc. 532.

4. da trgujejo Bavarci, Švabi in drugi tujci na Štajerskem v škodo mest in trgov, da prihajajo tudi v mesta, pa se ne drže predpisov o skladiščnih pravicah mest (Niderlagsrecht).

Stanovi so zavrnilo pritožbo mest kot neutemeljeno in neupravičeno: Spodobilo bi se, da bi navedli meščani osebe, ki so zagrešile prepovedana dejanja; ne bi smeli splošno napadati in obrekovati stanov. Glede krčem in točenja vina obstajajo določbe v štajerskem deželni ročinu. Zato bi bili morali meščani prijaviti kršitve deželni oblasti. O svoboščinah mest stanovom ni ničesar znanega. Zadevne pritožbe spadajo pred vicedoma in ne v pritožbo zoper stanove pri vladarju. Meščani so tisti, ki se ne drže predpisov policijskega reda. Radi se sklicujejo na svojo revčino, toda očitno je, da so bogati in premožni, potratnost in sijaj vlada pri njih in s svojim trgovskim blagom odirajo gospode in deželane.¹³⁷

Vsi ti očitki so morali utrditi vladarja v prepričanju, da je potrebna neka *reforma policijskega reda*. Zato je pozval stanove dolnjeavstrijskih dežel, naj mu sporoče, katera določila bi bilo potrebno predrugačiti. Ponovno naj preudarijo in se posvetujejo o posameznih členih. Skrbno naj razmislijo, ali in kaj bi bilo popraviti in pojasniti, kako bi dosegli hitro izvrševanje predpisov in kako bi jih primerno uveljavili po razmerah posameznih dežel.¹³⁸

Na vladarjev poziv so postavili kranjski stanovi maja 1548 poseben odbor, ki naj bi proučil policijski red in sestavil pripombe.¹³⁹ Podobno so štajerski stanovi izbrali iz svoje srede »nekaj uglednih in razumnih oseb«, ki naj bi pretehtale predpise policijskega reda. Njihove predloge naj bi pregledala dvorna pravda in nato poslala sklepe vladarju.¹⁴⁰ Odbor koroških stanov je predložil leta 1549 tele pripombe:¹⁴¹

1. prepoved, da bi nosili rokodelski pomočniki in vajenci *b a r e t e*, velja le za dolnjeavstrijske dežele in je preostra ter naj se odpravi, ker je to pokrivalo običajno pri rokodelcih, ki potujejo daleč in prihajajo iz tujine in so različnih narodnosti ter gredo zopet dalje.

2. V zadevi obleke in verižic naj imajo plemiči in vitezi enake pravice, kajti žametasta obleka je trpežna in za revnega plemiča primerna. Tudi zlata verižica je družini plemiča zaklad. Po policijskem redu pa bi sinovi viteza ne smeli nositi po očetovi smrti njegove žametne obleke in zlate verižice.

3. Trgovci in krojači naj merijo *volneno blago* po sredi, po legah zloženega kosa in ne ob robovih.¹⁴²

4. Plemiči in meščani imajo včasih mnogo uglednih prijateljev. Ako bi vabili na *p o j e d i n e* samo toliko gostov, kakor jih dovoljuje poli-

¹³⁷ BKStGQu 4 (1867) 50, 12. XII. 1546, Stan. fasc. 532, štaj. dež. ročin f. 21—21' (6. XI. 1445).

¹³⁸ 7. V., 9. VIII., 27. VIII. 1548, Stan. fasc. 216, Protokol I. f. 95—95', 111.

¹³⁹ Sestavljali so ga: dež. upravitelj, dež. škrobnik, novomeški prošt, Anton baron Thurn, Janž Ivan pl. Egk-Hungerspach, Jurij pl. Lamberg, Bernardin Barbo, Viljem Rasp, Pankracij Sawyer in zastopniki deželnoknežjih mest.

¹⁴⁰ 31. VIII. 1548, Stan. fasc. 216.

¹⁴¹ 20. XI. 1549, Stan. fasc. 394.

¹⁴² O tem prim. S. Vilfan, o. d. 33.

cijski red, bi se zamerali nepovabljenim, ki bi postali sovražni. Zato naj ne omejujejo števila gostov.

5. Kmet je sedaj izključen iz trgovine z žitom v podeželju, pa tudi v mestih in trgih. Ker pa je žito najpomembnejši pridelek Koroške, naj ostane pri dosedanjem običaju: Gospodje in plemiči, pa tudi prelati smejo prodajati svoje pridelke in dajatveno žito ter vse, kar imajo prodati, meščanom in kmetom v svojih gradovih, samostanih in hišah, kajti stanovom bi bilo neznosno, da bi morali vse to voziti na trg v meščanske naselbine.¹⁴³ Enako naj ne bo prepovedano naseljenim kmetom, da kupujejo na tedenskih sejmi po odstranitvi tržnega znamenja poleg drugih prebivalcev žito in ga vozijo naprodaj na druge tedenske sejme. Tovornikom in drugim voznikom naj bo dovoljeno, da jemljejo kot tovor s seboj žito, svinino, platno ali železo, ako gredo na Laško ali drugam po vino.

6. Policijski red sicer pooblašča mestne oblasti, da določijo cene ribam. Ker pa goji le malokateri prelat ali deželan ribe v svojih ribnikih, bi bilo zanje nevšečno, če bi mu predpisovali meščani cene po mili volji. Zato naj bi za Koroško ne veljali zadevni predpisi.

7. Škoti ali Savojski, ki se naselijo v mestih in trgih ter postanejo meščani, so upravičeni obiskovati s svojim blagom samostane in plemiške dvorce, ker je to krošnjarjenje za duhovščino in plemstvo koristno.

8. Glede žegnani imajo koroški stanovi privileg cesarja Friderika III. (5. januar 1444), ki prepoveduje prinašati pijače na žeganje, da bi se preprečili uboji in druge nerednosti.¹⁴⁴ Enako je na Koroškem v veljavi prepoved, da se na žeganjih pleše in prodaja kramarsko blago. Vse to naj bo v policijskem redu posebej poudarjeno.

9. Ravnotam naj bo odobreno, da smejo poskrbeti dežele same za zenačenje mer in uteži.

10. Bogokletja in čezmernega popivanja ne bo mogoče odpraviti z denarnimi in telesnimi kaznimi; ljudje naj bi se izogibali teh grehot iz ljubezni in strahu pred Bogom. Zato pa so potrebni razumni, »evangeljski« predikanti.

11. Odslej naj nima nihče izključne pravice kopati na koroških planinah baldrijan. Enako naj ne dovoli vladar ob času draginje posameznim tujim veletrgovcem n. pr. Konradu Rottu iz Augsburga,¹⁴⁵ da nakupujejo na Koroškem za lastno korist žito in ga izvažajo iz dežele, medtem ko domačini niti lastnega pridelka niso smeli prodati zunaj dežele.

Odbor kranjskih stanov je skušal prilagoditi določila policijskega reda iz leta 1542 deželnim potrebam in razmeram. Zato so pripombe in predlogi, ki so se ohranili v posebnem svežnju, izrednega pomena, ker prikazujejo gospodarske in družbene posebnosti in pereča vprašanja tedanjega časa.

K prvima dvema členoma niso imeli bistvenih pripomb. Pač pa se niso strinjali s tem, da je policijski red igranje tako močno prepovedal.

¹⁴³ Prim. tudi 15. I. 1550, Stan. fasc. 78.

¹⁴⁴ Koroški dež. ročin, 20; S. Vilfan, Žeganja 22.

¹⁴⁵ J. Strieder, Studien zur Geschichte kapitalistischer Organisationsformen, 2. A. München 1925, 107 sl. Rott je dal Ferdinandu I. posojilo 35.000 gld., prim. Archiv f. österr. Geschichte XX. 77.

Za kmete, posle in »preproste ljudi« naj bi še ostalo prepovedano. Toda za druge sloje se tega ni mogoče držati. Zato naj bo igra s kockami ali kartami zaradi kratkočasje o priliki povabil, obiskov ali sestankov semtertja dovoljena, vendar vložek za igro ne sme prekoračiti $\frac{1}{4}$ tolarja za rokodelske mojstre in pomočnike, enako za otroke meščanov in služabnike trgovcev, $\frac{1}{2}$ tolarja za meščane in 1 do 3 tolarje za plemiče. Omejitev je bila gotovo potrebna, če upoštevamo, da je izgubil n. pr. Janž pl. Auersperg v igri z ortenburškim grofom Gabrijelom Salamanca leta 1524 10.000 dukatov.¹⁴⁶

V nekaterih pokrajinah Kranjske je bila tedaj zelo priljubljena igra z žogo. Stanovi so jo imeli za koristno tudi kot telesno vajo in predlagali, da se dovoli, vendar ne bi smeli pri tem zaigrati na dan več kot 15 krc. mali trgovci in trgovski služabniki, 30 krc. meščani, meščanski sinovi in veletrgovci in 1 ren. gld. plemiči. Kdor bi zaigral s kockami, kartami ali drugače preko omenjenih vsot, naj bi mu kot kazen zapadel presežek, pa tudi tistemu, ki je priigral. Igre, pri katerih se igra zaradi kratkočasje za pfenige (denariče) ali krajcarje, niso prepovedane, vendar celotna izguba ne sme preseči višine dovoljenega vložka za igre. Enako niso prepovedane igre na prostem, n. pr. zlasti streljanje.¹⁴⁷

Medtem ko so želeli zastopniki mest, da ostane člen 7 (o prekupčevanju) bistveno nespremenjen,¹⁴⁸ ga je razširil odbor takole:

1. Vsem stanovom, domačinom in tujcem, je prepovedano, da bi zaradi prekupčevanja nakupovali in iz dežele gonili malo ali veliko, staro ali mlado deželno živino. Kar pa pripeljejo živine iz drugih dežel, naj bo na razpolago za prekupčevanje, vendar pri tem ne smejo jemati deželne živine. Izvzeti so le kraški konji, voli in druga živina, ki jo rede na Krasu, v Istri ter okolici Loža, Ribnice, Ortneka, Blok, Nadliška in v sosednjih predelih, ker ni primerna za zakol. To živino je vsakomur dovoljeno prodajati in kupovati.¹⁴⁹

2. Vsakdo, ki biva na kmetih, sme kupiti vole, prašiče, konje, koštrune na Ogrskem, v Slovenski Marki, v Ptuj, Radgoni, Celju ali drugod in jih prignati v deželo ter tu zopet prodati, toda tako, da kmetje, ki so kupili prašiče v omenjenih krajih, ne prodajajo živali drugim kmetom v krdelih, marveč le meščanom v mestih ali trgih, posamič pa jih sme prodajati vsakdo v mestih in v podeželju, ne sme jih pa goniti ali pošiljati iz dežele. Pač pa je kmetom izrecno dovoljeno, da vole, konje, koštrune, ki so jih zredili na lastnih hubah, tudi platno, loden, sir, maslo in podobne stvari, ki so jih izdelali doma, gonijo, pošiljajo, vozijo in prodajajo na Laško.¹⁵⁰

3. Ker pripeljejo večji del konj na Kranjsko iz drugih dežel in je tovorjenje najvažnejši zaslužek preprostega človeka, je treba napraviti glede barantanja in prodaje konj nekak red. Zato naj bo vsakomur dovoljeno, da pripelje konje iz drugih dežel, da jih v deželi zamenja ali

¹⁴⁶ Gedenkbuch (Arhiv dvorne komore na Dunaju) 21, pod 8. X. 1524; podatek mi je dala tov. Marija Verbič, v. arhivar DAS, za kar se zahvaljujem.

¹⁴⁷ Stan. fasc. 394, f. 1—7.

¹⁴⁸ Ravnotam, f. 36, 28, 40, 56.

¹⁴⁹ Ravnotam, f. 33, 39.

¹⁵⁰ Ravnotam, f. 34, močno pod vplivom pogodbe iz leta 1492.

proda, kakor mu prija, iz dežele pa jih podložniki in tujci ne smejo prodajati (razen Istre in Krasa). Če pa kmet pripelje konja s tovorom na Beneško ali Laško in ga tam zamenja ali proda, naj mu bo to dovoljeno proti plačilu mitnine. Enako sme poslati deželan odvečnega konja na Laško naprodaj, vendar konja v ta namen ne sme kupiti. Ta določila ne veljajo za meščanske trgovce.¹⁵¹

4. Kot prepovedano prekupčevanje naj ne velja, ako reven kmet s pogorja ob laški meji, kjer obdelujejo zemljo z voli, na dovolilnico svojega zemljiškega gospoda enkrat na leto 2 do 4 vole v deželi ali zunaj nje kupi, z njimi opravi poljska dela, potem pa živali v deželi ali zunaj zopet proda.¹⁵²

5. Ker imajo deželani in njihovi podložniki majhna zemljišča in morejo prezimiti le malo živine, morajo spomladi kupiti, poleti pasti na »gmajnah« in planinah, jeseni pa zopet prodati živino. Zato smejo deželani in kmetje po razmerah svojih planin in pašnikov nakupiti primerno število velike živine ali drobnice, čez poletje pa pridobivati od nje mleko in volno. Ako ne bi mogli do sv. Jerneja (24. avgusta) prodati domačinom zrejene živine po primerni ceni, jim je dovoljeno, da jo prodajo drugim tu- ali inozemskim osebam ali sami ženejo iz dežele, vendar so izvezeti kostruni, s katerimi ni dovoljeno prekupčevati preko domačih potreb.¹⁵³

6. Prašičje in drugo nasoljeno in prekajeno meso živali, ki so jih zredili ali kupili na kmetih, je dovoljeno tovoriti na Laško, prodati tam za gotovino ali zamenjati za vino ali sol, vendar je pri tem vsako prekupčevanje prepovedano.¹⁵⁴

7. S soljo sme vsakdo trgovati, pridobivati jo z nakupom ali ménjo, nato zopet v deželi ali izven nje prodajati ali za žito in vino zamenjati, z žitom ponovno oditi na Laško in z vinom trgovati, kakor je določeno v posebnem poglavju. Podložniki, ki pa nima žita na razpolago, ga more kupiti na kmetih ali v mestih in trgih kakor za hišne potrebe in z njim oditi na Laško po sol ali vino.¹⁵⁵

8. Ako deželan v pokrajini, kjer biva, ne more dobiti stvari, ki jih potrebuje za svoje hišno gospodarstvo, sme naprositi drugega deželana, da jih nakupi v svoji pokrajini.¹⁵⁶

9. Deželan, oskrbnik, deželski sodnik ali drugi uradnik, ki bi nakupoval preko domačih potreb v svojem okolišu, pri svojih ali drugih podložnikih živino, vino, sir, maslo, usnje, platno, loden, krzno, med, vosek, laneno prejo, kokoši, jajca in druge dnevne potrebščine ter s tem oškodoval kakšnega meščana, domačina ali tujca, drugim ne bi dovolil enakih koristi pri nakupu in prodaji, marveč sebično iskal lastno korist ali nakupoval zaradi prekupčevanja, takšno osebo naj ostro kaznuje njegova redna oblast.¹⁵⁷

151 Ravnotam, f. 36.

152 Ravnotam, f. 38.

153 Ravnotam, f. 40.

154 Ravnotam, f. 41.

155 Ravnotam, f. 42/1.

156 Ravnotam, f. 27.

157 Ravnotam, f. 42/2—42'/2.

10. Deželani, meščani in drugi, ki se ukvarjajo z rudarstvom v Idriji ali drugih krajih, so upravičeni nakupiti za vzdrževanje rudnikov potrebne predmete, ki jih nimajo med lastnimi dohodki, v deželi ali zunaj nje od vsakogar in jih poslati v rudnike, kakor je star običaj in ustreza rudarskim svoboščinam, vendar mora biti podložnikom rudarskih družabnikov na prosto dano, da prodajajo njim in vsakomur.¹⁵⁸

11. Mnogi se pritožujejo, da prinašajo podložniki svoje žito na teden-ski sejem, ga postavijo naprodaj, pa odidejo. Nekateri sklepajo tajne kupčije, drugi pa se vrnejo šele, ko je bilo odstranjeno tržno znamenje, potem šele prodajajo. Vse to je škodljivo »prekupčevanje«.¹⁵⁹

12. Doslej so smeli voziti kmetje iz dežele le vino iz Brd, Kanala, Slovenske Marke in Ogrskega, ne pa vipavca, rebule in drugih laških sladkih vin. Ker pa zadnja leta zamenjava soli ni več docela prosta, kakor je bilo doslej, in so narasla kmečka bremena, naj bo odslej kmetom dovoljeno, da vozijo in prodajajo iz dežele tudi sladka vina, ker je bil prevoz doslej skoraj izključno v rokah tujcev.¹⁶⁰

13. Odslej ne sme nobeno mesto ali trg na Kranjskem, njen sodnik ali kdo drug v njegovem imenu predpisovati ob letnih ali tedenskih sejmih in druge dni deželanom ali njihovim podložnikom za blago, ki ga prinašajo na trg, koliko in po čem naj ga prodajajo. Vse to naj bo prepuščeno prosti odločitvi prodajalcev in kupcev. Ako meščani ne bodo trumoma segali po prinesenem blagu in ga s tem drug drugemu dražili, bodo dajali tudi kmetje svoje blago po primernejši ceni. Običaj mestnih uslužbencev (Statboten) v nekaterih mestih, da jemljejo kmetom, ki so pripeljali sadje naprodaj, nekaj sadja, izroče en del mestnemu sodniku, drugo pa obdrže zase, naj se ukine. Enako morajo odpasti na novo postavljene mitnice po mestih.¹⁶¹

14. Pri Ljubljani, Kranju in Kamniku naj bodo v okoliših ene nemške milje hoda kvečjemu štiri točilnice vina, vendar tako, da je na posameznem kraju samo ena. Kjer so že krčme, ki služijo deželnemu knezu ali deželanom od nekdaj »urbarski činž«, niso dopuščene nove. Ako pa so v omenjenih okoliših več ko štiri krčme, ki služijo »činž« ter jih uporabljajo po deželnih svoboščinah 30 let in en dan, smejo ostati.¹⁶² V Slovenski Marki in Metliki je močno razvito vinogradništvo, vendar se tamošnja kislina vina teže prodajajo. Zato tu ne more veljati gornja določba glede krčem. Povsod, kjer goje vinsko trto, naj bo na deželi in v mestih vsakomur dovoljeno, da toči svoje vino.¹⁶³

15. Čeprav je bilo doslej v navadi, da so točili župniki in vikarji vino, vendar je dnevna izkušnja pokazala, da je to iz več razlogov škodljivo. Omenjeni župniki in vikarji se ukvarjajo namreč s točenjem vina in s kupčijskimi posli bolj kot s svojo duhovsko službo. Takšna duhovščina ne daje preprostim ljudem nauka in pouka s pridigovanjem in drugače, pa tudi dobrega zgleda ne. Da bi se čimbolj posvetili svoji službi,

¹⁵⁸ Ravnotam, f. 28.

¹⁵⁹ Ravnotam, f. 44.

¹⁶⁰ Ravnotam, f. 53/1—53/2.

¹⁶¹ Ravnotam, f. f. 54—54'.

¹⁶² Ravnotam, f. 57—57'.

¹⁶³ Ravnotam, f. 58.

dušnemu. pastirstvu in študiju, da bi poučevali izročene jim »ovčice« v božjem nauku, naj odslej noben župnik ali vikar nima več krčme; le za lastno potrebo sme nakupiti vina in ga ponuditi poštenim ljudem, ki pridejo po opravo in ne zaradi pijače le njemu.¹⁶⁴

K členu 8 (o mērah, vatlu in uteži) so predlagali dostavek:

Ker so se slišale pritožbe, da so nekatera mesta in trgi na Kranjskem spremenili svoje stare mere in vatel, naj postavi vladar komisarje, ki naj poizvedujejo po meščanskih naselbinah, ali in koliko so bile mere predrugačene. Stare pravilne mere naj zopet veljajo. Za vsako mesto (trg) naj dajo izdelati bakrene matične mere žita, vina, olja in železni vatel. Te vzorce naj hranijo v stanovskem dvorcu v Ljubljani. Po njih naj vsaj štirikrat na leto stanovski merilci kontrolirajo dolžinske in votle trgovske mere po mestih, zaplenijo napačne in kaznujejo prestopnike.¹⁶⁵

Posojanje denarja na bodoče plodove (člen 9) je za revne vinogradnike nujno potrebno, ker bi sicer ostale gorice neobdelane. Posojilojemalec naj bi bil dolžan oddati vino po ceni, ki je o sv. Martinu (11. XI.), vendar mora na vsako vedro dodati dva bokala (Viertel) ali pa vrniti posojeni denar z obrestmi vred.¹⁶⁶

K členu 12 (o šk o t i h in S a v o j c i h) so izrazili zastopniki mest in trgov željo, da se povsod v podeželju v gosposkah in sodnih okoliših prepove krošnjarjenje.¹⁶⁷

Kar zadeva ostale člene policijskega reda ni imel odbor bistvenih pripomb. Pač pa je izrazil željo, da se uvrste vanj tile posebni členi:

1. (o slanih, polenovkah, ploščah ali kambalah in drugih osoljenih in posušenih ribah). Ker se gode mnoge prevare in goljufije in preprosti ljudje v mestih in na kmetih močno uživajo ribe ter zaradi starih, gnilih in preležanih rib mnogi nevarno zbole, naj skrb po mestih in trgih, da bodo večkrat, zlasti v postnem času, pregledali zaloge rib, pokvarjene javno na trgu sežgali, trgovce pa, ki so jih imeli v zalogi, ostro kaznovali.¹⁶⁸

2. (o podeželskih žegnanjskih in nedeljskih sejmi). Vladar je ponovno prepovedal podeželska žegnanja, kar pa doslej zlasti oni, ki imajo deželska sodišča, niso resno izvajali. Zato naj velja: ako se obhaja kje na kmetih zunaj župnih cerkva žegnanje po starem običaju, ta dan ni dovoljeno, da bi v okolišu pol milje hoda okrog omenjene cerkvice odajali ali točili v krčmah ali drugih hišah vino ali plesali. Kar prinesejo ljudje vina ali kupčijskega blaga, naj zapade deželskemu sodišču ali osebi, ki je po starem običaju dolžna, da varuje omenjeno žegnanje. Kazen naj zadene tudi ljudi, ki točijo vino v hišah, deželane ali deželske sodnike, ki kršijo to prepoved. Da bi se ljudje čimmanj mudili pri omenjenih

¹⁶⁴ Ravnotam, f. 59—59'.

¹⁶⁵ Ravnotam, f. 62/1—62/2; 1. VII. 1550, Stan. fasc. 532, S. Vilfan, Pri-spevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko, ZC VIII (1954) 54.

¹⁶⁶ Ravnotam, f. 69, 70, 72'.

¹⁶⁷ Ravnotam, f. 86.

¹⁶⁸ Ravnotam, f. 73—73'.

cerkvicah, naj tudi duhovniki po opravljenem bogoslužju odidejo naravnost domov. Docela naj se odpravijo vsi žegnanjski in nedeljski sejmi, ki so bili v navadi pred leti ali utegnejo še biti na kmetih pri župnih ali drugih cerkvah. Ni dovoljeno, da bi nanje pripeljali živino, olje, kožu-hovino, usnje, žito, kramarijo, ali drugo kupčijsko blago. Izvzeti so naslednji predmeti, ki se smejo prodajati pri župnih cerkvah, ker jih revni kmetje za svoje poljsko delo in druge potrebe ne morejo pogrešati in hoditi ponje v mesta in trge: kruh, meso, lonci, čevlji, sekire, srpi, kose in brusi.

Od prepovedi ostanejo izvzeti tile podeželski žegnanjski sejmi, ki so potrebni za kmečko ljudstvo in ki jih ni mogoče premestiti v mesta in trge: pri Št. Gotardu, na Blokah, pri sv. Gregorju pri Ortneku, v Zapotoku pri Ribnici, pri sv. Duhu nad Škofjo Loko in na Primskovem pri Litiji. Na teh sejmih je vsakomur dovoljeno, da toči vino in kupčuje po starem običaju. Ker je v Istri in na Krasu malo mest in trgov in so razmere drugačne, naj ostane tam glede podeželskih cerkvic po starem običaju.¹⁶⁹

3. (o podružnikih in samskih [nenaseljenih] ljudeh). Na Kranjskem obstaja občutna težava v tem, da na kmetih skoraj noben mlad kmečki fant noče služiti, marveč se oženi, si postavi hišico na »gmajni«, postane podružnik ali gostuje pri podložnikih, dela v dnini in se ukvarja z raznim kupčevanjem, pogosto bolj kot naseljeni podložniki. S tem zavaja druge v enako lahkomiselnost, da skoraj ni mogoče dobiti poslov. Tudi se s tem draži dnina in daje priložnost za tatvine in druga zla dejanja. Zato naj velja odslej tale red:

a) Ako ima podložnik sinove, ki se ne morejo vzdrževati pri očetu in želijo oditi v tuje službe, jih je dolžan predstaviti poprej svojemu zemljiškemu gospodu. Če ta potrebuje poslov, so dolžni mladi kmetje in rojenjaki stopiti v njegovo službo za primerno plačo. Ako jih ne potrebuje, naj si poiščejo službe drugod, vendar brez vednosti svojega zemljiškega gospoda ne smejo oditi v tuje službe.

b) Naseljeni podložniki naj odslej brez vednosti svoje zemljiške gosposke ne poročajo sinov ali jih dajo učiti kakšne obrti, vendar naj jih pri tem zemljiška gosposka ne ovira brez tehtnih vzrokov. Kjer bi se to zgodilo, naj se obrnejo podaniki do deželске gosposke, ki naj odloči.

c) Naseljeni podložnik naj odslej ne jemlje oženjenega ali samskega gostača brez vednosti in dovoljenja svojega zemljiškega gospoda pod streho, marveč naj ga poprej predstavi gospodu ali njegovemu oskerbniku in prosi za dovoljenje.

č) Deželna gosposka, imetnik zastavljene gosposke, deželski sodnik, deželan ne smejo na nobenem kraju oddajati »gmajne« oziroma dovoliti, da uredijo podružniki na njej hišice in vrtove. Kjer se je to že zgodilo, naj prijavijo podložniki, ki imajo užitek »gmajne«, pristojni gosposki, ki naj jim dovoli, da hišice podero in odstranijo ograje vrtov. Kolikor je bila »gmajna« že dotlej zagrajena, naj ogledajo nepristranski deželno-knežji komisarji in odstranijo, kar je cestam in podložnikom na hubah v škodo.

¹⁶⁹ Ravnotam, f. 63—67.

d) Vsem podružnikom in gostačem je prepovedano, da bi sejali na »gmajni« žito. Kmečki podložniki jim tega ne smejo dovoliti niti pomagati pri tem. Odslej naj ne bo nikomur dovoljeno, da seje karkoli na »gmajni«, ker imajo »hubarji« užitek na »gmajni«, n. pr. pašo.

e) Omenjeni podružniki in gostači se ne smejo ukvarjati razen z dninarskim delom in svojim rokodelstvom z nobenim drugim poslom, ki je dovoljen naseljenim kmetom.

f) Ko se pričenja poletno delo na polju, jo pobrišejo kmečki fantje iz dežele in nočejo pomagati staršem, ki so prisiljeni najemati dninarje. Jeseni pa se vračajo sinovi domov in trošijo to, kar so starši s trudom pridelali. Zato ne sme odslej brez dovoljenja zemljiške gosposke oditi iz dežele na mlatev, trgatev ali drugo delo razen rokodelcev od sredpostre nedelje do sv. Mihaela (29. IX.) noben samski kmečki fant, ki je bival preko zime pri starših ali sorodnikih, enako noben podružnik ali gostač, sicer jih zadene kazen, ko se vrnejo domov. Obenem je odbor predpisal tarifo (najvišje mezde) za dninarje na Gorenjskem (s hrano in brez nje): za kosce, mlatiče, žanjice, plevce in druga dela. Za Slovensko Marko, Kras in Istro pa naj bi ostalo pri starem običaju, ker so bile ponekod mezde nižje, drugod pa višje.¹⁷⁰

g) Gostači in podružniki, ki bivajo po mestih in trgih na zemljiščih deželanov ter se ukvarjajo z rokodelstvom ali drugim meščanskim poklicem, naj plačujejo od tega davščine kakor meščani. Ako je ostal kateri izmed podružnikov dolžan na davku ali je zagrešil v mestnem obgradju prekršek ali hudodelstvo, in želi nastopiti zoper njega mestni sodnik, pa ga niso zalotili pri dejanju, sodnik ni upravičen, da bi segel na deželanovo zemljišče ali zaprl podružnikovo hišo na omenjenem svetu, pač pa sme zgrabiti storilca, ako ga najde zunaj deželanovega zemljišča.

h) Če terja ali rubi deželan pri svojem podružniku zaostalo dajatev, davek ali kaj drugega, kar mu gre kot lastniku zemlje, ga mesto ali trg ne smeta ovirati. Mestna ali trška gosposka tudi ni upravičena izstavljati ali pečatiti kupnih ali drugih pogodb za hiše in zemljišča podružnikov, ker vse to spada v kompetenco deželana kot lastnika zemlje.¹⁷¹

4. (o rokodelcih na podeželju). Odslej naj bodo pri mestih Ljubljana, Kranj, Kamnik, Novo mesto v okolišu pol nemške milje hoda kvečjemu štirje kovači, čevljarji in krojači, vendar tako, da je na posameznem kraju samo po eden obrtnik iste stroke. Pri ostalih manjših mestih in trgih pa so prepovedani podeželski rokodelci le v njihovem grajskem območju (Burgfriden). Tudi na meji omenjenega okoliša pol milje ter ob robu grajskega območja se rokodelci ne smejo gosteje naseliti, da bi s tem pritegnili delo. Tudi ni dovoljeno, da bi izvrševal kakšen podložnik po svojih sinovih ali gostačih več rokodelstev. Kjer pa je izučen podložnik v rokodelstvu ter tega nauči svoje sinove, smejo opravljati na svoji kmetiji tisto obrt. Plemstvu vobče pa je na prosto dano, da sprejme za potrebe

¹⁷⁰ Ravnotam, f. 76—79, 84; o naseljevanju bajtarjev na gmajnah, prim. še S. Vilfan, Od vinskega hrama do bajte, Slov. etnograf V (1952) 111—114; 29. VII. 1549, Stan. fasc. 532.

¹⁷¹ Ravnotam, f. 80—81, tudi s. d. Stan. fasc. 78.

*svojih hiš rokodelce iz mest ali iz podeželja, ki bi delali za njihove lastne potrebe.*¹⁷²

Kranjski stanovi so bili prepričani, da bo potrdil Ferdinand I. njihov osnutek. S tem bi dobili poseben kranjski policijski red, kar so dosegli štajerski in koroški stanovi šele leta 1577.¹⁷³ Toda bil je račun brez krčmarja.

V.

Proti sredi 16. stoletja so jele meščanske naselbine na Spodnjem Štajerskem in Kranjskem v gospodarskem pogledu hitreje nazadovati. Ko so morali meščani ob uvedbi giltnega (imenjskega) davčnega sistema v letih 1504 in 1518 prijaviti neki pavšalni znesek kot celotni letni dohodek mesta,¹⁷⁴ so navedli Ljubljancani 1200 ren. gld., Kamničani pa 600 gld. Toda že leta 1534 se je zdela Kamniku ta davčna osnova previsoka.¹⁷⁵ Tri leta pozneje je predlagal tudi ljubljanski mestni svet znižanje osnove na 800 gld., toda davčni odbor kranjskih stanov se ni strinjal s tem in je izročil zadevo deželnemu glavarju Janžu Kacianarju. Po njegovem posredovanju so privolili Ljubljancani v davčno osnovo 1000 gld. Ker pa stanovski odbor še sedaj ni bil zadovoljen, so zagrozili ljubljanski meščani, da se raje ločijo od višjih stanov, kakor pa da bi odnehali. Šele tedaj je odobril davčni odbor predlog Ljubljancanov pod pogojem, da zastopniki mesta¹⁷⁶ s prisego potrdijo, da Ljubljana ne zmore višje vsote.¹⁷⁷ Ob tej priliki so znižali davčne osnove tudi ostalim mestom.¹⁷⁸ Zato so trdili kranjski stanovi leta 1542, da so meščanske naselbine razen Ljubljane, Novega mesta in Kranja neznatne in bolj podobne vasem.¹⁷⁹

Mesta in trgi na Spodnjem Štajerskem, pa tudi na Kranjskem so imela največ dohodkov od trgovskega prometa z Ogrsko, Slavonijo in Hrvaško. Kranjska mesta so zatrjevala, da jih je povzdignila trgovska kupčija s temi deželami, ki pa je zlasti po letu 1530 zaradi turških vpadov povečini prenehala ali postala močno tvegana.¹⁸⁰ Zato je bila zanje podeželska trgovina toliko bolj občutna in nevšečna. Ker pa vsi dotedanji poskusi za rešitev tega vprašanja niso uspeli, so Ljubljancani organizirali sestanek zastopnikov mest Kranjske, Slovenske Marke in Metlike, kjer so sklenili zbrati podatke o vseh težavah, ki so stiskale mesta in trge, ter jih predložiti vladarju v obliki obsežne s p o -

¹⁷² Ravnotam, f. 87—88.

¹⁷³ I. III. 1577 za Štajersko, I. VI. 1577 za Koroško.

¹⁷⁴ S. Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, ZČ VI—VII (1952/53) 430 sl.

¹⁷⁵ 25. X. 1534, Stan. fasc. 214.

¹⁷⁶ Zupan Janž Weilhamer, sodnik Mihael Tischler, svetovalec Jošt Gwiner.

¹⁷⁷ Acta magistratica fasc. 10, MALj (priloga F k spisu 27. I. 1747).

¹⁷⁸ Novo mesto 500, Kranj 330, Kamnik 160, Višnja gora 125, Radovljica 90, Krško 70, Kočevje 60, Metlika 50, Kostanjevica in Lož po 20 gld., prim. giltno knjigo I. 462—472, DAS.

¹⁷⁹ S. d. (1542), Stan. fasc. 101 a.

¹⁸⁰ 8. I. 1531, 11. III. 1532, 25. V. 1534, Stan. fasc. 214.

menice, ki bi zajela najvažnejšo problematiko.¹⁸¹ Istočasno so dali Ljubljanci overiti pri stolnem kapitlju prepis listine z dne 23. marca 1492 (o znanem kompromisu med višjimi stanovi in mesti), ki so jo želeli uporabiti kot dokazilo.¹⁸² Vse pritožbe so skušali tako prikazati, kakor da jih niso pobudile le koristi mest, marveč tudi koristi vladarjeve komore, njegovih vrhovnostnih pravic in ohranitev dežele vobče.

Spomenica, ki sta jo oddala v začetku septembra 1548 na Dunaju zastopnika kranjskih mest, kamniški mestni sodnik Anton Marenc in ljubljanski mestni pisar Vincencij Primož Stružnik,¹⁸³ izhaja od zamisli starega, naravnega reda, ki je določal glavnim stebrom tedanje družbe poseben poklic in način življenja: plemiču, ki naj opravlja viteški poklic in živi od rent in gilt, kmetu, ki naj se ukvarja s poljedelstvom in živinorejo, in meščanu, ki naj mu bosta pridržana trgovina in obrt.¹⁸⁴ S prepisi številnih listin Friderika III. in Maksimilijana I. so želeli dokazati, da je neprimerno trgovanje že zdavnaj ostro prepovedano prelatom, gospodom, plemstvu in kmetom.¹⁸⁵ Leta 1492 so odobrili kmetom, ki imajo deloma majhne grunte in pičle dohodke, da trgujejo kot tovarniki v skromnem obsegu z žitom, vinom, soljo in tistimi predmeti, ki jih pridelajo, prirede ali izdelajo pri svojih hišah ali prineso iz drugih dežel. To »pravno pravilo« (Willkür), v katero so privolili leta 1492 tudi višji stanovi, pa ni več učinkovito. Nato prikazuje spomenica za mesta nezdržno stanje:

1. Prekupčevanje in neprimerno trgovanje plemstva in kmetov povzroča s tihočapstvom ogromno škodo vladarju, ki naj se zanjima in zahteva poročilo, koliko žita, živine, vina in drugega blaga so dali prepeljati prelati, plemiči in kmetje z dovolilnicami zemljiških gospodov pod videzom hišnih potreb, ne da bi bili plačali mitnino in druge naklade. V nekaterih gospokah so gnali kmetje na omenjene dovolilnice, ki so jih dobro plačali svojim zemljiškim gospodom, 500 do 700 volov na leto (ne vštveši živino, ki jo je priredila graščina sama): S tem je bil prikrajšan vladar pri mitnini in nakladah za 700 do 850 gld. Omenjena živina je »izginila in zlezla« povečini čez hribe ter dospela na Beneško, kjer so jo prodali kmetje. Podobno velja za drugo trgovsko blago. Tako je bil oškodovan vladar v 10 letih samo pri eni graščini za 8000 gld. Koliko bi to zneslo pri vseh kranjskih gospokah, ako upoštevamo, koliko konj, goveje, živine in drugega blaga so prepeljali zemljiški gospodje, njihovi oskrbniki in kmetje skrivaj čez mejo?

¹⁸¹ 28. VIII. 1548, Stan. fasc. 78.

¹⁸² Fr. Komatar, Das städtische Archiv in Laibach, Jahresbericht der Oberrealschule Laibach für das Schuljahr 1903/4, Lj. 1904, 34 sl. (16. VIII. 1548).

¹⁸³ O Antonu Marencu prim. MMK 19 (1906) 88 sl., 93, 98; rodovnik Stružnikov gl. Vlad. Fabjančič, Ljubljanski Frankoviči v 16. in 17. stoletju, Kronika VII (1940) 114. Bil je menda precej oblasten in hotel biti več kot župan in mestni sodnik, gl. PM 1552, 23. VII. Po rodu je bil najbrž s Koroškega, prim. Lehensachen I. fasc. 27. list. 10. V. 1563, 26. II. 1580 (vdova Barbara), DAS.

¹⁸⁴ Prim. tudi B. Grafenauer, Zgodovina slov. naroda II. 165, III. 10.

¹⁸⁵ Klun, Diplomatarium Lab. 21 št. 17, 33 št. 45, 34 št. 47, 34 sl. št. 48, 47 št. 67, 47 št. 68, 48 št. 70, 48 sl. št. 71, 49 št. 72, 56 sl. št. 86, 58 št. 88

2. Podeželske žegnanjske sejme je vladar že večkrat prepovedal, toda oskrbniki in deželski sodniki so jih zaradi dobička iz gole sebičnosti zopet dovoljevali. V točilnicah in krčmah točijo vino, nastajajo javne kuhinje, ljudje plešejo in igrajo razne igre. Tu se zbira sodruga iz vse okolice, kuje zlobne načrte, od koder izvirajo upori. Tu pride do pretefov in ubojev. Na teh podeželskih sejmih je pogosto več blaga na prodaj kot na tedenskih sejmih po mestih in trgih (kramarija, živina, kožuhovina in drugo). Vladar naj odredi, da morajo ljudje po končanem cerkvenem opravilu oditi domov, da pri cerkvi ne sme biti točilnic ali kuhinj niti trgovanja in naj premesti sejme v bližnja mesta.

3. Trgovanje graščinskih oskrbnikov in deželskih sodnikov. Ker so slabo plačani, se oprijemljejo trgovine. V nekaterih primerih so izdali po naročilu svojih gospodov prepovedi za podložnike ali sodne okoliše glede drobnice in velike živine. Tako jo pokupijo, dajo gnati na svoje planine ali pašnike, potem pa na veliko prepeljati na Beneško. Pomagajo jim kmečki podložniki, ki poznajo skrivna pota in steze. Zavoljo varnosti jim dajo tudi dovolilnice s seboj, kakor da bi šlo za domačo rabo. Tako pridejo srečno mimo mitnic. Če pa želijo kupiti mestni (trški) mesarji živino za potrebe mesnic, morajo dajati darila deželskim sodnikom, oskrbnikom in županom, pa še drago plačati živino. Takšno »prekupčevanje« je v navadi zlasti v bližini beneške meje.

4. Kožuhovina, usnje, platno. Nekateri deželani in oskrbniki so prepovedali v svojih graščinskih okoliših prosto prodajo omenjenih predmetov. Podložniki morajo izročiti vse svojim zemljiškim gospodom, oskrbnikom, njihovim uslužbencem oziroma trgovskim družabnikom. Pogosto vzamejo podložnikom za majhen denar tudi surovine in dajo iz njih v gradovih ali svojih hišah izgotavljati razne izdelke. Takšne rokodelske izdelke morajo nato kmečki podložniki kupovati od njih, pogosto še dražje, kot bi jih dobili pri mestnih (trških) obrtnikih. Cesar ne morejo prodati doma, pa izvozijo iz dežele, vendar ne plačajo pri tem mitnine.

5. Sir, maslo, kokoši in ostala živila. Vse to morajo oddajati revni kmetje svojim zemljiškim gospodom in sodnikom ter ne smejo prinašati na tedenske sejme v mesta in trge, čeprav dobivajo njihovi gospodje dovolj takšnih pridelkov za svoje potrebe od obsežnih pristav in planin. To je izrazit primer prepovedanega prekupčevanja, ker draži življenjske potrebščine malega človeka.

6. Desetine. Plemiči ne pobirajo samo desetine, marveč skušajo pod videzom domače potrebe zavoljo dobička spraviti v svoje roke vedno več desetinskih pravic. Tako kopičijo stotine starov desetinskega žita, ki služi kupčiji. Vendar ga ne prodajajo ob primernem času, da bi preprečili draginjo, marveč ga drže, da dosežejo čim večji dobiček. Potem pa ga dajo prepeljati s kmečko tlako, ne da bi plačali mitnino ali mostnino. Pred mnogimi leti pa so mogli ostareli meščani, ki niso več trgovali ali ki so prišli po nezgodi, zlasti na morju, ob svojo trgovino, vzeti kakšno desetino v zakup in se skromno preživljati. Zato naj prepove vladar omenjeno »prekupčevanje« in skrbí, da bo obstajala primerna enakost v užitku desetnin.

7. Rokodelci v podeželju so se tako pomnožili, da ne bivajo le po vaseh in v neposredni bližini mest, marveč povsod po deželi so čevljarji, krojači, krznarji, kovači, ključavničarji, tkalci in drugi obrtniki. Zlasti v Slovenski Marki so se naselili po vseh vinskih goricah in na »gmajni«, pričeli plačevati odvetščino kakšni gosposki in postali podružniki.¹⁸⁶ Gosposke, deželska sodišča in oblastva ščitijo takšne rokodelce v podeželju in po vinskih goricah. S tem odjedajo kruh meščanskim obrtnikom, ki so imeli prej 2, 3 ali več vajencev in pomočnikov v delavnicah, sedaj se pa sami s težavo preživljajo. Mnogi rokodelci so se odpovedali meščanskim pravicam in se preselili na kmete. Zato je nujno potrebno, da pridejo v okolišu dveh milj okoli mest vsi rokodelci v meščanske naselbine.

8. Trgovanje kmetov v podeželju. K temu so napotili kmete njihovi zemljiški gospodje in oskrbniki. Večji del kmečkih podložnikov se je lotil trgovanja, tako da sta obrt in trgovina skoraj docela prešla v podeželje. Hube pa bodo postale zaradi tega »pustote«. Gotovo nasprotuje predpisom policijskega reda, ako trgujejo kmetje z železom, žebli, oljem, postnimi jedili, platnom, suknom, konji, voli, kostruni in drugo živino, kožuhovino in usnjem. Komaj za strel daleč trgujejo kmetje pred mesti, pri župniščih, taborih in svojih hišah z raznim blagom, s katerim so smeli nekdaj trgovati samo meščani. Ko peljejo konja na Laško, mu nalože majhen tovor, kakor da bi hoteli iti po vino ali sol. S tem varajo mitniške in nakladniške urade. Ko pa dosepejo na Beneško, prodajo konja s tovorom vred. Tako spravi posamezen kmet na leto nekako 20 konj čez mejo, ne da bi plačal mitnino. Ako jih kmetje sami ne peljejo na Laško, nakupijo večje število konj v deželi. Nato pridejo Lahi in jih odkupijo, kmetje pa jim pomagajo spraviti konje in na enak način drugo živino po skritih poteh čez gore. V bližini beneške meje dajo kmetom zemljiški gospodje za denar dovolilnice, kakor da bi šlo za hišne potrebe. Tako priženo kmetje vole in drobnico, ne da bi plačali mitnino, ponoči pa tihotapijo živino preko gora na Beneško. Blaga, ki ga prinese kmetje v zameno iz Benečije, ne prodajajo samo v deželi pri svojih domovih in neposredno pred mestnimi vrati, marveč ga tovorijo dalje v tretjo ali četrto deželo. Na Kranjskem so kmetje, ki prepeljejo 150 do 200 tovorov žebeljev (poleg železa, platna, olja in drugega blaga) na leto, pa tudi takšni, ki pretovorijo 400 do 500 tovorov sladkega in drugega vina na leto.

9. Posojanje denarja kmetom za trgovanje. Ker nekateri kmetje sami ne zmorejo denarja, najamejo 200 do 300 ren. gld. pri svojih zemljiških gospodih ali laških trgovcih. Nato prejezdijo hribe in doline, gredo od hiše do hiše, da spravijo potrebno količino platna, podkev, žebeljev in drugega skupaj. Potem pa izvozijo blago na lastnih konjih na Laško, nazaj pa pripeljejo olje, ribe ter prodajajo pri svojih domovih in po kmetih ali tovorijo na Štajersko ali Koroško dalje. Nekateri kmetje so se že popolnoma posvetili trgovskemu opraviilu in zalagajo mesta in trge z železom. S takšnimi kmeti meščanski trgovec ne more tekmovati,

¹⁸⁶ Prim. tudi S. Vilfan, Od vinskega hrama do bajte, Slov. etnograf V (1952) 111 sl.

zakaj na Kranjskem ni plovnih rek in voznih cest, povečini obstaja le tovarniški promet, ki je drag za meščana, medtem ko imajo kmetje lastno živino.

Po policijskem redu bi morali biti kaznovani kmetje, ki se ukvarjajo s prepovedano trgovino. Oblast bi morala njihove tovore zapleniti. Toda vsaka zemljiška gosposka se zavzame za svoje podložnike in zahteva, da mora tožiti pri njej, kdor ima kaj zoper njene podložnike. Zato se kmetje kaj malo brigajo za policijski red, ker uživajo polno zaščito svojih gosposk. Meščani celo domnevajo, da so nekateri zemljiški gospodje v trgovskih družbah povezani s kmeti, ki so jih določili za trgovanje in pri katerih so si izgovorili polovico dobička. Zato so prosili meščani, da bi smeli kaznovati kmete, ki jih zalotijo s trgovskim blagom po mestih in trgih.

10. T e d e n s k e s e j m e ob nedeljah imajo kmetje skoraj pri vseh župnih cerkvah. Ti so živahnejši in boljši kot mnogi privilegirani tedenski sejmi v mestih in trgih. Trgujejo z živili (sir, maslo, kokoši, jajca), z živino (konji, voli, koštruni, prašiči in dr.); pri tem sodelujejo ne le naseljeni kmetje, marveč v velikem številu tudi ljudje, ki niso »sajeni« in pohajkujejo.¹⁸⁷ tako da gre konj, vol, koštrun, prašič pogosto preko 4 do 5 rok, preden dospe v mesto ali na privilegiran tedenski sejem. Enako se godi s kožuho vino, ki jo pokupujejo povsod, kjer dobe ti ljudje za dar in likof dovoljenje v okoliših deželskih sodišč in gosposk. Posledice so se pokazale v krznarski obrti; ki je bila nekdanj največja in najmočnejša v deželi ter prehranjevala mnogo poštenih ljudi po mestih in trgih. Mnogo tujih pomočnikov je prihajalo od daleč na Kranjsko, ker se je ta dežela odlikovala po posebnem bogastvu kožuho vine. Sedaj pa krznarstvo propada, zakaj nekaj tujih, zlasti gornjenemških in italijanskih trgovcev, daje posojila omenjenim prekupčevalcem, ki prebrskajo vse kote, da jim nakupijo in preskrbe kožuho vino, ki jo izvozijo iz dežele, meščani pa ne pridejo več do prave kupčije.

11. T o č i l n i c e in krčme na deželi. Po starih svoboščinah ne bi smele biti krčme v neposredni bližini meščanskih naselbin. Kdor le plača denarno dajatev svoji gosposki, dobi dovoljenje za vinotoč. Tudi oskrbniki in župniki imajo točilnice. Po takih krčmah prihaja do prerekanj, ubojev, umorov, tatvin in drugih hudodelstev. Kljub vladarjevim prepovedim mnogi gospodje zaradi sebičnosti vzdržujejo te gostilne in jim preskrbujejo pod videzom hišnih potreb mitnine prosto vino, ki ga mnogi stočijo do 300 tovorov na leto.

12. T u j i t r g o v c i. Za kranjska mesta je silna škoda, ker je zadnja desetletja nekaj beneških in drugih italijanskih veletrgovcev kupilo za 50 do 100 gld. hiše v Gorici, Trstu in na Reki ter pridobilo meščanske pravice, čeprav se niso naselili s svojimi družinami v omenjenih mestih, marveč so ostali v tujini. Enako ravnaajo tujci, ki še niso poročeni, ko prihajajo na pol leta ali komaj enkrat na leto v mesto, kjer so kupili meščansko pravico. S tem so si namreč prihranili mitnino, pristojbino za skladiščno pravico in uživajo vse svoboščine kakor drugi meščani. Kakor hitro pa bo nastala kakšna nevarnost v deželi ali jim ne bo več prijalo,

¹⁸⁷ S. Vilfan, o. d. 112.

bodo prodali svoje hiše in se umaknili iz dežele. Zato bi moral vladar prepovedati Goričanom, Tržačanom in Rečanom, da bi sprejemali tujce za meščane.

13. Škoti, Savojci in drugi krošnjarji, ki niso naseljeni v avstrijskih deželah, uživajo zaščito plemstva ne le v gradovih in hišah na kmetih, marveč tudi v njihovih poslopih po mestih. Vladar naj ustavi njihovo kupčevanje.

Zaključna trditev spomenice je bila: ako vladar ne bo pomagal mestom in trgov, ne bo preostalo njihovim prebivalcem drugega, kakor da se lotijo kmečkega dela, kolikor imajo kaj zemlje na razpolago. S tem pa bodo prenehala obstajati utrjena mesta, brez katerih ni mogoče obvarovati dežele pred sovražnimi napadi.

Spomenica kranjskih mest je dospela 2. oktobra 1548 k dolnjeavstrijski vladi in komori, ki je določila 20. oktobra posebno komisijo.¹⁸⁸ Ta naj bi proučila posamezne trditve, poizvedovala ter dala svoje predloge. Po tedanjem pravu so izročili zastopniki mest kot zahtevajoča stranka 20. novembra članom komisije vse spise in prosili za skorajšnjo rešitev.¹⁸⁹ Zdi se, da je bila zadeva komisiji precej neljuba, ker so jo skušali zavleči. Šele maja naslednjega leta so uradno obvestili stanove o spomenici in jim naročili, naj predlože svoj zagovor.

Iz raznih znamenj se dá sklepati, da je spomenica močno presenčila in zadela višje tri stanove. Takoj se niso znašli. Čutili so se užaljene v časti in dostojanstvu, toda niso vedeli, kako bi učinkovito zavrnil stvarne trditve v spomenici. Predvsem so želeli pridobiti časa in so ponovno prosili pri vladi, naj ukaže komisarjem, da prenehajo s poizvedbami in nadaljnjim postopkom, dokler ne bodo stanovi predložili svojega poročila.¹⁹⁰ Obenem so izvolili veliki stanovski odbor, ki naj bi zadevo obravnaval in sklepal o njej. Potem pa so se obrnili za nasvete na deželnega glavarja Jožefa barona Lamberga, ki je bil stalno odsoten v Innsbrucku, na Franca grofa Thurna v Gorici, na koroške deželane Volka Engelbrechta barona Auersperga in Auguština pl. Paradeiserja v Brežah ter na štajerske deželane, deželnega maršala Franca pl. Sauraua, Bernardina barona Herbersteina in Mavricija pl. Ragknitza.¹⁹¹

Korošci so jim svetovali, da se morajo najprej odločiti, ali bodo priznali obstoj in učinkovitost kompromisa iz leta 1492 ali pa ga bodo tajili. Za Maksimilijanove listine so bili mnenja, da so jih izposlovali meščani brez vednosti in zaslišanja stanov, kar se je moralo pokazati, ko so jih skušali meščani uveljaviti. Pa tudi kompromis iz leta 1492 ne more biti za vedno merodajen, ker so se izpremenile razmere, ki se jim morajo prilagoditi zakoni in pravila. Meščanske zahteve so smatrali za pretirane, ker se kranjski kmetje brez trgovanja ne bi mogli preživljati, kaj šele plačevati davščine in sodelovati pri pogostnih vojnih vpoklicih. Trditev,

¹⁸⁸ Komisijo so sestavljali: dež. upravitelj Janž pl. Lamberg, koroški vicedom Sigmund pl. Khevenhüller, kranjski vicedom Krištof pl. Knüllenber, Mavricij Weltzer, ljubljanski nakladničar Jurij Seyerl, njegov knjigovodja (Gegenschreiber) Peter Rössler in vicedomski knjigovodja Matej Klombner; 2. X., 20. X. 1548, Stan. fasc. 78, 528.

¹⁸⁹ 6. IV. 1551, Stan. fasc. 78.

¹⁹⁰ 29. VII., 22. XI. 1549, Stan. fasc. 532, 528.

¹⁹¹ 22. XII., 27. XII. 1549, 5. I., 7. I., 11. I. 1550, Stan. fasc. 532.

da sloni obstoj dežele na mestih, ne drži, kajti deželo gredo braniti proti Turkom le gospodje, vitezi in nižje plemstvo s podložniki, meščani pa ne. Deželani so morali že pogosto poslati svoje podložnike v Ljubljano za obrambo mesta. Zato je veliko vprašanje, ali bi bilo deželnemu knezu ob času stiske več do meščanskih naselbin kot do treh stanov. Vsekakor so šla mesta s svojimi obdolžitvami predač in takšnih obtožb ne bi mogli dokazati.¹⁹²

Štajerci so se izgovarjali, da ne upajo dati določnih navodil za odgovor na spomenico, ker premalo poznajo svoboščine kranjske dežele. Menili so pa, da ne gre jemati teh pritožb preveč resno, ker niso navedeni storilci. Tudi niso meščani v svojih trditvah dosledni. Zastopajo stari red, zahtevajo pa zase desetine, ki štejejo med rente. Tudi štajerski stanovi so bili načelno za ukinitve podeželskih žegnanj, toda na Spodnjem Štajerskem imajo glavni dohodek od vina, ki ga ni mogoče vnovčiti brez sodelovanja ljudskih množic. Zato so tamošnja žegnanja pustili.¹⁹³

Franc grof Thurn, ki je moral biti dober poznavalec kranjskih razmer, je predlagal, naj v svojem odgovoru uporabijo med drugim te misli: Meščanska vloga ni več učinkovita, saj je prenehalo veljati pooblastilo vladne komisije, ker ni začela z delom leto in dan. Opozoriti morajo na veliko nevarnost, ki grozi deželi zaradi silnega sovraštva med stanovi na Kranjskem.

1. Ravnanje višjih stanov je bilo vedno v skladu z vladarjevimi predpisi in tudi niso uporabljali svojih podložnikov za nedovoljeno kupčevanje. Deželani in podložniki ne morejo kupovati vsak čas potrebščin v mestih, ker jih meščani predrago zaračunajo. Če ostane kdo meščanom kaj dolžan, mu pridrže konja in voz, ko pride na tedenski sejem. Glede tistih, ki bivajo daleč proč od mesta in tedenskih sejmov, pa je odobril policijski red posebne olajšave.

2. Kranjska mesta, ki jih ni več kot 10, se ne bi smela primerjati z mesti v drugih deželah. Zato pomeni plemstvo s svojimi gradovi in podložniki mnogo več kot peščica meščanov in slabo utrjenih mest in trgov, ki ne bi mogli zadržati sovražnika. Vzroki nazadovanju mest so v njihovem slabem gospodarstvu, v prekomerni požrešnosti in pijančevanju meščanov. Plemičem enako se skušajo oblačiti meščani in njihove žene v razkošna oblačila, prirejajo bankete, kakor bi bili knezi in grade sijajne hiše in sobane z denarijem, ki so si ga izposodili na visoke obresti; medtem ko puščajo mestna obzidja propadati. Noben meščan noče več ostati pri svojem rokodelstvu, vsak želi trgovati, imeti kramarijo in točiti vino. Zato morajo nazadovati, zabresti v dolgove in pasti v revščino. Če bi se pa držali svojih rokodelstev in obdelovali lepe meščanske njive, bi dobro shajali.

3. Stara, hvale vredna navada v nekaterih sodnih okoliših je, pa tudi pravično je, da ima zemljiški gospod prednostno pravico pri odkupu živine, ki so jo zredili njegovi podložniki na zemljiškogospodski zemlji.

4. Dokler visi tržno znamenje, imajo na tedenskih sejmihi meščani prednost pri nakupovanju vsega, kar se pripelje v mesto. Zato je pra-

¹⁹² 15. I. 1550, Stan. fasc. 78.

¹⁹³ 20. I. 1550, Stan. fasc. 532.

vično, da ima plemič v svojem sodnem okolišu in na svojih zemljiščih tudi neko prednost pri nakupovanju. Zakaj ne bi smel prodati deželan svojega vina, žita, živine, sira, masla, voska v Idrijo in železne rudnike ter za druge deželne potrebe n. pr. za preskrbo vojaštva? Ker izdelujejo mestni rokodelci slabo in drago blago, zakaj ne bi smel deželan vzdrževati na svoje stroške v svoji hiši dobrih rokodelcev, ki bi delali zanj in za njegove ljudi?

5. V pobiranje desetine se nimajo vtikati meščani. Radi bi, da bi bili plemiči ponižni in bi kupovali njihovo preležano blago za dvojno ceno na rovaše, da bi obedovali v meščanskih gostilnah po prekomernih cenah, da bi jim zastavljali plemiči zemljišča svojih kmetov ali pristave in bi pobirali meščani visoke obresti ali celo pridobili zemljišča v svojo last, kakor se je že nekaj kratov zgodilo.

6. Domneva meščanov, da so povezani plemiči s kmeti v trgovskih družbah in delijo dobiček na polovico, je izraz meščanske miselnosti in grdo obrekovanje, zaradi katerega zaslužijo kazni. So pa meščani, ki so kupili posestva na kmetih in stremijo po plemiškem položaju, pa še vedno trgujejo kot ostali meščanski trgovci. Iz tega je razvidno, kako se drže meščani razlike v stanovih, ki jo poudarjajo v uvodu svoje spomenice.

7. Glede pogodbe iz leta 1492 je treba upoštevati, ali veljajo še vsi členi. Nevoščljivost meščanov do kmetov se kaže tudi v tem, da so dali Kämničani zašuti svoj vodnjak ali cisterno, ki so jo imeli v mestu. Sedaj samo zato nimajo vode, da bi kmetje, ki prihajajo v mesto, ne mogli piti vode in bi bili prisiljeni kupovati vino pri mestnih gostilničarjih. Iz istega vzroka Ljubljancani in Kranjčani nočejo napeljati vode v mesto in napraviti vodnjaka, čeprav bi bilo to nujno potrebno in obče koristno. Meščani pač želijo, da se kmetje opijejo. Ko pa pride do preteпов in drugih nerednosti, je mestni sodnik s svojimi biriči takoj pripravljen, da kaznuje te revne ljudi z visokimi globami, kar daje meščanom novih dohodkov tedenskega sejma, medtem ko morajo kmečke žene in otroci doma trpeti pomanjkanje in lakoto. V tem se kaže vsa skrb meščanov za »policijo«. Kmetje ne nosijo obleke in čevljev kakor meščani. Zato bi jim bilo težko, da bi dajali delati pri meščanskih rokodelcih svoje dolge sukne, bele jopiče in škornje; rajši jih izdelajo sami. Meščani se pritožujejo nad visokimi plačami tovarnikov, ne povedo pa, kako velike sodčke in težke tovore nalagajo, da bi prihranili pri nakladah, vsled česar padajo konji.¹⁹⁴

Najboljši nasvet pa je dal neki kranjski deželan deželnemu upravitelju, češ da stanovi ne smejo povezovati meščanske spomenice z delom za novi policijski red. Brez ozira na spomenico naj nadaljuje posebni odbor s posvetovanjem o tistih členih, glede katerih še ni bilo doseženo soglasje. Zoper »sramotilni spis« meščanov pa naj nastopijo stanovi ob primernem času s tožbo. Da bo zvedel zanjo Ferdinand I., naj se obrnejo do kr. zakladničarja Janža barona Hofmanna in dvornega maržala Janža barona Trautsona. V točbi naj poudarijo velike zasluge kranjskega plemstva v teku stoletij za vladarsko dinastijo, njihove žrtve v krvi ter krivico, ki jim jo dela najnižji (četrti) stan, ki jim joče dajati nauke in

jih sramoti, da kradejo vladarju komorno imovino (mitnino in podobno), jih naziva oderuhe, branjevce, lažnivce, ne da bi navedel imena oseb, ki so zagrešili očitana dejanja. Če prodajajo stanovi desetinsko žito, vino, živino, sir, maslo, ribe, repo, zelje, hruške, jabolka, češnje, les in druge pridelke, ni to nečastno, saj ravna jo tako tudi drugod po svetu in celo knezi.¹⁹⁵

Deželni upravitelj je sklical nato za 26. januar 1550 sestanek posebnega stanovskega odbora in povabil nanj tudi zastopnike mest in trgov. Občevanje stánov z meščani je bilo že dokaj hladno, kmalu je postalo naravnost neprijazno. Mestnim zastopnikom se je zdelo čudno, da nihče ne omenja deželnoknežje komisije, ki je bila postavljena, da obravnava njihove pritožbe. Stanovski zastopniki so načeli najprej vprašanje pogodbe iz leta 1492 ter prebrali osnutek kranjskega policijskega reda. Pri tej priliki so predložili pet novih členov, ki jih mestni odposlanci še niso poznali (o 6 žegnanijskih sejnih, o nadzorstvu stanov nad merami po mestih, o prepovedi, da bi odslej meščani določali cene blagu ter o podružnikih deželanov po mestih in trgih). Zastopniki mest so sprevideli, da mislijo gospodje in deželani pri sestavljanju členov izključno na svoje koristi; zato so odločno odklonili omenjenih pet členov, medtem ko so želeli stanovi prepustiti odločitev o tem vladarju. Mestni odposlanci so bili mnenja, da bodo dobili prepis sejnega zapisnika, iz katerega bi bil razviden ves potek obravnave, pa jim niso hoteli ustreči. Na naslednjem sestanku meseca aprila, ki se ga je udeležil tudi deželni glavar Jožef baron Lamberg, so menda obljubili stanovi, da bodo na posebni seji prebrali sprejete člene novega policijskega reda in da jim bo izročil deželni pisar prepis omenjenih členov. Ker pa do junija stanovski odbor ni držal besede in je zadevo zavláčeval, so opozorili na to stanove odposlanci mest, obenem protestirali zoper uvod v člen, ki omenja predruženje mer po mestih. Stanovi pa so jim odpisali, da se ne spominjajo kakšne obljube, češ da so bili sprejeti členi že svoj čas prebrani na sestanku, da pa sprejeti členi ne bodo dobili veljave, dokler ne bo dosežen sporazum glede še ostalih peterih členov. Tudi člena o kontroli nad merami ne morejo izpremeniti, ker ga je sestavil poseben odbor.

Avgusta 1550 so se odposlanci mest ponovno obrnili do stanov ter jih opozorili, da s svojim ravnanjem kršijo načelo enakosti in medsebojnega zaupanja, ko jim odrekajo pravico do prepisa členov policijskega reda.¹⁹⁶ Obenem so predložili opise mejá, do koder naj bi segala *gospodarska območja* (Bannmeile) posameznih kranjskih mest, kjer bi smelo biti tudi samo omejeno število rokodelcev:

za Ljubljano: od Guncelj pri Št. Vidu k Savi, preko nje na Gameljne — Črnuče — Nadgorica — Dragomelj — Pšata — Beričevo — preko Save na Sostro — Javor — Šmarje — Pijava gorica — Ig — preko Ljubljance na Notranje gorice — Log — Sv. Peter pod Polhovim gradcem — »Huetttenberg« (morda Hertenberg = Jeterbenk) — Gunclje;

¹⁹⁵ S. d. Stan. fasc. 532.

¹⁹⁶ S. d. Stan. fasc. 78, 532, Reg. I. fasc. 12, MALj.

za K a m n i k : Kamniška Bistrica — cerkev sv. Primoža — Črna (Oxen — und Schwarzenperg) — po Tuhinjski dolini na Šmartno — Zlato polje — Podpeč — Dob — Mengeš — Sinkov Turen — Vodice — Zg. Brnik — Cerklje — Šenturška gora;

za K r a n j : Tržiška Bistrica — Križe — Predvdor — Velesovo — Trboje — preko Save na Mavčiče — proti škofjeloški meji — Zgornja Besnica;

za R a d o v l j i c o : Poljče — Leše — Ljubno — Zaloše — Dobrava — Kropa — Kamna gorica — Lipnica — Brda — Vrba — sv. Miklavž pod goro — Smokuč — Begunje;

za V i š n j o g o r o : Šmarje — Osredok — Radohova vas — G. Krka;

za K r š k o : po Savi navzgor do Loga — Zavratec — Raka — proti kostanjeviški meji — od Krke nazaj k Savi in preko nje na Štajerskem, v smeri proti Brežicam — Globoko — Pišce — po robu hriba: Trattenberger perg — Plešivec — proti Sevnici;

za K o s t a n j e v i c o : brod Grič — Poklek — rob Gorjancev, kjer so pota zaradi varnosti zasekana — grad Prežek — Tolsti vrh — Robič — proti Krškemu po cesti in od Save h Krki;

za N o v o m e s t o : Mirna peč — Hmeljnik — Šmarjeta — do meje mehovskega deželškega sodišča — Šentjernej — Mehovo — Toplice pri Roseku (danes Dolenjske Toplice);

za K o č e v j e : Lazina — Log — Mačkova vas — Mozelj — Friedrichstein.¹⁹⁷

Ker so bili nekateri člani stanovskega odbora mnenja, da so meščani prekoračili dopustno mejo polovične oziroma ene milje hoda, so naprosili ugledne deželane,¹⁹⁸ ki so imeli svoja posestva v bližini omenjenih mest, naj jim sporoče, do kod sega po njihovem mnenju okoliš. Odgovori so bili za meščane porazni:

za K a m n i k : Stranje — Žagarjevo — Gozd — Sv. Tomaž — Vranja peč — Sv. Ulrik — Vrhovlje — Radomlje — Homec — Križ — Sv. Ana pri Tunjicah — Stranje;

za V i š n j o g o r o : stara urbarska krčma stiškega samostana »pri Matjažu« ob cesti — Rdeči kal — Hrib nad Kravjekom — Nova vas — Zagradec — Grosuplje — Polica — Leskovec — Stična. Št. Vid pri Stični ima trške pravice in svoje letne sejme;

¹⁹⁷ Vsi spisi s. d. Stan. fasc. 532.

¹⁹⁸ 10. XI. 1550, Stan. fasc. 532; naprosili so za okoliš Kamnika: Jurija in Janža pl. Lamberga s Črnelega, Ruprehta Kosarja, komendatorja iz St. Petra (Komende) in menceškega vikarja Matevža iz Stične, za Kranj: Antona barona Thurna, Janža Jožefa barona Egk-Hungerspacha z Brda in Franca pl. Rain, za Radovljico: Antona barona Thurna, Franca pl. Lamberga s Kamna, Jakoba pl. Gallenberga, Marka Slahtniča, župnika v Zaspu, za Višnjo goro: stiškega opata Volbenka, Viljema Praunspergerja z Višnje, Florijana Scharfa, zastavnega gospoda Višnje gore, za Krško: Volka pl. Wernegga, Jurija pl. Sigestorfa in Jurija Hallerja, za Kostanjevico: priorja v Pleterjah, Volka pl. Wernegga, Jurija pl. Sigestorfa, Jurija pl. Obritschana, za Novo mesto: Krištofa Crnomeljskega, Andreja Mordaxa z Grabna, Jurija pl. Obritschana s Starega gradu, Krištofa Galla z Luknje in Krištofa Grischitscha s Poganc, za Kočevje: Viljema Schnitzenpaumerja in Adama Langenmantla.

za Krško: po Savi navzgor do Impolce — Studenec — Senuše — G. Podlog — Gorica — Sv. Ulrik na Krškem polju — onstran Save na Štajerskem proti Brežicam do Pohance — Pišce — Topol — mitnica na razpotju (Maut am Creitzweg oder peim Teycht genandt) — proti Sevnici do Brezja;

za Kostanjevico: proti Raki do vasi Koren — Mršečnja vas — Groblje na šentjernejskem polju — Osunja (na Hrvaškem) — Sv. Križ (kjer gre cesta na Zagreb in Samobor) — Malo Mraševo — vas Pristava (Märhoffl);

za Novo mesto: proti Mirni peči do Kačje ridi — proti Hmeljniku do Gornje Kamnice — proti Šmarjeti do potoka Lešnice pod Starim gradom — proti šentjerneju do istega potoka — proti Mehovu do Stranske vasi — proti Toplicam, Kočevju in Žužemperku do Vavte vasi;

za Kočevje: Slovenska vas — Stara cerkev — Gorenja vas — Cvišljari — Lienfeld — hrib Friedrichstein. Cesta iz Primorja in Krasa se cepi četrto milje od Kočevja pri vasi Mlaka (Kerndorf). Ena gre na Metliko, druga na Vinico in dalje na Hrvaško.¹⁹⁹

Na dvorni pravdi avgusta 1550 so obljubili stanovi, da bo v kratkem sklican nov sestanek za obravnavo policijskega reda, toda vabila so razposlali šele 10. novembra za 6. december, v zadnjem trenutku pa so preložili sestanek na 19. januar 1551.²⁰⁰ Za mesta so se odzvali zastopniki Ljubljane, Kamnika, Kranja, Radovljice, Višnje gore, Krškega, Novega mesta in Kočevja. Odposlanci Kostanjevice so prišli malo kasneje, Lož in Metlika pa nista bila zastopana.²⁰¹ Ker pa odposlanci niso hoteli navesti svojih imen, niti katere meščanske naselbine zastopajo, ni hotel deželni upravitelj pričeti z razpravljanjem. Tako so minili trije dnevi, dokler niso ugodili mestni odposlanci zahtevi. Potem pa so stavili na dnevni red vprašanje mestnih gospodarskih okolišev in hoteli vedeti, kako dolga je po mnenju mestnih odposlancev ena milja in koliko sežnje obsega. Mestni zastopniki so odvrnili, da so pismeno predložili meje okolišev in upajo, da bodo ti okoliši vneseni v novi policijski red. Zdaj pa so jim očitali zastopniki stanov, da so njihovi opisi ne le neenaki, marveč so tudi prekoračili razdaljo ene oziroma polovične milje. Predlagali so, naj se računa 5000 sežnjev za eno nemško miljo, polovica za pol milje hoda. Te razdalje naj se odmerijo in s tem preprečijo morebitni spori. Mestni odposlanci pa o tem niso hoteli ničesar slišati in so vztrajali pri svojih pismenih predlogih. Zato sta obe stranki prepustili odločitev vladarju. Popoldne so načeli stanovski zastopniki zopet nekaj še spornih členov policijskega reda. Ko pa so prišli do vprašanja, kdo naj kaznuje kršitev

¹⁹⁹ 4. XI., 23. XI., 28. XI., 30. XI. 1550, 8. I. 1551, Stan. fasc. 532.

²⁰⁰ 25. VIII., 10. XI., 1. XII. 1550, Stan. fasc. 78, 532, 282.

²⁰¹ iz Ljubljane: župan Janž Dörn, sodnik Blaž Zamrl (Samrl), Severin Hof, Klement Karner, Andrej Estrer; iz Kamnika: Bernard Stainer, Anton Gritschain in mestni pisar Florijan Warasiner; iz Kranja: Primož Stockzandt, Jakob Dachs in mestni pisar Janž Gneditz; iz Radovljice: mestni sodnik Valentin Aslar, Luka Germeric; iz Višnje gore: Vincenc Steyrer, Matevž Šenovec; iz Krškega: mestni sodnik Krištof Schelhaimer, Fabijan Laybächer; iz Novega mesta: mestni sodnik Pavel Sparer, Matevž Raihar, mestni pisar Krištof Seyrling; iz Kočevja: Mihael Schweig, Jakob Erandt.

predpisov, so predlagali mestni odposlanci takole instančno pot: najprej naj bi bil pristojen zemljiški gospod, v drugi stopnji deželno oblastvo. Ako pa to ne bi storilo svoje dolžnosti, naj bi bila sodišča posameznih mest sama upravičena, da ukrenejo potrebno. Zdaj pa je izbruhnil zadržani gnev deželanov. Izjavili so, da so mestni odposlanci s svojo trditvijo kršili stanovske svoboščine in da zaradi tega gospodje in deželani ne morejo več razpravljati z zastopniki mest, marveč morajo sporočiti to žalitev stanovom na deželnem zboru, ki bodo ukrenili potrebno zoper mesta. Temu so se čudili mestni odposlanci, da ne morejo dojeti, kako bi mogli s preprostimi pomisleki, ki so jih izrazili na vprašanje stanovskih zastopnikov, kakorkoli kršiti deželne svoboščine. Tako so zopet odšli zastopniki mest, ne da bi bili kaj opravili.²⁰²

Zato so pa precej upravičeno očitala mesta stanovom, da nimajo resne volje, da bi uveljavili na Kranjskem pravično in za vse enakomerno dobro »policijo«. Zdi se jim, da gre pri stanovih le za navidezna dejanja in da so jih že 2 in pol leti vodili za nos. Ponovno so se obrnili s prošnjo do vladarja in pojasnili, da deželnoknežja komisija noče pričeti z delom in da jim stanovi niso hoteli dati prepisa obravnavanih členov. Prosili so, naj dovoli, da vsaka stranka pismeno utemelji svoje stališče glede spornih členov, vladar pa naj odloči. Ker pa utegne spor še dlje časa trajati, naj ukaže prelatom, gospodom in duhovščini, da se vzdržé kupcij ter žive stanu primerno, od gilit, rent in drugih dohodkov. Obenem naj potrdi z mandatom veljavnost pogodbe iz leta 1492. V tekočem letu 1551 so gorenjski tovarniki in kmetje prepeljali že za več tisoč gld. sladkega vina iz laških dežel v druge pokrajine, kar je proti predpisom pogodbe iz leta 1492. Koliko škode so prizadejali revnim meščanskim trgovcem s prevozom železa; žebeljev, olja in drugega blaga, se ne da oceniti. Najbolje bi bilo, ako objavi vladar sprejete člene kranjskega policijskega reda. Enako naj prepereči delovanje tujih krošnjarjev in potujočih trgovcev, kakor je predpisal Maksimilijan I. in stoji v posebnem členu policijskega reda iz leta 1542.²⁰³

Na sprotje med višjimi stanovi kot zastopniki zemljiškogospodstvenih interesov in mesti kot zagovorniki mestne gospodarske politike se je s tem na Kranjskem tako močno poostrilo, da je bilo odslej nemogoče, da bi zastopniki obeh skupin mirno in trezno obravnavali predloge za novi policijski red, čeprav bi morali sedaj vzeti v poštev tudi pravila o rokodelcih iz leta 1527 in poslati svoje pripombe vladi in komori na Dunaju, ki je želela priključiti policijskemu redu tudi omenjena pravila v predelani obliki.²⁰⁴ Drugače je bilo na Štajerskem in Koroškem, kjer so bolj mirno razpravljali na deželnih stanovskih zbora in dvornih pravdah o predlogih za novi policijski red.²⁰⁵ Ker bi moral veljati tudi za Goriško, je Ferdinand I. vnovič pozval goriške stanove, naj sporoče hibe in pomanjkljivosti policijskega reda iz leta 1542, vendar mi ni znano, če so se odzvali.²⁰⁶

²⁰² 21. I. 1551, Stan. fasc. 78.

²⁰³ S.d. Stan. fasc. 78, 532.

²⁰⁴ 3. I. 1551, Stan. fasc. 394.

²⁰⁵ BKStGQu 4 (1867) 54.

²⁰⁶ 18. V. 1551, Stan. fasc. 216.

Kranjski prelati, gospodje in deželani so se čutili žaljene kot celota, kot trije višji stanovi. Bilo jim je sedaj največ do tega, da odgovore na kratko vladarjevi komisiji in preneso nadaljnji postopek pred vlado in komoro na Dunaju. Opozorili so komisarje, da je napad meščanov naperjen predvsem zoper nje, njihove svoboščine in stare običaje, velja pa tudi vladarjevim zastavljenim in s pridržkom zopetnega odkupa prodanim zemljiškim gospodvom in njihovim podložnikom. Po njihovem zatrjevanju so se vsi štirje stanovi doslej dobro razumeli, se ljubili, bili prijateljsko zaupni in edini. Sedaj so pa meščani obšli redno instančno pot in s tem ravnali zahrbtno. Vendar nima pritožba mest tistega pomena, ki ga ji pripisujejo, ker preočitno meri na sramotenje višjih stanov. Starejše listine, ki so jih navedli meščani, so bile razveljavljene s pogodbo leta 1492, ki pa je ustrezala le tedanjim razmeram in potrebam. Člena o prekupčevanju v policijskem redu iz leta 1542 pa se mesta in trgi sami ne drže. Trditev, da prikrajujejo višji stanovi s kontrabantom komorno imovino, je grdo obrekovanje. Stanovi se strinjajo, da je potrebno odpraviti podeželske žegnanjske sejme z nekaterimi izjemami. Nujno potrebno je, da nakupijo posestniki zastavljenih gosposk in deželani vsako pomlad nekaj drobnice, ki jo čez leto pasejo, sir, maslo in volno pridobivajo, jeseni pa mesarjem prodajo. Ako ne bi tako ravnali, bi morali kupovati za hišne potrebe sir, maslo, loden in drugo. Ne more biti prepovedano, ako kupujejo podložniki živino na pristavi svojega zemljiškega gospoda in obratno, ako prevzame deželan ali imetnik zastavljene gosposke proti plačilu živino svojega podložnika. Deželani in drugi zemljiški gospodje ne morejo pridelati na svojih graščinskih njivah dovolj žita za svoje potrebe, tudi v večjem delu Kranjske, zlasti na Gorenjskem, ni lahko dobiti od podložnikov, ki imajo majhne grunte, predpisane količine dajatvenega žita. Zato so navezani na desetine, ki so mnogim deželanom najvažnejši dohodek. Desetina pa je vedno veljala za prosto gildo, ki je na razpolago vsem deželanom, pa tudi meščanom. Plemiči morejo sami pobirati desetino ali jo oddajati v zakup, kakor jih je volja. Mnogi imajo skromno posest (komaj 10 funtov gilde ali še manj). Brez desetinskih dohodkov bi se morali lotiti svoje posesti, jo zastaviti ali prodati. Potem bi pripadla meščanom, ki bi plačali zanjo več, kot bi mogli dati sorodniki, ki imajo retraktno (odkupno) pravico. S tem bi prešla deželanska posestva v meščanske roke.²⁰⁷

Za p o s t o p e k pri vladi in komori sta pooblastili obe stranki svoje zastopnike. Gospodje in deželani so poslali deželnega oskrbnika Jakoba pl. Lamberga in Karla pl. Purgstalla,²⁰⁸ kranjska mesta pa plemiča Petra Teuffenpacherja, ki je bil kranjski meščan,²⁰⁹ in ljubljanskega mestnega pisarja Stružnika.²¹⁰ Zadevo so stanovi imeli za tako važno, da odposlancem ni bilo dovoljeno prepustiti pravnomočnega zastopstva kakšnemu dunajskemu odvetniku ali prokuratorju.²¹¹

²⁰⁷ 9. I. 1551 in s. d. Stan. fasc. 532.

²⁰⁸ S. d. (po 2. III. 1551), 20. IV. 1551, Stan. fasc. 532.

²⁰⁹ Prim. Jos. Z o n t a r, Zgodovina mesta Kranja, Lj. 1939, 166, 169, 187.

²¹⁰ S. d. Stan. fasc. 532.

²¹¹ Ravnotam.

Sredi marca 1551 so izročili stanovski odposlanci pri vladi kranjski *osnutek policijskega reda* s spremnim poročilom, v katerem so se opravičevali, zakaj tako pozno dostavljajo zahtevane predloge. Vso krivdo so skušali zvaliti na mesta, češ da so ravno želeli ustreči ponovnim pozivom vladarja, ko so zvedeli za pritožbo mest. V njej so se sklicevala mesta na neko pogodbo iz leta 1492, za katero pa višji stanovi niso vedeli. Čeprav mesta niso dejansko uživala pravic iz omenjenega dogovora, niso zavrnilo stanovi te pogodbe, marveč so želeli rešiti sporna vprašanja mirno in blagohotno, upoštevaje posebne razmere dežele, zlasti njeno obmejno lego in skromno donosnost tal. Na več sestankih so obravnavali z odposlanci mest posamezne člene policijskega reda. Vendar se je vse zavleklo zaradi nujnih deželnih zadev. Nekaj členov je ostalo spornih. Stanovi so nadalje skušali utemeljiti potrebo, da jih potrdi vladar neizpremenjene. Od mest predlagane meje gospodarskih okolišev pa so potegnjene po zatrjevanju stanov tako, da se ponekod dotikajo, nekatere celo križajo, n. pr. Kostanjevice in Novega mesta. S tem bi bila vključena v mestne okoliše skoraj vsa dežela. V teh območjih pa ne bi smelo biti niti roko-delcev niti krčem. Zato naj vladar zavrne pretirane zahteve meščanov in dá točno odmeriti meje okolišev. Ker je vino iz Slovenske Marke kisló in se teže proda, ne sme biti dovoljen uvoz hrvaškega in slavonskega vina. Podobno kakor na Spodnjem Štajerskem tudi ne smejo veljati omejitve za krčme in točilnice, sicer bo ostalo vino neprodano.²¹²

Nato so predložili meščani svoj *ú g o v o r* glede spornih členov in mestnih okolišev. Opozorili so na vladarjevo splošno prepoved podeželskih žegnanjskih sejmov, ki mora veljati tudi za šest sejmov, ki jih želijo stanovi obdržati. Ti sejmi so po zatrjevanju meščanov večji in odličnejši sestanki kmetov in preprostega ljudstva kakor žegnanja in letni sejmi v mestih, ki so slabše obiskani, odkar so opustošene sosednje dežele (Hrvaška, Slavonija in Ogrska) od Turkov. Omenjeni sejmi ne služijo občemu blagru, marveč sebičnosti gospodov in deželanov, ki imajo od njih dohodke od sodstva (globe), stojnine in mitnine. Meščani ne nasprotujejo preiskavi mer in uteži po mestih in trgih, opraviti pa jo morajo nepristranski komisariji. Ne bi pa bilo primerno, ako hranijo matične mere stanovi, kajti mesta spadajo h komorni posesti in ne smejo biti stanovom podrejena. Za hrambo pride v poštev le vicedomska uradna hiša. Mesta morajo nadalje imeti izključno pravico do merjenja blaga, ki ga prineso v mesto naprodaj, do pobiranja mernin in veljave mestne mere.²¹³ Ni pa res, da mestni sli planejo na sadje, ki ga pripeljejo kmetje, pač pa je v mestih splošen običaj, da sadje pregledajo, če ni nezrelo, slabo, nagnito. Ako je zrelo in dobro, vzame mestni sodnik mitnino in dobi od prodajalca predpisano merico sadja. Novih mitnin pa meščani niso nikjer uvedli. Člen o podružnikih in gostačih v mestih in trgih ne spada v policijski red, ker gre za svoboščine gospodov in deželanov na eni strani ter mest na drugi strani. Obe stranki naj ostaneta pri svojih običajih in svoboščinah. Ne gre, da bi dosegli deželani za svoja zemljišča v mestih pravico »eksempcije«. Mesta in trgi nujno potrebujejo, da se jim določijo gospodarski okoliši, ker se je število

²¹² S. d. 1551, ravnotam.

²¹³ S. Vilfan, Prispevki za zgodovino mer na Slovenskem, ZČ VIII (1954) 36.

rokodelcev na kmetih preveč pomnožilo in so postali rokodelci najvažnejši del mestnega prebivalstva, odkar je trgovina na velike razdalje skoraj usahnila. Sicer želijo vsa mesta enotne okoliše do razdalje ene milje hoda, toda to ne more zadoščati Ljubljani, ki ima na eni strani preko ene milje hoda široko barje, kjer ni hiš in vasi, enako Kamniku, Radovljici in Kočevju, ker je na eni strani pogorje, kjer je malo ali nič prebivalcev. Krško leži ob Savi, ki loči Kranjsko od Štajerske. Zaradi tega vendar ne more to mesto uživati samo polovice okoliša z razdaljo ene milje. Ni pa res, da so kranjski stanovi že davno želeli ustreči vladarjevemu pozivu in predložiti pripombe glede policijskega reda. Kljub ponovnim ukazom se od 1542 do 1548 niso lotili zadeve in bi ostalo tako, ako mesta ne bi bila vložila leta 1548 pritožbe. Nadalje je nemogoče, da bi stanovi ne vedeli za pogodbo iz leta 1492, ko so takrat prejeli en izvod listine kakor zastopniki mest. Zatajili so jo, ker jim je bila zoprna. Ta pogodba je bila sklenjena po resnem preudarku, s privoljenjem zastopnikov obeh strank. Odslej so bila mesta in trgi vedno v mirni posesti in uporabi te pogodbe, ki je niso mogla kršiti s silo storjena protipravna dejanja deželanov in kmetov. Mesta ne nosijo krivde za zavlačevanje zadeve.²¹⁴

Aprila se pa stanovski zastopniki niso več zadovoljili z dotedanjo taktiko brambe, marveč so začeli napadati. Vložili so pritožbo zoper mesta, češ da ogrožajo meščani obstoj višjih stanov z n a k u p o v a n j e m rent in g i l t na deželi. Zahtevali so, da pride tudi o tem poseben člen v policijski red. Meščani se ne zadovolje s trgovino in obrtjo, marveč kupujejo polja in pristave. Mnogi imajo več rent in gilt kot kakšen gospod ali navaden plemič. Kljub temu ostajajo pri svojem meščanskem poklicu. Z bogatim dobičkom iz trgovskega poslovanja kupujejo vedno več rent in gilt, nudijo 40 do 50 gld. za zemljišče, za katero bi bil dal deželan 20 do 30 gld. Ker plemiči toliko ne morejo dati, morajo odstopiti od kupčije. Če zvedo meščani za deželana, ki je prišel v stisko in gospodarsko nazaduje, mu vsiljujejo po visoki ceni slabo blago, da postane odvisen od njih. S tem si olajšajo pridobitev gilt, ki jih odjemljejo rodovnim dedičem posestva. Deželan s težavo kaj prihrani pri svoji gildi, če ima več otrok, ker jih mora primerno opremiti in poročiti. Če pa razdeli svojo skromno gildo med kopo otrok, plemiči tako osiromašijo, da ne morejo več v službo na dvoru vladarja, kneza ali drugega gospoda. Še za vojaško službo potrebne oborožitve si ne morejo več oskrbeti ter stanu primerno živeti. Vsled stiske postajajo mali plemiči in vitezi bolj in bolj podobni kmetom in se morajo kakor ti ukvarjati s poljedelstvom in živinorejo ali pa se preseliti v mesta in zastaviti ali prodati svoja posestva. Zaradi tega prehajajo rente in gilde v roke meščanov, sloj vitezov in plemičev pa slabi. Meščan, ki se je polastil plemiških rent, pa ni prevzel viteških obveznosti, marveč je ostal za mestnim obzidjem pri svojem poklicu, deželi pa manjka čet ob vpoklicih. Zato mora biti vladarju več do treh višjih stanov kot do peščice razpadajočih mest.

Ker je članom treh višjih stanov ostro prepovedano, da bi se ukvarjali z meščansko trgovino in ker meščani ne dovolijo, da bi si kupili

²¹⁴ S. d. 1551, 27. III. 1551, Stan. fasc. 532.

plemiči hiše v mestih, razen če se zavežejo, da bodo izpolnjevali meščanske obveznosti, naj pusté meščani pri miru vse to, kar služi trem stanovom za preživljanje. V policijski red naj pride določba, da odslej *vladar ne bo dovolil, da kupi meščan posestvo, desetino, gildo, grad na kmetih (alod ali viteški fevd), da posoja denar nanj ali si drugače pridobi pravice, dokler se ni odpovedal svoji meščanski pravici, meščanski obrti in poklicu ter vse to verodostojno izkazal*. Ta predpis naj ne velja za pridobitve pod naslovom *zakonitega dedovanja*, vendar takšnih posestev ne bi smeli prosto zastavljati ali prodajati, marveč bi jih morali prepustiti deželanom ali osebam, ki so opustile meščanske poklice in živé le od svojih rent in gild. Z *neviteškimi fevdi* (Beutellehen), ki so jih pridobili meščani ali jih še bodo z zastavitvijo ali nakupom, smejo ravnati kakor doslej. Tako se bo izboljšal položaj plemstva in tudi za mesta in trge bo ugodneje, ker bodo obdržali mnogi meščani svoj stan, medtem ko sedaj mnogi ne izpolnjujejo niti deželskih niti meščanskih dolžnosti. Na Kranjskem kot obmejni deželi pa je nujno potrebno, da opravlja plemstvo svoj viteški poklic. Z navedenimi predpisi se ne zapira nikomur poti do višjih časti, kot mu gredo po rojstvu. Proti dobremu redu pa bi bilo, ako izvršuje kakšen meščan poleg svojega še poklic treh višjih stanov ter jim z lagodnim pridobivanjem odjeda kruh.²¹⁵

V svojem odgovoru so poudarili mestni zastopniki, da nimajo meščani bogatih dobičkov v svojem poklicu. Brez vrta in polja v okolici mest bi se mogel komaj steti meščan preživljati od obrti in trgovine. Le nekaj jih je, ki so si mogli kupiti večje rente in gilde na deželi, pač pa jih je 20 do 30, ki so podedovali gilde in zemljišča na kmetih od staršev. Ob nazadovanju trgovskih poslov pa so prisiljeni drugo za drugim prodajati, da se preživljajo. Pritožba stanovskih zastopnikov skuša doseči, da bi peščica bogatih plemičev po mili volji pridobivala gilde in zemljišča obubožanih nižjih plemičev na pol zastonj, medtem ko bi jih mogli sicer prodati drugam vsaj za dvojno ceno. Ni pa res, da prežijo meščani na deželane zaradi njihovih gild, marveč jih plemiči sami prihajajo prosit posojila. Če jih napotijo na sorodnike in druge plemiče, jim odvrnejo, da ne vedo nikogar, ki bi jim hotel pomagati. Meščani gotovo niso ovirali gospodov, vitezov in plemstva v njihovem stanu ali viteškem opremljanju s tem, da bi jim odvzemali dediščine. Včasih so tudi meščani posodili plemičem konje, denar in drugo za opremo, pa tudi sami so se oboroženi udeležili vojaških pohodov.²¹⁶

Tako se je pravdanje pred dunajsko vlado zapletalo. Na naroku 29. maja 1551 so potožili mestni odposlanci, da so že 11 tednov na Dunaju, in prosili vladarja, naj pospeši postopek in določi peremptorni rok, do katerega bi bile stranke dolžne predložiti vse pravdne spise, na podlagi katerih bi nato izdala vlada odločbo.²¹⁷ Stanovski odposlanci pa so imeli nekaj za bregom. Nikakor niso hoteli. Pri vsakem spisu mestnih zastopnikov so iztrgali iz besedne zveze nekaj odstavkov in jim dali

²¹⁵ S. d. 1551, Stan. fasc. 532.

²¹⁶ 19. V. 1551, Stan. fasc. 532.

²¹⁷ 29. V. 1551, Stan. fasc. 532.

docela drugačen pomen. Trdili so, da vsebujejo ti pravdni spisi tako huda sramotenja višjih stanov, da presega njihova pooblastila in da morajo poročati o tem stanovom na Kranjsko. S tem so želeli tudi prevladati vzrok za zavlačevanje postopka na mestne odposlance.²¹⁸ Šele na ponovno prošnjo zastopnikov mest je postavila vlada 8. junija 1551 obema strankama peremptorni termin enega meseca. V tem roku bi smeli izmenjati pravdne spise.²¹⁹

Na posebnem sestanku 22. junija 1551 so sklenili kranjski stanovi vložiti v imenu prelatov, gospodov, vitezov in plemstva Kranjske, Slovenske Marke, Metlike, Krasa in Istre tožbo na vladarja zaradi izrednih žalitev, ki so jih zagrešili meščani ali njihovi zastopniki v pravnih spisih, začeti od spomenice (pritožbe) iz leta 1548 do zadnje vloge maja 1551. V tožbenem spisu so posamič navedli odstavke, ki so jih povezali z drugimi trditvami, da bi dokazali grde žalitve, sramotenje in zasmevanje treh višjih stanov. Ti so se postavili v pozo, da trpe docela nedolžni in da jih posebno boli očitek, češ da so kršili dolžno zvestobo vladarju, saj so vendar oni in njihovi predniki stoletja žrtvovali življenje in premoženje za vladarje, ki so jih vedno šteli med svoje najzvestejše deželane. Rajši bi bili mrtvi, kakor da bi pustili takšne žalitve brez maščevanja. Zato nočejo več trpeti zastopnikov mest in trgov poleg sebe na deželnih zborih in drugih sestankih, kajti z naklepnimi in hudimi žalitvami so bile pretrgane vse prijateljske vezi med njimi in mesti. To utegne biti sicer usodno za deželo, ki je ogrožena od Turkov in Benečanov in bi potrebovala složno sožitje vseh njenih prebivalcev. Prosili so vladarja, da se sam zanima za zadevo, dá zaslišati in sam razsodi ter prisili mesta, da javno prekličejo vse žalitve.²²⁰

Stanovska odposlanca sta vložila tožbo na dvoru s priporočilnimi pismi za dvornega zakladničarja in maršala ter s spremnim spisom, v katerem sta trdila, da gre pri ravnanju mest za delo nekaterih premetenih nasnovateljev in kolovodij, ki so se od drugod priselili in katere naj ostro kaznujejo drugim v zgled. Pri tem so namigavali na ljubljanskega mestnega pisarja Stružnika. Dvorni svet je bil mnenja, da so se stanovi pritožili docela upravičeno. Ako ne bo ukrenil vladar pravočasno, kar je potrebno; utegne priti na Kranjskem do krvavih spopadov med višjimi stanovi in mesti. Dejansko pa kranjska mesta in njihova zastopnika niso slutili, da so stanovi napihnili njihove navedbe v spisih in jih zlorabili za vložitev tožbe. Tudi stanovom se ni mudilo, da bi dobili skorajšnje zadoščenje za zatrevane žalitve, ker so izrazili željo, da se zavleče zadeva do jeseni, ko naj bi bil tožbeni narok.²²¹ Mestni odposlanci gotovo niso imeli namena žaliti višje stanove oziroma njihove zastopnike. Vse, kar so navedli, so bili le zgledi, ki jih mesta niso mogla zamolčati, ker bi se s tem odpovedala pritožbi.²²²

²¹⁸ Ravnotam.

²¹⁹ 5. in 8. VI. 1551, Stan. fasc. 532.

²²⁰ 22. VI. 1551, Stan. fasc. 532.

²²¹ Policeyhandlung f. 24—26', 69, 76—85', s. d. 1551, 22. VI. 1551, Stan. fasc. 532.

²²² 20. VI. 1551, Stan. fasc. 532.

V enomesečnem roku (do 8. junija 1551) sta izmenjali stranki vrsto pravnih spisov glede spornih členov policijskega reda in nakuparent in gilt na deželi.²²³ Glavne točke obravnavanja so bile:

1. Glede določanja cen in merjenja po mestnih merah se niso približala stališča nasprotnikov. Stanovi so trdili, da se gospodje in deželani niso dolžni držati mestnih mer pri žitu, ki ga imajo v svojih kaščah po mestih. Saj ima vsako kranjsko mesto svojo posebno mero, dajatvene mere zemljiških gospodov so zopet različne. Večinoma prodajajo žito in ga postavijo v sporazumu s trgovci v Idrijo, Trst, Gorico, Reko ali v Ljubljano. Zato mora veljati glede mere dogovor med prodajalcem in kupcem. Saj tudi mesta kupujejo po neki večji meri, prodajajo pa po manjši. V nekem kranjskem mestu sta imela komaj dva trgovca pravilne uteži. Če zredi reven kmetič s težavo nekaj kokoši ali kopuna in jih prinese na mestni trg, da bi s skupičkom kupil sebi ali svojim otrokom kake potrebščine, pa pride bahavi in razkošni meščan ter mu sam oceni živali in jih vzame za svoj banket ali, da jih proda na Laško. Zakaj pa meščani ne pustite, da bi jim kdo pregledal in ocenil njihovo blago? Zadnji čas so prodajali v Ljubljani na tisoče gnilih osoljenih rib, da je obolelo mnogo ljudi. Vendar nista župan in sodnik ničesar ukrenila, ker je pač šlo za koristi njihovih stanovskih tovarišev. Neupravičeno jemljejo tudi merico pri sadju, čebuli in zelju. Tega na Štajerskem ni. To bi moralo veljati tudi za Kranjsko. Za podložnike je hudo nadležno, ker uporabljajo v Ljubljani na trgu valjar in jemljejo mernino pri žitu.

Meščani so pa trdili, da se pobira po starem običaju pri mestih na Kranjskem od tovara sadja 4 črne pfenige in en pfenig za mostnino, sodniku pa gre merica sadja. Te merice pa ni pri siru, maslu, jajcih in kokoših. Za žito, ki ga pripeljejo naprođaj ali v kaščo, se plača mostnina, mestni merilci pa dobe od kupca ustrezno mernino. V mestih mora veljati samo mestna mera in mestni red za prodajo.²²⁴

2. Glede mer, vatl in uteži so se pogledi obeh strank močno približali. Stanovi niso nasprotovali, da bi prevzel vicedom matične mere in uteži v hrambo. Zedinili so se v tem, da bi kazalo reformirati tudi mere v podeželju, zlasti v gradovih in samostanih, kjer točijo vino in prodajajo žito.²²⁵

3. Če obrodi grozdje na Dolenjskem pod Višnjo goro, vino nima prave cene, tako da prodajajo vedro, ki drži 16 bokalov, po 8 do 10 krc. Podobno velja za vinogradniške predele na Krasu in v Istri, kjer ni mest in trgov. Zato ne more v omenjenih krajih veljati za točenje vina isto, kar za Gorenjsko. Zato so vztrajali stanovi pri zahtevi, naj bo na Dolenjskem enak običaj kot na Spodnjem Štajerskem. Pa tudi v mestnih krčmah na Gorenjskem naj velja red, ki ga imajo na Koroškem.²²⁶

4. Stanovi so zagovarjali potrebo, da ostane šest podeželskih žegnanjskih sejmov še dalje. Nekako na Jurjevo so obhajali v Šent Gotardu

223. Vsaka stranka je vložila 6 spisov.

224. 20. VI. 1551 (odgovor na repliko), duplika s. d. 1551, zaključni spis s. d. 1551, Stan. fasc. 532.

225. Replika s. d. 1551, odgovor nanj 20. VI. 1551, Stan. fasc. 532.

226. Replika s. d. 1551, Stan. fasc. 532.

v galenberskem deželskem sodišču sejem, kamor so pripeljali iz Štajerskega in iz sosednjih hribov in dolin (Tuhinja, Gornjega grada, Ljubnega, Lučen, Solčave, Črne in Vranskega) živino (bike, krave, koze in konje), sir in maslo. Zaradi oddaljenosti in slabih potov ne bi mogli preložiti tega sejma v Kamnik. Enako so izrednega pomena sejmi na Blokah, pri Ortneku in v Zapotoku za trgovino s konji, voli, kravami, kozami in ovci, ki jih priženo Istrani in Kraševci, ker nimajo mest v bližini. Teh sejmov ni mogoče prestaviti v Ljubljano, ki je oddaljena 5 do 7 milj hoda. Na sejem pri Sv. Duhu prihaja večina podložnikov freisinškega škofa prodajat in kupovat. Loški meščani doslej še niso ugovarjali zoper ta sejem, ki je enkrat na leto. Sejem na Primskovem v dolenjskih vinskih goricah se obhaja pri nekem taboru, od katerega gre letna dajatev v urbar deželnega glavarstva. Tega sejma ni mogoče preložiti v Ljubljano ali Višnjo goro. Na vseh omenjenih sejmih si kmečki ljudje nakupujejo potrebščine za celo leto, so pa v bistvu bolj živinski sejmi. Če vzame reven hribovski kmetič malo sira in kruha z doma, se napije studenčnice in žene par voličkov na žegnanjski sejem, da jih proda ali zamenja, in se vrne še isti dan k svojemu delu, meščani pač nimajo škode. Ako pa bi morali kmetje namesto do Šent Gotarda ob štajerski meji še 3 milje dalje do Kamnika, bodo rajši šli na Štajersko. Enako ne bodo krenili Istrani in Kraševci še bolj v notranjost po kamnitnih poteh s svojo živino, marveč bodo mahnili po bližnjici v Furlanijo ali k morju, kjer jim bodo dobro plačali živino. Če bo odpravljen sejem na Primskovem, bodo šli kmetje čez Savo na Štajersko.

Sprva so vztrajali meščanski zastopniki, da se omenjeni žegnanjski sejmi popolnoma odpravijo ter se premestijo v Kamnik, Lož, Višnjo goro, Kranj ali Škofjo Loko. Ker so stanovi trdili, da se žegnanjski sejmi na kmetih ne dajo primerjati z letnimi sejmi v mestih, kjer prodajajo vse vrste blaga, so mestni zastopniki poudarili, da postajajo letni sejmi v mestih bolj in bolj šibki, odkar so opustošene Hrvaška, Slavonija in Ogrska, s katerimi so imeli najpomembnejšo trgovino z vsemi vrstami blaga razen z železom. Od takrat prihaja na letne sejme vedno manj trgovcev iz tujih krajev, zato ne prodajajo tako odličnega in raznovrstnega blaga kakor nekdanj, razen tistega, ki ga prevažajo peščica meščanskih trgovcev od enega podeželskega mesta v drugo. Prej so trajali žegnanjski sejmi po mestih 4 do 8 dni, zdaj pa kvečjemu 2 do 4 dni. V zaključnem spisu pa so meščanski zastopniki dovolili sejem v Šent Gotardu in Zapotoku, za ostale 4 pa so zahtevali, da jih preneso v sosednja mesta.²²⁷

5. Določba o domkarjih na zemljiščih deželanov v mestih se je stanovskim zastopnikom zdela potrebna, ker so mesta ravnala neprijazno s podložniki in zagrešila nasilnosti. Ne dá se dokazati, da so dajali gospodje in deželani na svojih posestvih potuho in zavetje hudodelcem, pač pa so pustila mesta za denar ali denarno vrednost, da so izročeni hudodelci ušli. V zaključnem spisu so meščani stavili tale posredovalni predlog: Ako se pripetijo hudodelstva na zemljišču deželana v mestu, sme poseči vmes mestni sodnik in zavarovati storilca, ne pa ga odpeljati, preden ni naprosil zemljiškega gospoda ali njegovega namestnika, da mu

²²⁷ Replika s. d. 1551, 20. VI. 1551, zaključni spisi s. d. 1551, Stan. fasc. 532.

ga predá. Če pa tega ne stori v primernem času, sme mestni sodnik storilca sam odpeljati. Ako pa zaloti storilca zunaj zemljišča deželana, ga sme prijeti in proti njemu postopati.²²⁸

6. Glede okolišev so ponovili mestni odposlanci že omenjene razloge, zaradi katerih so morala mesta potegniti ponekod svoje okoliše dlje, n. pr. pri Ljubljani zaradi barja in mestnega loga, pri Krškem, ker tega, kar je na štajerski strani, ne bi mogli uživati na podlagi kranjskega policijskega reda. Stanovski zastopniki so očitali meščanom, da so morali priznati, da se niso držali pravilne razdalje, kajti krog ne more segati na enem mestu pol ali celo miljo dlje kot na drugem. Čeprav leži barje na eni strani, ima vendar Ljubljana dokaj koristi od paše in gozda, tudi prihaja dosti ljudi iz Iga, Borovnice in tamošnjih dolin v Ljubljano. Radovljica ima v razdalji pol milje svoj gozd s pravico do paše in lesa, vmes pa je ravnina z vasmi. Tudi Kamnik ima povsod v razdalji milje hoda poseljeno okolico. Stanovi le želijo, da omenjene razdalje izmerijo nepristranski komisarji, medtem ko so hotela mesta zajeti po mili volji vso deželo v svoje okoliše. Zadnji predlog mestnih odposlancev je bil, da vztrajajo glede 4 večjih mest pri razdalji ene milje, za ostala pa pol milje, to je do kamor pride jezdni konj korakoma v eni uri oziroma v pol ure. Na meji tega okoliša smeta biti dva krojača, čevljarja in kovača ter dve krčmi poleg starih, ki so že priposestevovane. Ako pa puste mestom okoliše, ki so jih predložili, pa so pripravljeni dovoliti po 4 krčme in po 4 od navedenih rokodelcev.²²⁹

7. Glede desetnin so opozorili stanovski zastopniki, da so imele še pred nekaj leti nizko ceno. Mnogi gospodje niso vedeli, kdo bi jih hotel prevzeti proti letni zakupnini. Zadnja leta pa so dosegle desetine veliko vrednost in jih z lahkoto oddajajo. Vzrok je po mnenju stanov v močnem porastu števila prebivalcev. Vendar imajo po zatrevanju stanov ljubljanski meščani še sedaj precej desetnin v zakupu od gospodov in deželanov. Mestni odposlanci pa so trdili, da obstaja neki pojav »monopolizacije« pri desetinah. Če se je n. pr. dogovoril kakšen meščan ali gostač iz mesta s svetno ali duhovsko osebo, ki oddaja desetino v zakup, pa so prišli bogataši, ki imajo že lastne in zakupljene desetine, so ponudili več in izrinili revne ljudi, nagrabili velike količine desetinskega žita, ki so ga nato tako dolgo zadrževali, da je nastopila draginja in stiska.²³⁰

8. Posojanje denarja kmetom in tovarnikom pod pogojem enakega deleža pri dobičku bi bilo neprimerno za gospode in deželane. Ako pa posodijo kmetu denar proti obrestim, da si izboljša svoje pridobivanje, je v redu in primerno tudi za plemiče, saj so dolžni pomagati zemljiški gospodje svojim podložnikom, ker jih meščani odirajo, n. pr. Ljubljančanom morajo obljubiti za obresti prekomerne količine žita, še ko stoji na polju.²³¹

9. Stanovski zastopniki so trdili, da težijo mesta po tem, da bi sama kaznovala osebe, ki so kršile policijski red, vendar upajo, da

²²⁸ Replika s. d. 1551, zaključni spis mestnih odposlancev s. d. 1551, Stan. fasc. 532.

²²⁹ 20. VI. 1551, zaključna spisa s. d. 1551, Stan. fasc. 532.

²³⁰ Duplika s. d. 1551, odgovor nanj, s. d. Stan. fasc. 532.

²³¹ Duplika s. d. 1551, Stan. fasc. 532.

vladar ne bo odvzel plemstvu prve instance, ki je utemeljena v deželnem ročinu. Meščani pa so pojasnjevali, da nimajo namena seči na zemljišča deželanov in gospodov, marveč le opozoriti vladarja, naj odloči, kdo bo kaznoval prekrške policijskega reda. Tu ne gre za vprašanje prve instance gospodov in deželanov, marveč za zanesljivo izvajanje predpisov. Morda bi uporabili smiselno za vse člene kranjskega policijskega reda, kar je bilo v dunajskem osnutku iz leta 1540 določeno glede bogokletnikov.²³² Najbolj primeren bi bil poseben uradni organ po vzoru Štajerske, kranjski »Hansgrafa«. Nad tem predlogom pa so zrojili stanovski zastopniki, da je sramota namesto deželne gosposke zahtevati »Hansgrafa«. Saj imajo mitniški in nakladniški uradi dovolj uradnikov in paznikov. Za nadzorstvo in razsojanje moreta priti v poštev samo deželni glavar in deželni vicedom.²³³

V zaključnem povzetku so stanovski odposlanci vztrajali pri svojih trditvah in prosili, da pridejo sporni členi v policijski red. Končno so si privoščili meščanski stan precej zafrkljivo, češ da je najsrečnejši stan na svetu. V mladosti trgujejo z lastnim in zaupanim denarjem. Ko pa propadejo bolj zaradi svoje nemarnosti kakor pa zaradi nezgod, naj bi bilo zanje poskrbljeno z desetninami, da se vzdržujejo. Meščani bi morali živeti in delati tako kot njihovi predniki, ki so imeli skromne hiše, malo izdatkov in so se ukvarjali s trgovino po razmerah dežele. Ob smrti pa so zapustili dedičem lepa posestva, gotovino, srebrnino in drugo. Zdaj pa vodijo meščani trgovino na veliko in na daljavo po mnogih deželah, grade palače, trošijo nezmerno in dosti po nepotrebnem. Ob smrti pa zapuščina ne krije več dolgov in pride do ediktalnega in dražbenega postopka. Podobno ravnaajo meščanski rokodelci. Komaj imajo nekaj goldinarjev pod palcem, jim ne diši več rokodelsko delo, začno točiti vino ali kupčevati, odhajajo na trgovska pota. Kmalu ne marajo biti več v leseni hiški kakor njihovi predniki, marveč si zažele zidane stavbe. Ker pa niso niti rokodelci niti trgovci in novega poklica ne razumejo, konča slabo.²³⁴

Glede rent in gilt na deželi sta bili vidni dve bistveno nasprotni mnenji. Pri tem so načeli tudi vprašanje družbenega razvoja. Stanovski zastopniki so trdili, da so gospodje in deželani plemiškega porekla in da so si priborili plemstvo njihovi predniki že davno s tem, da so tvegali življenje in imetje za svojega deželnega kneza. Zdaj pa je treba skrbeti za ohranitev stanu vitezov in nižjega plemstva, ki ga hočejo meščani pokupiti. Zadnjih 30 let so odvzeli meščanski trgovci nekako za 2000 goldinarjev gilt gospodom in deželanom na Kranjskem. Medtem ko je stal prej funt fevda do 24 goldinarjev, funt

²³² Replika s. d. 1551, 20. VI. 1551, zaključni spis mestnih odposlancev s. d. 1551, Stan. fasc. 532. Predpis v dunajskem osnutku iz 1540 prim. v Stan. fasc. 394 (Nachdem wir bedacht, dass auf dem Land von wegen Menig der Landgericht und Geprauch der Verantwortung in diesem Laster vill Vbls zuegelassen und ungestraft übersehen würde, so solle die Straf von wegen dieses hohen Lasters gegen jeden an dem Ort, da er gesündt und geprochn, volzogen und die ordenlich und sonst gepreuchig Verantwortung nicht angesehen werden).

²³³ 20. VI. 1551, zaključni spis stanovskih zastopnikov s. d. 1551, fasc. 532.

²³⁴ S. d. 1551, Stan. fasc. 532.

aloda kvečjemu 32 goldinarjev, so jih spravili meščani na 30 do 40 goldinarjev. V mestih so trgovci, ki pred kratkim še niso imeli kaj premoženja, zdaj pa imajo več sto goldinarjev dohodkov od posestev na deželi, in vendar opravljajo še dalje svoje trgovske posle. Ni čuda, da so se zadolžili vitezi, saj so morali leta in leta trošiti za vojaško opremo in so mnogo pretrpeli zaradi pogostnih vpoklicev in vojaških pohodov. Meščani so že pozabili dobrote, ki jim jih je izkazalo plemstvo, n. pr. leta 1529, ko so odšli Turki izpred Dunaja in pripravljali napad na Štajersko in Hrvaško, je prišlo kranjsko plemstvo s podložniki, nekako 3000 mož, Ljubljani na pomoč.²³⁵ Zato mora priti v policijski red določilo, naj se drže meščanski trgovci svojih poslov, zastavljanje in kupoprodaja plemiške posesti pa naj bo omejena na stan plemstva, kjer meščani ne bi smeli posegati vmes. Ako bi želel kupiti plemič kakšno blago od meščanov, naj plača v gotovini ali zavaruje dolg drugače, ne pa s plemiškimi nepremičninami. Vsi, ki imajo gille na kmetih, morajo prenehati s trgovanjem in živeti kakor drugi deželani, t. j. preseliti se na kmete, skrbeti svojemu stanu primerno za vojaško opremo in se udeleževati vojaških pohodov.²³⁶

Mestni odposlanci pa so trdili, da gre pri družbenem razvoju za prirodni zakon, po katerem so izšli meščani iz kmetov, nižji plemiči iz meščanov, ti so postali pozneje vitezi in končno gospodje. Vladar more vsak čas povzdigniti posameznika od ene družbene stopnje na drugo višjo. Torej se je tedaj mlajša oblika z diplomo (plemiškim pismom) pridobljenega plemstva močneje uveljavila proti starim plemiškim rodovom. Glede nakupa gillt so se izgovarjali mestni zastopniki, da vedo le za ljubljanskega veletrgovca, bivšega župana Antonina de Lanthierija (iz Bergama)²³⁷, za ptujskega meščana Aleksandra Moscona, ki je obogatel zlasti v trgovini z živino in mu je odstopil Ferdinand I. za 26.000 goldinarjev leta 1532 pazinsko grofijo,²³⁸ in za ljubljanskega trgovca, bivšega župana, nato deželnega vicedoma, Viljema Praunspergerja, ki je kot glavni deželni prejemnik poceni nakupil zarubljena posestva (graščini Višnjo in Ponoviče). Že njegov oče Lenart, ljubljanski trgovec, župan, družabnik Antonina de Lanthierija, je kupil večjo posest na kmetih.²³⁹ Stanovski odposlanci so jim takoj oporekli, da poznajo še mnogo več trgovcev, ki imajo gille na kmetih in še vedno trgujejo v mestih.²⁴⁰

Mestni odposlanci so odločno vztrajali pri tem, da ne smejo biti meščani izključeni od nakupa gillt in zemljišč na kmetih. Doslej ni bilo nikomur prepovedano, da bi jih kupil, ako so bile naprodaj. Kot primere meščanskih družin in oseb iz drugih dežel, ki so nakupile gille na veliko, so navedli mestni zastopniki: Fuggerje, Welserje in Baumgartnerje iz

²³⁵ St. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, GMS XXIV (1943) 51 tega ne pozna.

²³⁶ Zaključni spis stanovskih odposlancev, s. d. Stan. fasc. 532.

²³⁷ Vl. Fabjančič, Zgodovina mestnih sodnikov in županov, rkp. MALj, 187 s.l.

²³⁸ A. Muchar, o. d. VIII. 394, B. Grafenauer, o. d. III. 21.

²³⁹ Vl. Fabjančič, o. d. 120 sl., Viljem Praunsperger je bil protestant, ki je opremil nagrobnik svojih staršev s slovenskim geslom; prim. Fr. Kidrič, Zgodovina slov. slovstva 28, in op. 13.

²⁴⁰ Zaključni spis stanovskih odposlancev, s. d. Stan. fasc. 532.

Augsburga, Kolmbeck in Zumbherumb v Steyru (Gornja Avstrija)²⁴¹, Surer, Freisleben in Progk na Dunaju ter Steiger in Jurija Stürgkha (iz Regensburga) v Gradcu. Zadnji veletrgovec je kupil leta 1532 graščino Plankenwarth ter posestva v Mariboru in Radgoni.²⁴² Res je, da vodi prodajanje zemljišč v propad revnega plemstva. Toda nekateri viteži so potožili meščanom, da silijo bogati gospodje in deželani revne plemiče, da bi jim dali gille in posestva na pol zastonj.

Končno sta se dotaknili obe stranki vprašanja draginje. Stanovski zastopniki so trdili, da so blago in rokodelski izdelki mnogo dražji v Ljubljani kakor v Beljaku, Celovcu in Gradcu, čeprav so ti kraji bolj oddaljeni od morja, torej so visoke cene posledica oderuštva ljubljanskih trgovcev. Mestni odposlanci pa so naštevali razne činitelje, ki povzročajo, da zaslužijo trgovci baje komaj za vsakdanji kruh (potni stroški, mitnine, neizterljivi dolgovi, slab denar in dr.). Nasprotno so dokazovali, da je iskati vzrok vsemu zvišanju cen v draginji žita, ki ga povzroča plemstvo s prekupčevanjem in kopičenjem desetin. Tovorniki, ki morajo drago plačati žito, dvignejo ceno vinu in soli, temu zgledu sledé mesarji, kmalu so prisiljeni tudi mestni rokodelci, da zvišajo ceno svojim izdelkom. Tudi kmetje imajo vzrok, da zahtevajo več za sir, maslo, jajca, kokoši in drugo. Vse pa je izviralo po mnenju meščanov od podražitve žita. Gospodje prodajajo žito tudi v svoje rudnike. Nekdaj so prihajali rudarski družabniki v mesta in so tam nakupovali potreščine od meščanov ter jim dajali zaslužka. Zdaj pa stavijo gospodje žito in druge potreščine rudarjem pred vrata, ki pa jih morajo prevzeti po mnogo višji ceni, kakor bi jih mogli dobiti pri kmetih in meščanih.²⁴³

Sele 10. julija 1551 je dal Ferdinand I. poslati vsem kranjskim mestom prepis tožbe, ki je bila vložena zaradi nekaterih besed, ki so jih uporabili mestni odposlanci v svojih spisih in ki so v njih trije stanovi videli žalitev. Obenem je določil prvi narok za 25. avgust in priznal, da mu je tožba zaradi hudih vojnih časov zelo neljuba. Pozval je mesta, naj pošljejo svoje zastopnike k naroku na Dunaj in predlože obrambni spis.²⁴⁴ Trem višjim stanovom pa je naročil, da se morajo do njegove odločitve vzdržati vsakega nasilja zoper mesta. Tudi se ne smejo ločiti od meščanskih delegatov na deželnih zborih, drugih sestankih in obravnavah, marveč z njimi in poleg njih kakor doslej obravnavati vse zadeve na prijazen način.²⁴⁵ 17. julija se je ukvarjal ljubljanski mestni svet s tožbo in vladarjevim pozivom. S privolitvijo vicedoma so sklicali ljubljanci sestanek zastopnikov vseh kranjskih mest in trgov za 30. julij v Ljubljano, kjer so sklenili, da bodo poskusili doseči poravnavo

²⁴¹ Fr. Engel-Janos, Zur Geschichte der Wiener Kaufmannschaft von der Mitte des 15. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts, Mittheilungen des Vereins f. Geschichte der Stadt Wien VI (1926) 44, 55, 62—64.

²⁴² Mathilde Uhlirz, Schloss Plankenwarth und seine Besitzer, Graz 1916, 31-34. Jerneja Freysleben, omenja J. Mantuani, Zapuščinski zapismiki po škofu Slatkonji, Carniola n. V. I. (1910) 8.

²⁴³ Replika stanovskih odposlancev glede gillt, s. d., odgovor nanj (20. VI. 1551), zaključna spisa o istem predmetu s. d. Stan. fasc. 532.

²⁴⁴ Policyhandlung f. 26—30.

²⁴⁵ 10. VII. 1551, Stan. fasc. 532.

neposredno s stanovi na deželnem zboru.²⁴⁶ Dne 3. avgusta so izročili tam pismeno opravičilo, češ da niso imeli nikdar namena žaliti čast in dobro ime višjih stanov, vendar se ne boje zagovarjati svojega ravnanja v pravnem postopku. Stanovi naj se zadovolje s to izjavo in upoštevajo pomen mest, ki so ključ dežel, kakor pričajo mnogi dogodki iz nedavnih dni.²⁴⁷

Tudi mestna odposlanca na Dunaju sta opozorila vladarja na omejeno akcijo in zatrjevala, da so merili v svojih spisih samo na tiste, ki jemljejo mestom trgovske posle, da je bilo ravnanje stanovskih odposlancev neprijazno in njihovo presojanje preostro, ker so proglasili vsako navedbo dejstev za žalitev ali sramotenje višjih stanov, medtem ko so sami tudi meščanom očitali razna nedovoljena dejanja in s tem netili nesoglasje in razdor. Morda so tudi želeli spraviti mesta v nemilost pri vladarju.²⁴⁸

Na kranjskem deželnem zboru so sicer prebrali in obravnavali opravičilo mest, vendar je zmagalo mnenje, da ga ni več mogoče sprejeti, ker je prišla zadeva s tožbo pred vladarja in bi se ne spodobilo, da bi se zdaj poravnali. Pač pa so stanovski odposlanci na Dunaju izkoristili prošnjo mest in jo razglasili za priznanje krivde, češ da je s tem zadeva razčiščena in more vladar le še določiti kazen za mesta.²⁴⁹

Ker pa je turški sultan nenadoma prelomil mir in je grozila nevarnost napada, so preložili narok najprej na 12. november, potem pa na 1. december.²⁵⁰ Oktobra sta obe stranki določili svoje zastopnike, ki naj bi odšli na Dunaj.²⁵¹ Obenem so oddali mestni odposlanci odgovor na tožbo. Na naroku so pooblaščenci obeh strank še enkrat povzeli svoja stališča: zastopniki višjih stanov so zahtevali, da prekličejo mesta vse žalitve, mestni odposlanci so slovesno izjavili, da ni bil nikdar njihov namen žaliti kogar koli iz vrst treh stanov. Nekaj dni kasneje je razsodil vladar takole: V tožbi navedeni členi in izrazi ne pomenijo nikake žalitve za tri stanove, njihovo čast, dobro ime in veljavo. Ako jih je kdo v tem smislu tolmačil ali razumel, naj bodo tisti izrazi razveljavljeni. Enako niso vsi drugi členi in nazori nobeni stranki v škodo. Razmerje med obema strankama naj bo odslej zopet, kakor je bilo nekoč, t. j. zaupnega prijateljstva, ljubezni in dobrega sosedstva. Odslej naj se varujejo vsi

²⁴⁶ MP I/8, f. 70, 71, s. d. 1551, Stan. fasc. 532, Policeyhandlung, f. 88—91', 96.

²⁴⁷ S. d. 1551, Stan. fasc. 532, Policeyhandlung f. 88—91'.

²⁴⁸ Policeyhandlung, f. 93, 105 sl., 71—73'.

²⁴⁹ Policeyhandlung, f. 96—97'.

²⁵⁰ Policeyhandlung, f. 32—32', 34; 26. VIII. 1551, Stan. fasc. 532, 17. IX. 1551, MP I/8, f. 84'.

²⁵¹ 8. IX. 1551, Policeyhandlung f. 36—36', 38; 1. XI. 1551, Stan. fasc. 532. Mestni odposlanci so bili: trgovec, bivši ljubljanski mestni sodnik Blaž Zamrl (o njem prim. VI. Fabijančič, o. d. 228 sl.), kamniški mestni svetovalec Jeronim Reifenberger, kranjski mestni svetovalec Peter Teuffenpacher in Primož Stružnik. Stanovski odposlanci pa: novomeški prošt Sebastijan Kolbeck, Janž Jožef baron Egk-Hungerspach, deželni oskrbnik Jakob pl. Lamberg in Karl pl. Purgstall. Stanovi so priporočili svoje delo baronu Hofmannu, Trautsonu in dv. svetniku Gabrijelu Kreizerju, prim. H. Pirchegger, o. d. II. 365, op., 419.

v besedah, spisih in dejanjih vsega, kar bi utegnilo povzročiti nevoljo in neslogo. S tem naj bo ves spor poravnan.²⁵²

Kranjski stanovi pa so zapravili dragoceni čas, ko je reševala dolnjeavstrijska vlada bistvena vprašanja novega policijskega reda. Ni odobrila kranjskega osnutka policijskega reda in ga je obravnavala le z vidika, ali bi kazalo uvrstiti kakšen njegov člen v splošni policijski red, ki naj bi veljal za dolnjeavstrijske dežele in goriško grofijo. Sprva so bili svetniki vlade mnenja, da bi prevzeli člen o ribah, končno pa so še tega izpustili.²⁵³

Kompilacija novega policijskega reda je bila gotova novembra 1551. Vladar jo je dal predložiti po svojih komisarjih na deželnih zborih posameznih dežel in dovolil, da jo prouče in predlože svoje pripombe.²⁵⁴ V bistvu je obsegala stari policijski red iz leta 1542 z nekaterimi spremembami, rokodelski red iz leta 1527 (41 od 57 členov prejšnjega)²⁵⁵ in nekaj novih členov, ki so bili sestavljeni povečini pod vplivom drugega policijskega reda za nemško državo iz leta 1548²⁵⁶:

1. *Prodaja volnenega blaga.*
2. *Oderuške pogodbe.*
3. *Varuhi in skrbniki pupilov in nedoletnikov.*
4. *Ključarji in oskrbniki cerkva.*
5. *Zdravniki in njihove nagrade.*
6. *Odvetniki, prokuratorji in pisci prošenj.*
7. *Židje.*
8. *Cigani.*
9. *Glumači.*
10. *Pevci in deklamatorji.*

Koroški stanovi so pogrešali v kompilaciji nekaj svojih starih predlogov in so izrazili svoje pomisleke glede nekaterih predpisov: 1. *Prodaja žita* ne sme biti prepuščena samo mestom in trgov, ki bi potem po mili volji določali ceno žita, ki ga prodajata duhovščina in plemstvo. Tudi imajo le redki zemljiški gospodje potrebna prevozna sredstva, da bi prepeljali svoje žito na tedenske sejme v mesta. Saj se od davnaj vzdržujejo revni podložniki s tovorjenjem in prevozništvom. Zato mora biti naseljenim koroškim kmetom dovoljeno, da poleg meščanov kupujejo žito od zemljiških gospodov na kmetih, ga vozijo na tedenske sejme v mesta in tam prodajajo.

2. Pogosto ne prejmejo zemljiški gospodje in njihovi podložniki plačila za živino, žito ali drugo blago, ki so ga prodali v mesta in

²⁵² S. d. 1551, Stan. fasc. 532, Policeyhandlung, f. 108—115'; 5. XII. 1551, list. DAS, prepis v Stan. fasc. 532.

²⁵³ 28. X. 1551, Policeyhandlung, f. 41—45'.

²⁵⁴ A. Muchar, o. d. VIII. 510, A. Mell, o. d. 406; 4. XII. 1551, Stan. fasc. 394, Dolnjeavstrijski dež. arhiv, Dunaj, fasc. BI-1—2; 3. XII. 1551, Vic. I 151, 14. december 1551, Stan. fasc. 216.

²⁵⁵ H. Pirchegger, o. d. III. 120, V. Thiel, o. d. 64—66.

²⁵⁶ Jos. Segall, o. d. 95 sl.; omenjeni policijski red z dne 30. junija 1548 je tiskan v zbirki Joh. Christian Lünig, Des Teutschen Reichs-Archivs Partis Generalis Continuatio prima, Leipzig 1713, 831—847.

trge. Po dolgotrajnih pravadah jim prisodijo mestni (trški) sodniki preležane in raztrgane obleke, mize, klopi in druge premičnine brez vrednosti, dasi bi morali plačati meščani v gotovini. Da ne bi bili prikrajšani fevdalci in podložniki, naj pride v policijski red določilo: Na tožbe deželanov in njihovih podložnikov naj prisilijo mestni (trški) sodniki meščane, da neutegoma poravnajo svoje dolgove z gotovino. Ako pa je ni, naj prodajo imovino dolžnikov na javni dražbi in poplačajo dolgove z izkupičkom.

3. Glede gilit, ki so prodane s pravico ponovnega odkupa, določa osnutek 'najvišjo' letno gilito 5 goldinarjev od 100 goldinarjev glavnice ter da more odpovedati pravno razmerje le prodajalec, ne pa kupec gile. Pogodba o višji giliti bi veljala za oderuško, znesek preko 5 goldinarjev bi se ne dal iztožiti. Koroškim stanovom se zdi neprimerno omejiti odpoved na prodajalca gile, pa tudi maksimalna mera 5 0/0 prenizka, ker zaradi tega morda kdo v stiski ne bo mogel dobiti denarja, ki se dá zunaj avstrijskih dežel bolje naložiti.

4. Glede v a r o v a n c e v menijo, da ni potrebno, da bi morala dovoliti deželna gosposka, ako želijo varuhi poslati otroka na šolanje v tuje kraje.

5. Isto naj velja za možitve r e j e n k (varovank), ker bi bilo zoper stare svoboščine, ako bi morala privoliti v to deželna gosposka.²⁵⁷

Podobne so bile želje štajerskih stanov. Kranjski stanovi so se skušali ravnati po zgledu svojih sosedov in so prosili Korošce in Štajerce, naj jim sporoče svoje pripombe k osnutku policijskega reda.²⁵⁸ Zaradi tega se je odgovor s Kranjskega tako zavlekel, da je vlada ponovno urgirala.²⁵⁹ Zopet je moral deželni oskrbnik Jakob pl. Lamberg na Dunaj in se truditi na dvoru in pri dolnjeavstrijski vladi, da bi upoštevali prejšnje spise, ki so jih predložili kranjski stanovi med sporom z mesti in trgi. Marca 1552 ga je opozorila vlada, da ne bodo mogli več čakati na odgovor kranjskih stanov. Šele 25. marca so poslali iz Ljubljane spomenico, 8. aprila je oddal Lamberg svoje poročilo vladi, v katerem je navedel k policijskemu redu tele pripombe:²⁶⁰

1. Člen o p r e k u p č e v a n j u tudi v popravljenem osnutku predpisuje, da morajo voziti gospodje in deželani žito in druge pridelke v mesta naprodaj. Upoštevati je treba obmejno lego dežele. Kranjska tudi nima tako blizu močnih mestnih trgov in takih vozniš cest kot Avstrija in Štajerska. Vse morajo tovoriti na konjih čez hribe in grape. Kar morejo drugod peljati na enem vozu z običajno vprego, za to potrebujejo na Kranjskem 14 do 16 tovnih konj. Tudi če bi pripeljali deželani žito na trg bližnjega mesta, bi ga težko prodali, ker pride na tedenske sejme

²⁵⁷ 23. I. 1552, Stan. fasc. 283, vloga koroških stanov s. d. Stan. fasc. 394.

²⁵⁸ 29. I. 1552, 5. III. 1552, Stan. fasc. 394.

²⁵⁹ 14. XII. 1551, Stan. fasc. 216, 21. I. 1552, Vic. I 151 = Stan. fasc. 216; 15. februar 1552, Vic. I 151, Stan. fasc. 216, Acta mag. fasc. 6 MALJ, Stan. fasc. 78, Policeyhandlung f. 94—95', 13. III. 1552, Policeyhandlung, f. 46—46', 21. III. 1552, Stan. fasc. 216 a.

²⁶⁰ 17. III. 1552, Stan. fasc. 394, 19. III. 1552, ravnotam, 25. III. 1552, Stan. fasc. 78, 26. III. 1552, Stan. fasc. 394, 30. III. 1552, ravnotam, IV. 1552, ravnotam, 8. IV. 1552, Policeyhandlung f. 94—95', Stan. fasc. 394, 16. IV. 1552, ravnotam.

obilo žita. Meščani tudi sami pridelajo žito na lastnih poljih in večina prebivalcev krije s tem lastne potrebe. V mestih pa gospodje in deželani nimajo hiš in kašč, kjer bi spravili žito. Zato bi morali voziti neprodano žito zopet 6 do 12 milj hoda nazaj. Preden bi ga prodali, bi znašali prevozni stroški toliko, kolikor je žito vredno, kajti večina zemljiških gospodov ima le tlako za poljedelska dela, ne pa za prevažanje.

Od tovara pa znašajo stroški 5 do 12 grošev za tovrjenje. Od predpisa v policijskem redu bi imeli korist le prekupčevalci. Zato naj ostane pri starem običaju. Prebivalec Kranjske naj bo omogočeno, da svobodno iščejo zaslužka s tem, da prodajajo svoje pridelke in izdelke. Če te možnosti ne bodo imeli, ne bo mogoče zbrati visokih davkov in se je bati kmečkih uporov.

2. Glede gílt, v a r u h o v in skrbnikov ter rejen k (varovank) so se pridružili predlogom Korošcev in Štajercev.

Vlada pa se ni dosti ozirala na številne predloge stanov in je objavila 15. oktobra 1552 »Red in reformacijo policije za dolnjeavstrijske dežele in goriško grofijo«, ²⁶¹ skoraj neizpremenjen, kakor ga je bila sestavila prejšnje leto. Na Kranjskem so v posebnem mandatu na podlagi policijskega reda objavili člen o prepovedi prekupčevanja, ²⁶² ki je ohranil načelo koncentracije blagovnega prometa na tedenskih in letnih sejmih meščanskih naselbin. Obenem je žigosal nove oblike prekupčevanja nekaterih deželanov, ki spravljajo v kašče in kleti ne le svoj pridelek žita in vina, marveč tudi dajatveno in desetinsko žito in vino. Oboje hranijo tako dolgo, da nastane draginja, čeprav bi se živila kevarila. Dalje silijo svoje podložnike, ki bi radi peljali svoje pridelke v mesta in trge na sejme naprodaj, da jim prepuste svoje vino, žito in druge pridelke celo za nižjo ceno, kakor bi jih mogli spečati na omenjenih sejmih. Ko se pa cena žita ali drugih pridelkov dvigne, ukazujejo podložnikom, da peljejo na podlagi tlačanske dolžnosti omenjeno blago v mesto naprodaj. Nekateri deželani jim celo predpišejo ceno, po kateri morajo prodati. Ako ne dosežejo zahtevane cene, morajo podložniki sami kriti primanjkljaj iz lastne mošnje.

Zaščiteni blagovni promet na tedenskih sejmih za meščane so pa omejili na eno uro. Tržno znamenje ostane obešeno poleti od 7. do 8., pozimi od 8. do 9. ure. Dovoljenje za prodajo žitnega pridelka na kmetih so razširili tudi na vikarje in beneficijate. Novo olajšavo za prebivalce v podeželju je pomenilo določilo:

Ako kupi deželan ali podložnik živino in jo redi nekaj časa na svojih zemljiščih, jo sme prodati. To ni prepovedano prekupčevanje. Tudi tovarnikom je dovoljeno, da nakupujejo potrebščine za povratno pot, vendar ne smejo »preletati hribov in dolin ter vsega pokupiti.«

Mesta in trge pa je opomnil vladar, naj uredi po krajevnih razmerah kašče za žito, moko in druga živila, da bi bili v primeru vojske ali lakote preskrbljeni in bi se krepkeje ohranili. Da bi se laže založili z žitom, ga smejo nakupovati meščani za svoje kašče na letnih in teden-

²⁶¹ Ordnung und Reformation guter Polizei in derselben fünf niederöstr. Landen und fürstlicher Graffschaft Görz aufgerichtet und erneuert anno 1552, Wien 1552.

²⁶² Acta mag. fasc. 6, MALj.

skih sejmi ob času, ko je obešeno tržno znamenje, pa tudi pozneje, kakor bi bilo potrebno. Ko bi nastopila nevarnost, da se uskladiščeno žito pokvari, ga smejo meščani zopet prodati in nakupiti novo, vendar se morajo izogibati goljufij in prekupčevanja, kajti vsa ureditev naj služi le obči koristi.

Komaj je bil razglašen novi policijski red, že so se oglasili stanovi raznih dežel ter zatrjevali, da imajo pritožbe zoper nekatere predpise policijskega reda, češ da so v kvar njihovim svoboščinam, starim običajem in posebnim deželnim razmeram. Vladar, ki je bil glede dovoljevanja davkov odvisen od dobre volje plemstva, se je ponudil v začetku januarja 1553, da ugotdi utemeljenim pritožbam.²⁶³

Najprej so se oglasili koroški stanovi, ki so izročili po posebnih odposlancih trikrat svoje želje in predloge Ferdinandu I.

Komaj jim je ugodil v neki zadevi, so prišli z drugo, večjo zahtevo. Zato jim je dal vladar trikrat posebne izjave (18. januarja, 11. februarja, in 9. julija 1553). Zadnji Ferdinandov odgovor je bil že precej oster, vendar dokazuje, koliko je bilo tedaj še vladarju na tem, da ohrani dobre odnose s stanovi. Omenjene vladarjeve deklaracije so bile olajšave in izjemni predpisi, ki so veljali samo za Koroško v tehle točkah:²⁶⁴

1. (k členu o napivanju in igranju). *Kmetom in rokodelcem so pod kaznijo prepovedane vse igre s kockami in kvartami.*

2. (k členu o prekupčevanju). *Ne le meščanom in tujim trgovcem, marveč tudi naseljenim koroškim kmetom je dovoljeno, da kupujejo v podeželju pri prelatih, gospodih, plemičih, oskrbnikih, župnikih, vikarjih in beneficiatih žito, ki so ga omenjene osebe pridelale ali prejele kot dajatev ali desetino; voziti ga smejo na tedenske sejme in tam prodajati. Enako smejo omenjeni duhovski in svetni gospodje voziti svoje žito na Laško in tam prodajati razen v primerih, ko prepove izvoz deželni knez zaradi draginje, vojske in drugih obči koristi. Na drugo prošnjo jim je dovolil Ferdinand I., da smejo izvažati žito tudi v sosednje dežele, na Tirolsko, Salzburško, Štajersko in Kranjsko ter ga tam prodajati. Dalje jim je ugodil, da svojo zrejeno in pitano drobnico in veliko živino ter tisto, ki jo pasejo na planinah, in vsa živila, ki jih imajo ali dobé, prodajajo pri svojih hišah, les pa v svojih gozdovih. S tem je bil za Koroško razveljavljen obvezni člen o prekupčevanju, po katerem bi morali vse to prepeljati v mesta in trge na letne in tedenske sejme in tam prodati. Vladar je torej upošteval trditev koroških deželanov, da mnogi nimajo vozil in da bi jih najeti vozniki preveč stali. Bili bi prisiljeni prodajati meščanom in tujim trgovcem za slepo ceno ali odpeljati pridelke z dvojnimi stroški domov. Takšna določba policijskega reda bi koristila samo meščanom, ki pa prispevajo komaj eno osmino ali eno devetino deželnih davkov, v vojnem času pa z družinami obtiče za mestnim obzidjem, medtem ko deželani tvegajo življenje.*

²⁶³ 5. I. 1553, Stan. fasc. 216 a.

²⁶⁴ 18. I. 1553, Stan. fasc. 283, Spodnjeavstrijski dež. arhiv, Dunaj, fasc. B I-1—2, s. d. (po 23. I. 1553), Stan. fasc. 283, 11. II. 1553, istotam, 9. VII. 1553, Policeyhandlung, f. 52—54.

3. Člen o oderuških pogodbah je našteval oblike prikritega oderuštva in določal za gilde, ki so bile prodane s pridržkom zopetnega odkupa, da se s 100 goldinarjev glavnice sme kupiti samo 5 goldinarjev letne gilde (obrestna mera 5 %). Stanovi so trdili, da takšni predpisi dotlej na Koroškem niso bili v rabi in da so smeli deželani po deželnem ročinu prosto razpolagati s svojimi zemljišči. Pod pogoji, ki jih je predpisal policijski red, bi težko dobili denarna posojila. Vladar pa jim je odgovoril, da so te predpise sklenili v nemški državi in predpisali v policijskem redu leta 1548. Od tega ne more oprostiti koroških stanov. Čeprav dotlej niso imeli za oderuštvo, ako je kdo zahteval več kot 5 % obresti na leto, vendar s potekom časa to ni moglo postati pravo. Bistvo predpisa naj bi bilo, da nihče ne sme pridobiti za 100 goldinarjev kapitala višje letne gilde kakor 5 goldinarjev. Kupec in prodajalec gilde sta upravičena odpovedati to pravno razmerje, kupec s tem, da terja svojo glavnico in dolžne gilde. Ponovne pritožbe v tej zadevi je vladar zavrnil kot neutemeljene in vztrajal pri gornji odločbi.

4. (k členu o varuhih in skrbnikih). Oseba, ki jo je določil zapustnik v oporoki za varuha svojim otrokom, ni dolžna, da položi kavcijo razen v primeru, ako varuh iz očitnih razlogov za ta posel ni zmožen ali dela otrokom v škodo. V takšnem primeru mora poseči vmes redna oblast in preprečiti škodo ali propad varovancev. Osebe pa, ki prevzamejo varuštvo kot najbližji sorodniki ali ki jih je postavila oblast, morajo priseči in dati zadostno varščino, da bodo premoženje varovancev dobro upravljali. Najprej pa morajo sestaviti inventar, ki naj obsega listine, gotovino, dolgove, nepremičnine in premičnine. Po smrti osebe, ki ni zapustila testamenta, je dovoljeno, da nekaj zanesljivih oseb zapre in zapečati zapuščino, kolikor ni potrebna za hišno gospodarstvo in dnevno vzdrževanje poslov. Tako naj ostane, dokler oblast ne določi varuha in komisarjev, ki odpravijo omenjeno zaporo ter pomagajo varuhu pri sestavljanju inventarja. Na ponovno prošnjo jim je odobril, da so prisege in kavcije oproščeni testamentarno določeni varuhi, ne pa tisti, ki prevzemajo varuštvo kot najbližji sorodniki ali so postavljeni za to od oblasti. Enako jim je ustregel v zadevi inventarja. Ako v oporoki ni bilo določila o njem, naj bi ga sestavil v testamentu določeni varuh skupaj z najbližjimi sorodniki ali drugimi zaupnimi osebami.

Če pa varuh ob zapustnikovi smrti ne bi bil v bližini, naj zapečatijo in shranijo zapuščino najbližji sorodniki do varuhovega prihoda. Na tretjo pritožbo je odpustil vladar kavcijo tudi tistim varuhom, ki so bili iz vrst najbližjih sorodnikov ali jih je odredila oblast. Inventar pa je nujno potreben. V tem pogledu mora ostati pri določbah člena v policijskem redu.

Stanovom je tudi dovolil, da varuhi smejo pošiljati svoje varovance v tuje dežele učiti se jezikov, študirati ali iz drugih tehničnih vzrokov z dovoljenjem najbližjih sorodnikov, brez sodelovanja oblastev, vendar ne v dežele vladarjevih sovražnikov ali tja, kjer javno uče »nove nauke in sekte«. Enako smejo varuhi zaročiti in oddati v zakon rejenke (varovanke) z dovoljenjem najbližjih sorodnikov. V drugi prošnji so trdili stanovi, da ni upravičeno nezaupanje vladarja v zadevi pošiljanja varovancev v tujino. Nikdar jih ne bodo pustili tja, kjer ne bi učili »čistega

nauka božje besede, kakor je obsežen v stari in novi zavezi ali kar bi bilo zoper apostolsko krščansko cerkev.«

5. Ker si je vladar pod točko 2. pridržal pravico, da po potrebi prepove izvoz žita iz Koroškega, so pripomnili deželani, da je dotlej njihov stanovski odbor z vednostjo deželnega glavarja prepovedal izvoz žita ali živine, ako je nastopilo pomanjkanje in draginja. Ko so se razmere izboljšale, pa je isti odbor zopet dovolil neomejen promet. Vedno pa so o svojih ukrepih obvestili vladarja. Tako so za potrebe rudarjev v Schwazu (Tirolska) odobrili izvoz določenega števila volov. Ko pa so hoteli mesarji izvoziti več, jim je zaplenil živino vicedom v Volšperku. Ni pa v redu, ako dunajska vlada prepove izvoz žita, istočasno pa vladar posameznikom izjemoma dovoli, da nakupujejo žito na Koroškem in ga izvažajo. Zato naj odreja prepovedi deželni glavar ali deželni oskrbnik skupno s stanovskim odborom. Ferdinand I. pa je v odgovoru podčrtal, da pripada pravica prepovedati izvoz samo vladarju ali njegovemu namestniku (deželni gosposki) nikdar pa ne stanovskemu odboru. Od svoje deželnoknežje oblasti in vrhovnostnih pravic si ne dá ničesar odtegniti. Stanovi ne bodo mogli dokazati nobene svoboščine, po kateri bi smeli sami ali njihov odbor brez dovoljenja ali ukaza deželnega kneza izdajati takšne zapovedi ali prepovedi. Zastaranja pa zoper vladarja ni. Kljub odločnemu odgovoru vladarja so se koroški stanovi znova lotili tega vprašanja. Ferdinand je nato izjavil, da je pritožba stanov tako drzna, da kaj takega ni pričakoval, vendar meni, da stvari niso dobro preudarili. Zato jim zaenkrat ne šteje v zlo in jim iz posebne milosti dovoli: Ako bi na Koroškem nastopilo močno pomanjkanje žita ali živine in ne bi imeli časa naprositi vladarja ali njegovo dolnjeavstrijsko vlado in komoro, da izda prepoved izvoza, smeta deželni glavar in vicedom skupaj s stanovskimi odborniki in deželnimi svetniki razpravljati o potrebi prepovedi in ukreniti potrebno, vendar ostanejo njihovi ukrepi v veljavi le do vladarjevega ali vladnega odloka.

Tudi štajerski stanovi so se potrudili, da bi dosegli od Ferdinanda I. kolikor mogoče dosti koncesij. Vladar jim je moral trikrat (konec februarja, 10. in 14. marca 1553) dati izjave, ki so pojasnjevale in omilile nekatere določbe policijskega reda s posebno ozirom na Štajersko. Nazadnje je izrazil Ferdinand začudenje, da so našli zdaj po objavi policijskega reda toliko težkoč, medtem ko jih prej kljub pozivom niso sporočili.²⁶⁵ Šlo je za te-le predpise:

1. (k členu o bogokletju). Policijski red je določal, da *sodi in kaznuje bogokletnike in preklinjevalce deželski sodnik in ne zemljiški gospod ali njegov sodni organ*. Stanovi pa so imeli to dejanje za civilno in ne kriminalno kaznivo. Zaradi tega bi spadalo v pristojnost zemljiškega gospoda. Saj celo v kriminalnih zadevah deželski sodnik ni smel seči pod strešni kap hiš, ki so pripadale zemljiškemu gospodu, marveč je mogel le zahtevati izročitev hudodelca. Vladar pa jih je opozoril, da je

²⁶⁵ 21. II. 1553, BKStGQu 4 (1867) 55—56, A. Mell, Grundriss der Verfassung- und Verwaltungsgeschichte Steiermarks, Graz 1930, 406 sl., A. Muchar, o. d. VIII. 517; s. d. (konec februarja 1553), Stan. fasc. 283, 10. III. 1553, istotam, 14. III. 1553, istotam.

bogokletje »malefično« dejanje. Tudi imajo zemljiški gospodje na Štajerskem podložnike 20 in več milj daleč od svojega bivališča, nekatere celo n. pr. na Koroškem. Druge dežele se zaradi tega člena niso pritožile. Zato naj ostane, kakor stoji v policijskem redu. Za deželane, ki bi zagrešili bodokletje, naj bi bil po želji stanov deželni glavar ali deželni oskrbnik upravičen, da jih prime, sodijo naj jih stanovi na deželnem zboru ali dvorni pravdi. Vladar pa je zavrnil predlog, češ da bi takšen postopek zadevo preveč zavlekel, kazni bi sledila prepočasi ali bi ostalo dejanje nekaznovano. Zato naj odloča o kazni sodba deželnega vladarja ali deželnega oskrbnika. Ob ponovni pritožbi je določil, naj bo za deželane pristojno sodišče, ki ga tvorijo deželni glavar ali deželni oskrbnik in deželni svetniki. Po želji stanov je ukinil vladar za osebe, ki ne bi mogle plačati denarne kazni, tisti del globe, ki pritiče gosposki in revežem (tri četrtnine); namesto nje naj določi sodnik primerno telesno kazni. Zadnjo četrtnino pa mora dobiti prijavitelj dejanja.

2. (k členu o napivanju in požrešnosti). Tudi v tem primeru je dovolil vladar, da se kaznujejo storilci s telesno kaznijo, ako ne morejo plačati denarne kazni ali bi trpeli zaradi plačila kazni škodo pri preživljanju njihove žene in otroci.

3. (k členu o neredni potratnosti v obleki). V omenjenem členu se daje doktorjem prednost pred vitezi in nižjim plemstvom. Obenem uživajo posebne pravice v obleki. Po zatrjevanju štajerskih stanov je to zoper stari običaj. Ferdinand I. pa jih je zavrnil, češ da je bil določen položaj doktorjev pred plemstvom v policijskem redu nemške države iz leta 1548. Ako tamošnje plemstvo ni nasprotovalo predpisu, mora veljati tudi na Štajerskem.

4. (k členu o svatbah in drugih pojedinah). Štajerskim stanovom se je zdelo število oseb, ki bi jih smeli vabiti na s v a t b e (vitezi 32, gospodje in grofi 40 oseb) premajhno in so želeli, da se ukinejo omejitve za deželane. Ferdinand pa jih je opozoril, da so svoj čas sami prosili, naj se odpravijo preobilni stroški pri porokah. Druge dežele so zadovoljne z odobrenim številom gostov. Zato naj ostane.

5. (k členu o prodaji volnenega blaga). Tudi v tem pogledu so želeli štajerski stanovi, da odpadejo omejitve, paziti bi morali le, da trgovci ne presežejo običajnega meščanskega dobička. Vladar pa jih je opozoril, da so obravnavali to zadevo na državnih zborih nemške države in predpisali merjenje v o l n e g a b l a g a po legah zloženega kosa in ne po robovih. Po policijskem redu iz leta 1548 je posnet ta člen. Proti njemu ni oporekala nobena dežela razen Štajerske. Vladar tudi ne ve, kako bi bolje uredil zadevo. Zato naj ostane pri tem. Maksimalnih cen blagu pa zaenkrat ne more postavljati.

6. (k členu o prekupčevanju). Ker je za deželane na Štajerskem škodljivo in proti njihovim svoboščinam, da bi morali voziti naprodaj svoje pridelke in les v mesta in trge na tedenske in letne sejme, dovoli vladar prelatom, gospodom, ostalim plemičem, oskrbnikom, župnikom, vikarjem in beneficiatom, kakor na Koroškem, da prodajajo živino in vsa živila pri svojih hišah, les pa v gozdovih, in jih niso dolžni voziti na letne in tedenske sejme.

7. (k členu o oderuških pogodbah). Te predpise so štajerski stanovi imeli za zelo kočljive in utegnejo ovirati gospodarski razvoj, ker bodo usmerili denar iz dežele. Vladar je ugodil le toliko, da ostanejo še naprej v veljavi pogodbe in zadolžnice, ki imajo postavljen določen rok. Po preteku roka pa pogodbe o posojilih denarja morajo ustrezati predpisom policijskega reda, to je za 100 goldinarjev glavnice ne sme nihče prejemati več kot 5 goldinarjev gille ali obresti na leto. Ako ne izpolni dolжник svojih obveznosti, sme kupec gille seči po dolžnikovi nepremičnini, vendar le do zneska dolžnih obresti in stroškov izvršbe. Kakor na Koroškem sta kupec in prodajalec gille upravičena vsako leto odpovedati, kupec s tem, da izterja glavnico z zapadlimi letnimi obrestmi, prodajalec pa s tem, da plača glavnico in neplačane gille ali obresti.

8. (k členu o varuhih). Na Štajerskem velja glede varuhov, pošiljanja otrok v tujino in možitve rejenk (varovank) isto kakor na Koroškem. Dodatno je vladar odobril, da so varščine oproščeni vsi varuhi, naj jih je določil testator ali postavila oblast. Isto velja za prisego, ako ni bila v oporoki predpisana.

9. (k členu o cerkvenih ključarjih). Policijski red je grajal malomarnost in sebičnost ključarjev in skrbnikov cerkv ter predpisal zanje letne obračune v navzočnosti fevdnega gospoda in odvetnika cerkve. Po mnenju štajerskih stanov prisotnost fevdnega gospoda ni potrebna, zadošča, da sta odvetnik in župnik. Ferdinand I. pa je vztrajal pri predpisu, da fevdni gospod ne sme biti izključen.

10. (k členu o nagradah zdravnikov). Predpisi policijskega reda o honorarjih veljajo samo za neprovizionirane zdravnike.

11. (k členu o Židih). Stanovi so protestirali, da bi smeli Židje prosto potovati in trgovati na Štajerskem. Zato je izjavil Ferdinand I., da ta člen ne velja za Štajersko, ker po Maksimilijanovem privilegiju Židom ni dovoljeno, da bi bivali ali trgovali v tej deželi.

12. (k členu o ciganih). Stanovi so opozorili vladarja, da se ob štajersko-ogrski meji radi mude cigani in da so prebivalcem nevarni. Zato naj posreduje pri ogrskih gospodih in deželanih. Vladar je obljubil, da bo ustregel.

13. Poseben člen bi bil po mnenju štajerskih stanov potreben zoper tovarnike, voznike in brodnike, ki v inu primešavajo vodo in ga tako prodajajo. Vladar je obljubil, da se bo posvetoval z izkušenimi osebami in napravil red.

Šele na podlagi svoboščin, ki so jih pridobili mnogo bolj agilni koroški in štajerski stanovi, so se konec marca 1553 odločili stanovi Kranjske in priključenih pokrajin, da se obrnejo do vladarja na Dunaju in ga prosijo za podobno omiljenje policijskega reda, kakor ga je naklonil Koroški in Štajerski.²⁶⁶ Trdili so, da Kranjska nima manjših svoboščin

²⁶⁶ 25. III. 1553, Stan. fasc. 394 (poslali so dež. oskrbnika Jakoba pl. Lamberga, Antona barona Thurna in Janža Jožefa barona Egk-Hungerspacha s priporočilnimi pismi za tajnega svetnika Janža Hofmanna, svetnika dvorne komore Melhiorja pl. Hoberga, svetnika dvorne komore Filipa barona Preynerja, dvornega svetnika Gabrijela Kreizerja, Sigmunda barona Herbersteina in pl. Welzerja). Vsa priporočilna pisma so v fasc. 394 Stan. O omenjenih vplivnih osebah gl. Fellner-Kretschmayr, Die österr. Zentralverwaltung I. Abt. Bd. 2, 169, 173, 165, 161, 142, 157, 168.

kakor omenjeni deželi in da štajerske svoboščine v marsičem veljajo tudi za Kranjsko. Pri svoji prošnji so vsebinsko združili zadevni vladarjevi izjavi za Koroško in Štajersko glede členov o bogokletju, napivanju in igranju, prekupčevanju, oderuških pogodbah, varuhih, cerkvenih ključarjih, nagradah zdravnikov, Židih in ciganih.

Težišče vsega sta bili vladarjevi pojasnili k členu o *prekupčevanju*, ki sta se zdeli kranjskim stanovom zaradi posebnih deželnih razmer še preozki. Ne zadošča, da smejo deželani in podložniki žito, živino, sir, maslo, vino, krmo, vobče vsa živila prodajati ali zamenjavati na letnih in tedenskih sejmi in zunaj njih. Kmečki podložniki na Kranjskem nimajo toliko obdelovalne zemlje kot na Štajerskem ali v Avstriji, mnogi nimajo pri svoji hubi niti toliko orne zemlje, da bi pridelali dovolj živeža zase in svoje otroke. Večji del podložnikov ne bi mogel vzdržati na hubah, »odrajtovati« dajatve zemljiškemu gospodu in davke, čeprav živijo zelo skromno ob prosenem in ajdovem kruhu, ako se ne bi ukvarjali zlasti s tovorjenjem na Goriško, Vipavsko, v Trst in na Laško ter tam prodajali in barantali ter vozili od tod vino in sol. Zlasti na Dolenjskem in na Krasu, kjer so daleč od letnih in tedenskih sejmov, bi brez tovorjenja in barantanja ne mogli ostati na svojih skromnih posestvih.

Vladarjevo pojasnilo in omiljenje predpisov policijskega reda z dne 9. aprila 1553 je ugodilo Kranjcem takole:²⁶⁷

1. *Denarna kazen za podložnike v primerih bogokletja in napivanja se spreminja za tri četrtine v telesno kazen, le ena četrtina ostane in gre prijavitelju hudodelstva. Deželane, ki zagreše bogokletje, zasliši in sodi deželni glavar z deželnimi svetniki.*

2. *Kmetom in rokodelcem so prepovedane igre s kockami in kartami.*

3. *Predpisa, da bi morali deželani voziti (tovoriti) svoje pridelke (dajatve podložnikov) v mesta in trge na tedenske in letne sejme, ni mogoče izvajati na Kranjskem, ker je škodljiv in proti svoboščinam stanov in starim običajem. Zato vladar dovoli zemljiškemu gospodom in podložnikom, da prodajajo svoje produkte pri svojih hišah, les v gozdovih in jih niso dolžni voziti (tovoriti) na tedenske sejme. Kakor koroškim stanovom ugotovi tudi kranjskim, da smejo kupovati ne le meščani in tuji trgovci, marveč tudi kmetje in drugi podložniki žito in druge pridelke pri zemljiških gospodih. Voziti (tovoriti) jih smejo ne le na tedenske in letne sejme v mesta, marveč tudi na Goriško in Laško naprodaj ali v zamenjavo za drugo blago. Vladar je sprejel tezo stanov o skromnih hubah kranjskih podložnikov in jim odobril v celoti tovorjenje blaga na Laško, Goriško in Trst v zamenjavo za sol, vino, olje in drugo blago, ki ga smejo neovirano prodajati. S tem je bilo vprašanje prekupčevanja rešeno po željah višjih stanov.*

4. *Glede gilit, ki so bile prodane s pravico odkupa, so želeli kranjski stanovi, da bi smeli prosto razpolagati z gilitami in zemljišči po deželnih svoboščinah, vendar tudi oni niso dosegli spremembe predpisa o 5-odstotnem obrestovanju.*

²⁶⁷ 9. IV. 1553, Graz (Stan. fasc. 78, 394, Vic. I 97, Acta mag. fasc. 6 MALj, Policey-handlung f. 56—59); J. Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Lj. 1886, 163 sl., Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Lj. 1929, 52 sl.

5. Glede varuhov je odobril Ferdinand I. Kranjcem le za varuhe, ki so bili določeni v testamentu, da so oproščeni prisega in kavcije, ne pa za tiste, ki so bili vzeti iz vrst najbližjih sorodnikov ali jih je postavilo oblastvo. Neko posebno prošnjo so imeli kranjski stanovi glede inventarizacije. Trdili so, da bi bilo mnogim neljubo, ako odpro po njihovi smrti vse njihove listine, tudi tiste, ki se ne tičejo posestva, marveč tajnosti pravedanja, razne pogodbe in podobno. Vladar jim je ugodil s predpisom: *Ako je gospod ali deželan že za časa svojega življenja spravil svoje listine, dolgove, premičnine in nepremičnine v red ter naročil v testamentu zanesljivemu prijatelju, da vse to oskrbuje, odpade obveznost inventarizacije. Ako pa oporoke ni in umrli ni spravil svojega premoženja v red ter je zapustil mladoletne otroke, pa je varuh dolžan napraviti inventar, kakor to predpisuje policijski red.* V vseh ostalih zadevah pa velja isto, kar je odobril vladar Korošcem in Štajercem.

Deželni upravitelj in oskrbnik sta poskrbela, da se je razglasila vest o novi svobosci po vsej deželi. Objava vladarjeve deklaracije pa je bolela premožnejši sloj meščanov, zlasti tiste, ki so se ukvarjali s trgovino. Ljubljancani so sporočili drugim mestom v deželi, da nameravajo poslati na dvor deputacijo z naročilom, da protestirajo zoper omenjeno deklaracijo, ki je bila izdana brez zaslišanja mest in trgov. Želeli so doseči, da bi se tej akciji pridružila še ostala mesta, da bi bilo to skupno delovanje vseh kranjskih mest. Da bi to preprečili, so se dne 8. maja 1553 kranjski gospodje in deželani, zbrani na dvorni pravdi, v posebni spomenici zahvalili vladarju za njegovo izjavo in ga opozorili na spletke, ki jih pripravlja majhen del meščanov, to je tisti, ki se ukvarjajo s prekupčevanjem, založništvom, posojanjem denarja na bodoče plodove in z drugimi oblikami oderuštva, ki želijo pograbit ves dobiček, da bi jim prišlo v roke vse blago in izdelki, medtem ko bi preprosti ljudje v mestih in podeželju propadli. Če meščanom res manjka trgovskih poslov, zakaj pa puste, da toliko tujcev, zlasti Italijanov, ki niso stalno naseljeni v deželi, trguje in pridobi meščanske pravice, medtem ko bi morali kmečki ljudje prepuščati svoje pridelke uslužbencem omenjenih prekupčevalcev, sami pa ne bi smeli ničesar prodajati ali zamenjavati. Le izredni so primeri, da imajo kmečki podložniki v podeželju prodajalne železa ali sukna ali da trgujejo s špecerijo. Skoraj izključno kupčujejo z lastnimi pridelki ali z blagom, ki so ga dobili v zameno. Pri tem se morajo silno truditi, da zaslužijo za suh kruh. Zato upajo, da vladar ne bo prikrajšal svoje izjave zaradi koristi peščice ljudi, tudi bi imela omejitev pravice za posledico upor preprostega ljudstva. Ferdinand I. je nato obljubil kranjskim stanovom, da bo upošteval njihovo prošnjo, ter je naročil tudi kranjskemu vicedomu, da objavi deklaracijo z dne 9. aprila 1553, ki je postala s tem še bolj obvezna za mesta in trge. Zemljiški gospodje so zmagali.²⁶⁸ Kranjski stanovi pa so uvrstili omenjeno vladarjevo izjavo v deželni ročin kot »*privilegium magnum*«
Kranjcev.²⁶⁹

²⁶⁸ 8. V. 1553, Policeyhandlung f. 49—51, 65—67', prepisa v Stan. fasc. 78 in Acta mag. fasc. 6, MALj imata napačno letnico 1552. To je razvidno tudi iz izvirnika Ferdinandovega odgovora 8. VI. 1553, ki je v Stan. fasc. Stare listine.

²⁶⁹ Kranjski dež. ročin f. 75—78'.

VI.

Historiat nastanka deželnih in policijskih redov s posebnim ozirom na slovenske pokrajine (razen Goriške) je dal bogato in pestro gradivo. Sprva precej nedoločni pojem »policije« je dobival zmeraj določnejše obrise, vendar so sproti nastajajoče potrebe terjale vedno novih ukrepov. Ker sta Jos. Segall in G. K. Schmelzeisen²⁷⁰ precej izčrpno obravnavala policijske rede za nemško državo (1530, 1548) in za dolnjeavstrijske dežele (1542, 1552) s stališča kazenskega in civilnega prava, ne nameravam povzemati obravnavanih določil v kak sistem, opozoril bi le na nekatere najvažnejše skupine, ki so razvidne iz stanovskih predlogov in vladarjevih posebnih odločb za slovenske pokrajine:

I. Zakonski red.

Iz raznih vzrokov je v 16. stoletju oslabela družinska zveza. V navadah je opaziti neko posurovelost. Menim, da priča o tem tudi ugrabljanje obljubljenih nevest, na katero so opozorili odposlanci kranjskih stanov v praški pritožbi²⁷¹ leta 1541. Nerednosti v zakonskem življenju so skušali odpraviti z raznimi predlogi in členi policijskih redov.

II. Varuštveni red.

Predpisi policijskih redov so postavljeni na rimskopravne osnove. Dali so smernice za nadziranje varuhov zlasti z inventarizacijo premoženja in s periodičnim obračunavanjem. Omenja se tudi prisega varuha, ki se zaveže, da bo vestno izpolnjeval svoje dolžnosti. Vse te obveznosti so bile plemstvu neljube. Z učinkovito intervencijo je za obravnavane dežele nastalo partikularno pravo, ki ni bilo povsod enako. Ustanovam in zavodom država novega veka ni bila naklonjena. Podobno kakor varuhom je predpisala cerkvenim ključarjem in skrbnikom pobožnih ustanov, da dajejo letne obračune.

III. Zemljiški red.

Ta temelji še na srednjeveških razmerah in poudarja družbeni in gospodarski pomen zemljišč. Skuša tudi preprečiti mobilizacijo (prenašanje) večje zemljiške posesti. Pri tem je treba ločiti podelitve zemlje po kmečkem in podelitve po viteškem pravnem redu. Omenja se tudi predkupna pravica. Za pridobitev desetin pa niso veljali posebni predpisi.

IV. Splošni gospodarski in poklicni red.

Številne so bile prepovedi negospodarskega trošenja denarja (potratnosti); mlajši policijski redi so se borili tudi zoper igre na srečo. Posebno živahen je bil spor okrog vprašanja, ali naj ostane ostra ločitev med kmečkim in meščanskim poklicem in pridobivanjem. Vanj so posegli tudi plemstvo, duhovščina in tuji. Rezultat je bilo zopet partikularno pravo posameznih dežel (Koroške, Štajerske in Kranjske). Končno je šlo tudi za ohranitev cehovskega rokodelskega reda.

²⁷⁰ Jos. Segall, Geschichte und Strafrecht der Reichspolizeieordnungen von 1530, 1548 und 1577, Breslau 1914, G. K. Schmelzeisen, Polizeiordnungen und Privatrecht, Forschungen zur neueren Privatrechtsgeschichte Bd. 3, Münster 1955.

²⁷¹ Prim. S. Vilfan, Dva pojava ljudskega prava med Slovenci v 16. stoletju, Slov. Pravnik LVII (1943) 227 sl.

V. Delovni red.

Ugotovili smo težnjo, da bi zaposlili razpoložljivo delovno silo na pravem kraju. Od tod so izvirali predpisi zoper berače in postopače, prepovedi odselitve dela zmožnih in sprejemanja oseb, ki so neupravičeno zapustile službo, dalje predpisi o višini mezde in honorarjev in o odpovedi delovnega razmerja.

VI. Prometni red.

Kot sredstvo za uravnavanje gospodarskega prometa je služila prepoved trgovanja in točenja alkoholnih pijač. Preskrbo z živili naj bi zagotovile n. pr. prepovedi izvoza, koncentracija blaga na mestnih trgih, prepoved sejmov po vaseh in žegnanjih, končno prepoved prekupovanja in pokupovanja. Za alpske dežele je bila ureditev žitnih kašč po mestih izreden ukrep, medtem ko je bilo to v Primorju in Furlaniji star običaj.

Drugi predpisi so postavljali pogoje za gospodarski promet. Obravnavali so kakovost blaga (tkanin, špecerije in dr.), mere in uteži. Borba zoper trgovske družbe in monopole pa se je izjalovila. Denarni in plačilni red je zahteval, da se dobri denar ohrani v deželi; slabega in preklicanega ne puščajo vanjo.

VII. Kreditni red.

Predpisi so se obračali zoper oderuško izkoriščanje. Posebno važno je bilo posojanje denarja na prihodnje plodove, predpisi o petodstotni najvišji obrestni meri za rente in o odpovedi kreditnih poslov.

Določila policijskih redov so praktično zelo malo zalegla. Manjkala je še neodvisna in zadostna izvršna oblast, ki bi izvajala predpise in po potrebi tudi izsilila. Višji stanovi, plemiški in cerkveni zemljiški gospodje, so največkrat sami kršili predpise. Vsako nadzorstvo deležnoknežjih organov so imeli za poseganje v njihovo pristojnost in sodno oblast. Vobče se je kazala v ravnanju zemljiških gospodov skrajna hinavščina.

Na tem mestu mi ni mogoče, da bi povezal vse nove ugotovitve, ki so razvidne iz objavljenega gradiva, v sintezo, zgodovinsko sliko dobe »zgodnjega kapitalizma« na Slovenskem, opozoril bi le na nekaj značilnih momentov.

1. Predlogi in predpisi policijskih redov so pomemben zgodovinski vir. Iz njih so razvidni konkretni družbeni odnosi, kajti nastali so v določenem zgodovinskem položaju in družbenem ustroju. V predpisih se kaže torej zgodovinska in družbena resničnost.

2. Med koncem 15. in začetkom 16. stoletja ni prelomnice. Družbeno- in gospodarsko-zgodovinski aspekt ne dopuščata, da bi stavili s koncem 15. stoletja bistveno zarezo v naši preteklosti.

3. Med posameznimi slovenskimi pokrajinami, tudi med Kranjsko v ožjem pomenu in ostalimi priključenimi deli, so bile precejšnje razlike v gospodarskih in družbenih razmerah. Zaradi turških navalov in pogostnih pozivov so bile nekatere pokrajine tako močno prizadete, da so postali podložniki nestalni. Hitro so si iskali zemljo in gospodarja drugod n. pr. na Beneškem, Hrvaškem ali v Slavoniji. Mnogi izmed njih si niso več upali bivati na svojih zemljiščih in so se nastanili pri taborih.

Težak je bil tudi položaj revnega plemstva v bližini meje. Drugače je bilo na Gorenjskem, kjer so imela vsled tega posestva tudi večjo vrednost.²⁷² Vobče so pa stanovi posameznih pokrajin skušali urejati gospodarstvo z vidika lastne dežele neglede na sosedo.

4. Objavljeno gradivo nudi pogled v tehniko posameznih agrarnih panog: poljedelstva, živinoreje in vinogradništva. Pomen poljedelstva je postajal večji zaradi rastočih cen žita.²⁷³

5. Vezi starih družbenih krogov so se rahljale. Srednjeveški fevdalni ustroj ni več zadovoljeval. Predvsem so ubrali zemljiški gospodje nova pota svobodnejšega udejstvovanja. Vendar to ni veljalo za plast revnejših plemičev, vitezov, ki so bili navezani na skromni donos svojih majhnih gospodarstev, ki so pogosto komaj presegala večja kmečka gospodarstva podložnikov. Vpliv gospodarskih tokov na zemljiška gospodarstva se je kazal zlasti v spremembi gospodarske morale vrhnje plasti zemljiških gospodov, kar bi mogli označiti kot vdor kapitalističnega duha. Medtem ko so po srednjeveškem naziranju služili dohodki iz zemljiških gospodstev za stanu primerno preživljanje in izpolnjevanje dolžnosti viteškega konjenika, so zemljiški gospodje začeli zdaj uporabljati sodobnejše metode gospodarjenja in pridobivanja. Te meščansko-kapitalistične gospodarske nazore in njihove metode pridobivanja so posredovali zlasti graščinski oskrbniki in služabniki.

Zemljiško gospodarstvo, ki se nam kaže v objavljenih virih, je v družbenem in gospodarskem pogledu docela drugačno kakor srednjeveško.²⁷⁴ Pretežni del obdelovalne zemlje je sicer ostal porazdeljen na posamezna kmečka gospodarstva, toda oblike organizacije so bile zdaj drugačne. Gosposka je skušala z močnejšo centralizacijo dajatev in krepkejšo pritegnitvijo k raznim storitvam povezati kmečka gospodarstva v neko gospodarsko skupnost, ki ni obsegala le agrarnih panog, marveč tudi obrti, obenem pa je bila v tesnem stiku s tržišči. Zemljiška gospodarstva so skušala doseči nadalje tudi močnejšo osebno povezavo podložnikov z njihovim gospodom. Tako so šli cilji zemljiških gospodov preko obvladanja in razpolaganja z agrarno produkcijo podložnikov tudi na ustanovitve obrtnih delavnic in trgovanje, kar je moralo pripeljati do ostre borbe z mesti. Tako je spremljal dvig deželnih stanov k politični moči razvoj njihove gospodarske sile, ki je temeljila na novi obliki zemljiškega gospodarstva.

Za novi gospodarski sistem je bilo gotovo bistveno, da so se povečali dohodki v denarju. Vendar ni pritekal le od zemljiškogospodstvenih dajatev, marveč tudi pobiranje davkov za deželnega kneza, ki je bilo prepuščeno zemljiškemu gospodom, je dajalo lepe zasluzke, ker zemljiški gospodje davkov, ki so jih dejansko plačali njihovi podložniki, nikdar niso v celoti oddali, marveč so obdržali zase precejšen presežek. Tudi so posojali podložnikom denar in si zagotovili prekomerne dobičke.

²⁷² M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, Lj. 1955, 335, 344 sl.; s. d. 1541, Stan. fasc. 95.

²⁷³ W. Abel, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa vom 13. bis zum 19. Jahrhundert*, Berlin 1935, 48 sl.

²⁷⁴ B. Grafenauer, *Zgodovina slov. naroda III*, 28, 30, 31 sl., M. Kos, o. d. 339 sl., podobno za Gornjo Avstrijo odlični pregledi pri A. Hoffmann, *Wirtschaftsgeschichte des Landes Oberösterreich I. Bd.* Salzburg 1952, 88 sl.

Nekatera zemljiška gospostva pa so namesto denarnih rent raje zahtevala naturalne dajatve od svojih podložnikov. S tem so izkoristili konjunkturo pri prodaji živil in drugih potrebščin, ki je vidna v 16. stoletju. Iz istih razlogov so uveljavljali zemljiški gospodje dolžnost podložnikov, da ponudijo vse svoje pridelke najprej gosposki. Storilnost dela naj bi povečala poselska službena obveznost, ki so jo skušali uvesti. Po njej bi morali kmetje dati na razpolago svoje otroke zemljiški gosposki za posle. Iz težnje, da bi pritegnili rokodelce na kmete in pod zemljiško-gospostveno oblast, je izviralo nastopanje deželnih stanov, da bi vladar prepovedal cehovske obrtne organizacije po mestih in trgih. Tako organizirano zemljiško gospostvo se ni več zmenilo za mestne svoboščine. Gospodje so se oprijeli onih gospodarskih panog, ki so bile dotlej pridržane mestom: plemiči, njihovi oskrbniki in deželski sodniki so trgovali, podpirali podeželsko kupčevanje, zlasti trgovino kmetov. S tega vidika graščak Franc Tahi ni bil nobena izjema, ko so mu morali podložniki za tlako nositi in voziti graščinske pridelke naprodaj v Slovensko Bistrico, Ptuj ali Celje in tam prodajati po ceni, ki jo je določil graščak.²⁷⁵

6. Mesta so branila od raznih strani napadene in že močno načete gospodarske pravice; pravico do gospodarskega okoliša, obveznost predpisane poti za trgovski promet in skladiščno pravico.²⁷⁶ Iz raznih vzrokov, ki smo jih navedli v študiji, zlasti ker so postale slovenske pokrajine v večji meri obrobno in mejno ozemlje, se je trgovina v mestih neugodno razvijala. V večini mest je primanjkovalo kapitala. Tako je vedlo gospodarsko nazadovanje večjega dela meščanov tudi do poslabšanja v politični poziciji mest do zemljiških gospodov.

7. Najvažnejša ugotovitev, ki jo je posredovalo objavljeno gradivo, je po mojem mnenju močna diferenciacija v vseh slojih prebivalstva, ki je nastopila v začetku 16. stoletja. Stara misel o nekem nespremenljivem redu na svetu, ki je mogla dotlej izravnnavati napetosti v družbi, je izgubila svojo moč. V strukturi plemstva so nastopile notranje spremembe. Število malih plemičev je nazadovalo, nekateri novi rodovi so se dvignili v privilegirano plast plemiških posestnikov gosposk. Pri tem je šlo povečini za ljudi, ki so razpolagali z večjimi kapitali in bili v gospodarskih zadevah spretnejši kakor mnogi člani starih plemiških rodov. Pri meščanih je obogatela ozka vrhnja plast, vendar je bila akumulacija kapitala navadno kratkotrajna. Rodbine so hitro izumirale ali vsled nezgod izgubljale svoje premoženje. Kljub pridobljenemu bogastvu pa je stremela vrhnja plast meščanov po višjem družbenem priznanju s pridobitvijo plemstva.²⁷⁷ Tudi pri kmečkem sloju je mogoče govoriti o delnem gospodarskem, čeprav ne družabnem dvigu. Ko so predlagali leta 1537 na Dunaju uvedbo enotnega davka enega funta pšeniga od dima, so opozorili stanovi Štajerske, Koroške in Kranjske na močno diferenciacijo, ki jo je opaziti med kmeti. So kmetje, ki imajo dvoje ali troje posestev, od katerih je le eno zasedeno, pa zopet tako revni kmetje, ki

²⁷⁵ A. Kaspret, Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela, *Casopis za zgodovino in narodopisje* VI (1909) 77.

²⁷⁶ O tem prim. F. Gestrin, *Družbeni razredi na Slovenskem in reformacija*, *Drugi Trubarjev zbornik*, Lj. 1952, 30.

²⁷⁷ Po 23. I. 1537, Stan. fasc. 101.

imajo le domek, na katerem sedijo in plačujejo od zemlje komaj 20 pfenigov.²⁷⁸ Na kmetih se je položaj pravih kmečkih gospodarstev gotovo nekoliko poslabšal zaradi zvišanja naturalnih in denarnih dajatev, davkov in raznih pristojbin, ki so jih terjali funkcionarji zemljiških gospodov. Dasi je naraslo število prebivalcev, je na kmetih manjkalo poslov. Močno pa je naraščal sloj kajžarjev,²⁷⁹ ki so krčili »gmajno« in si izbrali kako gosposko za zaščitnico. Omenjeni kajžarji pa so bili tudi pomembni za razvoj platnarstva ter trgovine z živino in platnom. Tretjo plast kmečkega prebivalstva so tvorili gostači, ki so se zaposlili kot posli in dni-narji. Oboji so bili podeželski proletarijat, ki ga srečamo v časih stisk kot berače in postopače po mestih in v podeželju.

Zaradi pogostnih slabih letin so bile razmere na tržišču živil v 16. stoletju stalno zelo napete. To je dajalo tudi manjšim kmetom obilo možnosti dobrega zaslužka. Kot tovarniki in prevozniki so uživali polno svobodo gibanja, ki so jo znali izkoristiti za kupčevanje.²⁸⁰ Tako ni manjkalo kmečkemu človeku tedanje dobe možnosti, da si pridobi boljši gospodarski položaj.

8. Na pragu tako imenovanega novega veka so se združevali razni činitelji, ki so pospeševali *blagovni promet*: naraščanje števila prebivalcev, razmah rudarstva, dotok žlahtnih kovin, naraščanje cen, nastanek moderne teritorialne države in velikih gospodarskih območij, urejanje stalnih vojsk, ki so potrebovale oskrbe in opreme, potratnost višjih stanov. Pod vplivom svetovnogospodarskih sprememb pa je rasel tudi pomen *tujcev* v trgovskem prometu.²⁸¹ Skušali so obiti posredovalno trgovino meščanov z drugimi tujci, ki je bila dotlej pridržana mestom, s tem da so navezali neposredne trgovinske stike z njimi. Dosegli so tudi, da so nakupovali deželne produkte neposredno pri kmetih ter z njimi prekupčevali. Prodiranje tujcev iz Italije in Južne Nemčije je postalo še pomembnejše, ker so uredili v najvažnejših mestih stalna zastopstva s skladišči, n. pr. beneški, ankonski in florentinski veletrgovci na Reki.²⁸² Med tujimi kramarji so škotski in savojski (francoski) emigranti kot zastopniki kapitalističnega duha igrali pomembno vlogo.²⁸³ V pokrajinah samih pa so bile med podjetniki zastopane mnogo širše plasti prebivalstva, kakor so doslej domnevali: poleg meščanov je poudariti zlasti trgovanje kmetov, kupčijsko udejstvovanje plemstva in podeželske rokodelce.²⁸⁴ Zato najdemo na podeželju mnogo malih sejmov,

²⁷⁸ B. Grafenauer, o. d. III. 10, 16, 36.

²⁷⁹ M. Kos, o. d. 334 sl., B. Grafenauer, o. d. III. 29, 34.

²⁸⁰ Prim. tudi za koroške slovenske tovarnike študijo H. Kleina, *Der Saumhandel über die Tauern*, Mitteilungen der Gesellschaft f. Salzburger Landeskunde Bd. 90 (1950) 57.

²⁸¹ M. Kos, o. d. 348.

²⁸² R. Bičanić, Počeci kapitalizma u hrvatskoj ekonomici i politici, *Mala historijska knjižnica*, br. 6, Zagreb 1952, 8.

²⁸³ W. Sombart, *Der moderne Kapitalismus* I. 2., 5. A. München-Leipzig 1922, 890 sl.

²⁸⁴ H. Kellenbenz, *Die unternehmerische Betätigung der verschiedenen Stände während des Übergangs zur Neuzeit*, Vierteljahrsschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Bd. 44 (1957) 1, 13, 14 sl., 25; B. Grafenauer, o. d. II. 169, III. 11, 30, *Boj za staro pravdo*, Lj. 1944, 45 sl., F. Gestrin, o. d. 16—21.

ki so služili tudi nagonu družabnosti, celo tabori²⁸⁵ so imeli ponekod podobno funkcijo, nekateri žegnanjski sejmi obravnavane dobe pa so ohranili svoj pomen skozi stoletja.²⁸⁶

V vprašanju podeželske trgovine je prišlo sredi 16. stoletja na Kranjskem do velikega obračunavanja med obema gospodarskima in stanovskima skupinama, ki pa ni moglo vesti do sporazuma, ker so bile nastopile v obeh skupinah že bistvene spremembe v gospodarskem in stanovskem mišljenju. Bogati meščani so nakupovali posestva v podeželju, plemstvo je prodiralo v mestno zemljiško posest s pridobivanjem tako imenovanih svobodnih hiš. Bogatejše višje plemstvo in premožnejši meščani so pokupovali posestva starega nazadujočega nižjega plemstva, ki so ga tako od dveh strani izpodrivali. To so bili znaki prehoda od fevdalizma h kapitalizmu. Meščanski in zemljiškogospodstveni kapitalizem sta tako ob začetku 16. stoletja prispevala k požitvi gospodarskega življenja in trgovskega prometa, ki pa je bila kratkotrajna.

ZUSAMMENFASSUNG

Entstehung, wirtschaftliche und soziale Problematik der Polizeiordnungen für die niederösterreichischen Lande aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts mit besonderer Rücksicht auf die slowenischen Gebiete.

Der Autor schildert die Entstehung von Entwürfen zu »Landesordnungen« Maximilians I. bis zur Innsbrucker Tagung der Landesausschüsse im Jahre 1518, das Wiederaufleben von Verhandlungen zur Ausarbeitung einer »Polizeiordnung« unter Ferdinand I. stellt einen bedeutsamen ständischen Entwurf aus dem Jahre 1524/25 fest, welcher aber vom Herrscher nicht bestätigt wurde, wohl aber teilweise als Grundlage zur »Neuen Polizei und Ordnung der Handwerker und des Dienstvolkes der n. ö. Lande« vom Jahre 1527 diente. Trotz wiederholter Ansuchen ließ Ferdinand I. erst 1539/40 aus dem ständischen Entwürfe von 1524/25 einen kurzen sog. Wiener Entwurf ausarbeiten, welcher 1542 auf Grund der Prager Verhandlungen als »Ordnung und Reformation guter Polizei in den n. ö. Landen« veröffentlicht wurde, doch die Stände nicht zufriedenstellte. Daher erlaubte Ferdinand I. den Ständen der einzelnen Länder, Anträge zur Reform der Polizeiordnung vom Jahre 1542 zu stellen. Die Stände Krains arbeiteten eine Reihe neuer Bestimmungen aus, welche eine »Krainer Polizeiordnung« ergeben hätten, doch dieser Plan wurde wegen Widerstandes der städtischen Vertreter und infolge Ausbruches einer Injurienklage zwischen den höheren Ständen und den landesfürstlichen Städten und Märkten Krains nicht verwirklicht. Währenddessen stellte die n. ö. Regierung eine neue Kompilation der Polizeiordnung her und veröffentlichte sie im Jahre 1552 als »Ordnung und Reformation guter Polizei in den 5 n. ö. Landen«, doch gestattete Ferdinand I. nachträglich den Kärntnern, Steirern und zuletzt auch den Krainern besondere »Erläuterungen und Milderungen etlicher Artikel« der Polizeiordnung. Unter den zahlreichen wirtschaftlichen und sozialen Problemen beanspruchen besonderes Interesse: der Wandel im Gefüge der Grundherrschaft, der Adels- und Bauernhandel, der Kampf der Städte und Märkte gegen den »Gäuhandel«, das Eindringen der fremden Kaufleute und Handelsgesellschaften und der allgemeine Wandel im sozialen Gefüge der Bevölkerung.

²⁸⁵ M. Kos, o. d. 324.

²⁸⁶ N. pr. Bloke, Logaško okrajno glavarstvo, Zemljepisni in zgodovinski opis uredil Vojteh Ribnikar, Logatec 1889, 8; S. Vilfan, Žegnanje v slovenski pravni zgodovini, Etnolog XVII (1944) 20 op. 21.